

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Κατεύθυνση: «Ευρωπαϊκό Δίκαιο και Πολιτική»

(Πρόγραμμα Jean Monnet)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα:

«Η διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής Ενεργειακής Πολιτικής - Το παράδειγμα του φυσικού αερίου με έμφαση στην εσωτερική αγορά και την ασφάλεια εφοδιασμού»

Φοιτήτρια: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΑ Β. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ (ΑΜ:1215Μ038)

Επιβλέπων Καθηγητής: κ.ΑΝΑΡΓΥΡΟΣ ΠΑΣΣΑΣ

Αθήνα, Νοέμβριος 2016

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συντομογραφίες	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο	11
Το γενικό πλαίσιο της πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο	16
Η εξέλιξη της ευρωπαϊκής πολιτικής στον τομέα της ενέργειας	16
2.1. Η πρώτη ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική.....	16
2.2. Η νέα πολιτική ατζέντα και τα επιτεύγματα των δεκαετιών 1980/1990.....	17
2.3. Νέα ώθηση στην αρχή της δεκαετίας 2000.....	20
2.4. Προς μία συνεκτική ενεργειακή πολιτική από το 2005 και εφεξής.....	22
2.5.Σύντομη αποτίμηση της πορείας εξέλιξης μέχρι τη Συνθήκη της Λισαβόνας.....	25
2.6. Το άρθρο 194ΣΛΕΕ εφελτήριο για μια νέα δυναμική ενωσιακή πολιτική	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο Η προοδευτική δόμηση εσωτερικής αγοράς αερίου	29
3.1. Η σημασία της εσωτερικής αγοράς ενέργειας και η λειτουργία της.....	29
3.2. Το κανονιστικό πλαίσιο απελευθέρωσης της αγοράς αερίου	31
3.3. Η Οδηγία 2009/73/EK για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου	34
i. Το ζήτημα του ιδιοκτησιακού διαχωρισμού των συστημάτων μεταφοράς	35
ii. Η διαφάνεια	36
iii. Η πρόσβαση στο σύστημα.....	36
iv. Το ζήτημα του διαχωρισμού ειδικότερα – οι πολιτικές συζητήσεις.....	36
v. Η «ρήτρα τρίτου κράτους»	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο	41
Η ασφάλεια εφοδιασμού της Ένωσης με αέριο – η εξωτερική διάσταση	41
4.1. Η ανάπτυξη εξωτερικής πολιτικής για την ενεργειακή ασφάλεια	41

i. Η «εξαγωγή» της ενεργειακής πολιτικής.....	42
ii. Η ενεργειακή διπλωματία	43
4.2.Ο Κανονισμός 994/2010 σχετικά με την ασφάλεια εφοδιασμού με αέριο	45
i. Αλληλεγγύη	46
ii. Συνεργασία και συντονισμός.....	46
iii. Κατάσταση εκτάκτου ανάγκης.....	47
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	48
Πηγές	51

Συντομογραφίες

ΑΔΜ	Ανεξάρτητος Διαχειριστής Μεταφοράς
ΑΔΣ	Ανεξάρτητος Διαχειριστής Συστήματος
ΑΜΣ	Ανοικτή Μέθοδος Συντονισμού
ΑΠΕ	Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΟΕ	Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας
ΔΣΜ	Διαχειριστής Συστήματος Μεταφοράς
ΕΕ	Επίσημη Εφημερίδα
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΠ	Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη
ΕΚΑΕ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας
ΕΚΑΧ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα
ΕΚ	Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΣ	Ευρωπαϊκό Συμβούλιο
ΓΑΤΤ	Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου
ΗΔ	Ημερήσια Διάταξη
ΙΔ	Ιδιοκτησιακός Διαχωρισμός
ΟΝΕ	Οικονομική και Νομισματική Ένωση
ΣΕ	Συμβούλιο Ένωσης
ΣΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣτΑ	Συνθήκη της Λισαβόνας
ΣυνθΕΚ	Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας
ΥΦΑ	Υγροποιημένο Φυσικό Αέριο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ενέργεια είναι η κινητήριος δύναμη των σύγχρονων κοινωνιών. Είναι άκρως απαραίτητη για την ικανοποίηση των καθημερινών αναγκών των ανθρώπων (ηλεκτρισμός, θερμότητα, μέσα μεταφοράς, τηλεπικοινωνίες) και την εξασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης. Αποτελεί βασικό παράγοντα για τη λειτουργία της βιομηχανίας, την τεχνολογική καινοτομία, την παροχή υπηρεσιών και την οικονομική δραστηριότητα εν γένει. Ταυτόχρονα όμως, η παραγωγή και χρήση της ενέργειας αυξάνει τις εκπομπές αερίων στην ατμόσφαιρα, με σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον (φαινόμενο του θερμοκηπίου), το κλίμα και τη δημόσια υγεία (κακή ποιότητα του αέρα)¹.

Τα ως άνω αντικατοπτρίζονται στους θεμελιώδεις στόχους που τα κράτη θέτουν στη διαμόρφωση της πολιτικής τους στον ενεργειακό τομέα²: ανταγωνιστικότητα, ασφάλεια εφοδιασμού και περιβαλλοντική προστασία. Ειδικότερα, η απελευθέρωση του ενεργειακού τομέα και η λειτουργία του υπό συνθήκες υγιούς ανταγωνισμού είναι προς όφελος των κρατών, καθώς δραστηριοποιούνται περισσότερες επιχειρήσεις και οι καταναλωτές δύνανται να επιλέγουν ελεύθερα τον προμηθευτή που παρέχει ποιοτικές υπηρεσίες στις χαμηλότερες τιμές.

Επιπλέον, τα κράτη θέτουν ως βασικό στόχο τους την ασφάλεια του εφοδιασμού, δηλαδή την απρόσκοπτη ροή ενεργειακών πόρων από τους παραγωγούς στους καταναλωτές σε προσιτές τιμές διαμέσου τεχνικά άρτιων και αποδοτικών στη λειτουργία τους εθνικών ενεργειακών δικτύων και διεθνών διασυνδέσεων αυτών³. Το αν η ενέργεια είναι σταθερά διαθέσιμη σε λογικές τιμές επηρεάζει σημαντικά την κοινωνική ευημερία, την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας ενός κράτους και την τήρηση της δημόσιας τάξης, διότι η σοβαρή διατάραξη στον καθημερινό ενεργειακό εφοδιασμό των πολιτών είναι ικανή να πυροδοτήσει πολιτική αστάθεια⁴.

¹ Η έννοια στο σημείο αυτό αναφέρεται στα ορυκτά καύσιμα - άνθρακα, πετρέλαιο, φυσικό αέριο - και την πυρηνική ενέργεια.

² Ο τομέας περιλαμβάνει τα ενεργειακά αγαθά -πρώτες ύλες (πετρέλαιο, φυσικό αέριο, άνθρακα), τα ενεργειακά προϊόντα (ηλεκτρική ενέργεια, φυσικό αέριο, θερμότητα), τις υπηρεσίες παροχής ενεργειακών προϊόντων και τις όποιες σχετιζόμενες οικονομικές δραστηριότητες (εμπόριο).

³ Η έννοια της ασφάλειας του ενεργειακού εφοδιασμού οριοθετείται από τέσσερα προσδιοριστικά στοιχεία: (α) τη διαθεσιμότητα - την ύπαρξη, δηλαδή, φυσικών ενεργειακών πόρων σε μία οικονομία, (β) την προσβασιμότητα, που συνδέεται με γεωπολιτικές παραμέτρους, (γ) την οικονομική «προσιτότητα», που αφορά στο κόστος της ενέργειας και τέλος, (δ) το βαθμό αποδοχής, που αναφέρεται στην περιβαλλοντική διάσταση και την ευρύτερη κοινωνική «ανεκτικότητα» στο Kruyt B., Van Vuuren D.P., De Vries H.J.M. & Groenenberg H., *Indicators for energy security*, [2009] 37(6) Energy Policy 2167 διαθέσιμο στο <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421509000883>

⁴ Α.Αλιγιάκη, *Ενεργειακά Δίκτυα και Διεθνείς σχέσεις*, στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), *Ενέργεια, Δίκτυα & Υποδομές*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σελ. 499

Στην προαναφερόμενη ενεργειακή ασφάλεια στο εσωτερικό μιας χώρας προστίθεται η χαρακτηριζόμενη ως «ασφάλεια εξωτερικού εφοδιασμού»⁵, που καταλαμβάνει όλο και πιο κεντρική θέση στις δημόσιες πολιτικές των χωρών που εισάγουν ενέργεια ελλείπει επαρκών ίδιων πόρων. Ο κίνδυνος εξάντλησης των πρωτογενών πηγών ενέργειας, γεωγραφικά τοποθετημένων πέρα από τα σύνορά τους, εντείνεται, ενώ η ζήτηση σε ενεργειακές προμήθειες αυξάνεται, τόσο από τις οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες συνεπεία των ολοένα και περισσότερων ενεργοβόρων βιομηχανιών και τεχνολογιών, όσο και από τις υπερπληθείς αναπτυσσόμενες οικονομίες (π.χ. Ινδία, Κίνα). Σύμφωνα με μελέτες του Δ.Ο.Ε. η παγκόσμια ζήτηση για τις πρωτογενείς πηγές ενέργειας θα αυξηθεί κατά 36% μεταξύ 2008 και 2035 «με τα ορυκτά καύσιμα να αποτελούν άνω του ημίσεως της αύξησης στη συνολική πρωτογενή ενεργειακή ζήτηση»⁶. Επιπλέον, η ενεργειακή ασφάλεια είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την εθνική ασφάλεια μιας χώρας, δεδομένου ότι η διακοπή στον πολεμικό εφοδιασμό της περιορίζει τις στρατιωτικές της ικανότητες και πλήττει τα εθνικά της συμφέροντα⁷. Μάλιστα, η ιστορία έχει να επιδείξει περιπτώσεις, όπου ο ενεργειακός εφοδιασμός πολιτικοποιείται και έτσι, η ενέργεια χρησιμοποιείται ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής σε περίοδο πολιτικών, διπλωματικών κρίσεων: οι χώρες παραγωγοί ενέργειας αρνούνται να καλύψουν τις ανάγκες των χωρών εισαγωγής με τον περιορισμό της παραγωγής ή τη διακοπή των εξαγωγών, όπως έγινε κατά τις πετρελαϊκές κρίσεις των ετών 1973-1974 (τέταρτος αραβοϊσραηλινός πόλεμος) και 1979 (ιρανική επανάσταση) και τη συνεπακόλουθη ραγδαία αύξηση στην τιμή πώλησης του μαύρου χρυσού που επηρέασε άμεσα και τις τιμές άλλων προϊόντων. Πρόσφατο παράδειγμα έχουμε την άρνηση της Ρωσίας να παράσχει φυσικό αέριο στην Ουκρανία, χώρα διαμετακόμισης προς την ΕΕ, λόγω των κρίσεων στις μεταξύ τους σχέσεις το 2006 και το 2009 με τεράστιες ανθρωπιστικές και οικονομικές επιπτώσεις παγκοσμίως.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η έννοια της ενέργειας είναι «διφορούμενη»: αποτελεί αγαθό ζωτικής σημασίας για τον άνθρωπο, γνήσιο και εμπορεύσιμο (ενεργειακές πρώτες ύλες και προϊόντα), παρεχόμενο και ως υπηρεσία (διαμέσου της μεταφοράς) και συμβάλλει στην ποιότητα ζωής, την κοινωνικοπολιτική σταθερότητα και την οικονομική ανάπτυξη. Ταυτόχρονα όμως γίνεται αντιληπτή και ως αγαθό γεωπολιτικής, στρατηγικής σημασίας από το οποίο εξαρτάται η άμυνα, η εθνική ασφάλεια και ισχύς των κρατών στη

⁵ Κ.Ηλιόπουλος, Ζητήματα Ευρωπαϊκού Δικαίου Ενέργειας, εκδ.Σάκκουλας, Αθήνα, 2014, σελ.8

⁶ International Energy Agency, *World Energy outlook 2010*, Paris, OECD/IEA, 2010, p.46-47, διαθέσιμο στο www.worldenergyoutlook.org/media/weo2010.pdf

⁷ Α.Αλιγιζάκη, *Ενεργειακά Δίκτυα και Διεθνείς σχέσεις*, στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), *Ενέργεια, Δίκτυα & Υποδομές*, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σελ. 508

διεθνή σκηνή⁸. Η δεύτερη δε έννοια της ενέργειας υποδηλώνει και το στενό σύνδεσμο αυτής με τις διεθνείς σχέσεις.

Όσον αφορά την περιβαλλοντική πτυχή του τομέα της ενέργειας επισημαίνεται ότι γίνονται συντονισμένες προσπάθειες από τα κράτη σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο για την αντιμετώπιση της υπερθέρμανσης του πλανήτη και την καταπολέμηση της συνεπακόλουθης κλιματικής αλλαγής, όπως διαμέσου της προώθησης μέτρων για την εξοικονόμηση της ενέργειας και την ενεργειακή αποδοτικότητα. Το Πρωτόκολλο του Κιότο συνιστά μια από τις σημαντικότερες διεθνείς νομοθετικές πράξεις καταπολέμησης των κλιματικών μεταβολών, καθώς περιλαμβάνει δεσμευτικούς και ποσοτικοποιημένους στόχους μείωσης των αερίων θερμοκηπίου για τις εκβιομηχανισμένες χώρες.⁹ Αληθινό ορόσημο δε για την παγκόσμια δράση κατά της κλιματικής αλλαγής αποτελεί η Συμφωνία του Παρισιού για το Κλίμα που προβλέπει σχέδιο δράσης με μακροπρόθεσμο στόχο τη συγκράτηση της αύξησης της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη αρκετά κάτω από 2°C¹⁰.

Τα ενεργειακά θέματα έχουν παγκόσμια διάσταση και συνεπώς, ο τομέας διέπεται από κανόνες διεθνούς, ευρωπαϊκού και εθνικού επιπέδου, οι οποίοι αλληλοσυμπληρώνονται. Σε διεθνές επίπεδο πρωτεύουσα θέση έχει η αρχή της «διαρκούς εθνικής κυριαρχίας επί των φυσικών πόρων», κανόνας που απορρέει από το εθιμικό διεθνές δίκαιο και εν συνεχεία, η GATT¹¹, η Συνθήκη του Χάρτη Ενέργειας¹² και η Συμφωνία για την Ευρωπαϊκή Ενεργειακή Κοινότητα¹³. Αναφορικά με το ευρωπαϊκό πεδίο, κατά την παρουσίαση της ιστορικής εξέλιξης της ενεργειακής πολιτικής κατωτέρω, γίνεται αναφορά σε βασικούς κανόνες του

⁸ K. Whestphal, *Energy policy between Multilateral Governance and Geopolitics: Whither Europe?*, European Energy Policy, IPG 4/2006, p. 59, διαθέσιμο στο <http://library.fes.de/opus4/frontdoor/index/index/year/2015/docId/4398>

⁹ Το Πρωτόκολλο του Κιότο, που θεσπίστηκε στις 11-12-1997, διαδέχτηκε τη σύμβαση-πλαίσιο των ΗΕ για τις κλιματικές μεταβολές, η οποία εγκρίθηκε στη Νέα Υόρκη στις 9-5-1992 και έχει 196 συμβαλλόμενα μέρη, μεταξύ των οποίων η ΕΕ. Σύμφωνα με το Πρωτόκολλο οι ανεπτυγμένες χώρες δεσμεύτηκαν στη μείωση των εκπομπών ορισμένων αερίων υπεύθυνων για την παγκόσμια θέρμανση τουλάχιστον κατά 5% την περίοδο 2008-2012 σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990. Σήμερα διανύουμε τη 2^η περίοδο δεσμεύσεων, που άρχισε 1-1-2013 και λήγει το 2020, στην οποία συμμετέχουν 38 ανεπτυγμένες χώρες, μεταξύ των οποίων η ΕΕ και τα 28 κράτη μέλη. Ωστόσο, η Συμφωνία αυτή παρουσιάζει την αδυναμία ότι υποχρεώνει σε δράση μόνο τις ανεπτυγμένες χώρες, κάποιες χώρες δεν το υπέγραψαν ποτέ (ΗΠΑ), ενώ άλλες δε συμμετέχουν στη 2^η φάση δεσμεύσεων (Ρωσία, Ιαπωνία, Ν.Ζηλανδία). βλ. <http://www.consilium.europa.eu/el/policies/climate-change/international-agreements-climate-action/>

¹⁰ Συνήφθη στη διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την κλιματική αλλαγή που πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι τον Δεκέμβριο του 2015, γνωστή ως COP21 και υπεγράφη στις 22 Απριλίου 2016 στη Νέα Υόρκη και από την ΕΕ και τα 28 κράτη μέλη της. Περισσότερα για τους κύριους στόχους της Συμφωνίας βλ. <http://www.consilium.europa.eu/el/policies/climate-change/international-agreements-climate-action/>

¹¹ Υπεγράφη το 1947 και οι γενικές αρχές της περί καταργήσεως των ποσοτικών περιορισμών και μειώσεως των δασμών επί των διαφόρων αγαθών με σκοπό την απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου θεωρητικώς έβρισκαν εφαρμογή και επί των ενεργειακών υλικών, όμως ορισμένοι παράγοντες οδήγησαν στον de facto αποκλεισμό του πετρελαίου και των προϊόντων του από το σύστημα του διεθνούς εμπορίου.

¹² Η διεθνής αυτή Συνθήκη έχει τις ρίζες της στον Ευρωπαϊκό Χάρτη Ενέργειας (υπεγράφη τον Δεκ. '91 στη Χάγη μεταξύ όλων σχεδόν των ευρωπαϊκών κρατών, των τριών Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ΗΠΑ, Καναδά, Αυστραλίας, Ιαπωνίας), ο οποίος συνιστά πολιτική διακήρυξη αμοιβαία επωφελούς συνεργασίας στον ενεργειακό τομέα μεταξύ των χωρών της Δυτικής Ευρώπης, που διαθέτουν τεχνογνωσία, κεφάλαια και επιδιώκουν τον ενεργειακό εφοδιασμό τους και των χωρών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, που είναι πλούσιες σε ενεργειακές πηγές, αλλά υστερούν στην τεχνολογία και έχουν ανάγκη τις επενδύσεις. Τα συμβαλλόμενα μέρη στον Χάρτη κατόπιν διαπραγματεύσεων δημιούργησαν ένα διεθνές νομικό πλαίσιο συνεργασίας και στις 17-12-1994 υπέγραψαν στη Λισαβόνα τη Συνθήκη για τον Χάρτη Ενέργειας, η οποία απαριθμεί σήμερα 51 Κράτη συν την ΕΕ και την ΕΚΑΕ. Περισσότερα στο <http://www.energycharter.org/>

¹³ Υπεγράφη το 2005 στην Αθήνα μεταξύ αφ' ενός της ΕΕ και ορισμένων κρατών μελών της και αφ' ετέρου των Βαλκανικών κρατών, υποψήφιων για εισοδο στην ΕΕ.

πρωτογενούς και του δευτερογενούς ενωσιακού δικαίου, αναλύονται δε ειδικότερα η Οδηγία 2009/73/EK σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και ο Κανονισμός 994/2010 σχετικά με τα μέτρα κατοχύρωσης της ασφάλειας εφοδιασμού με αέριο.

Η θέση της ΕΕ στο διεθνές ενεργειακό σύστημα είναι αν μη τι άλλο ευάλωτη, λόγω του αρνητικού ισοζυγίου παραγωγής – κατανάλωσης και της αυξανόμενης εξάρτησης από εισαγωγές ενέργειας από χώρες που δεν είναι μέλη της. Τα εμπόργκο από τις αραβικές πετρελαιοπαραγωγές χώρες (1973-1974, 1979), που κατέλαβαν εξάπνιης τις δυτικές χώρες και οδήγησαν την παγκόσμια οικονομία σε ύφεση, αποτέλεσαν σοβαρές προειδοποιήσεις για τους κινδύνους που συνδέονταν με την ενεργειακή εξάρτηση της Ένωσης. Οι ενεργειακές πηγές της δεν επαρκούν: Τα ορυχεία κλείνουν σχεδόν παντού, διότι ο άνθρακας εξαντλείται και το κόστος παραγωγής δεν είναι ανταγωνιστικό έναντι π.χ. της Κίνας. Η ηλεκτρική ενέργεια είναι τομέας με κάποια επάρκεια, αλλά και αυτή ως δευτερογενής πηγή ενέργειας, παραγόμενη από άνθρακα ή πετρέλαιο, επιδεινώνει το ενωσιακό ενεργειακό έλλειμμα. Η πυρηνική ενέργεια μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αντικατάστατο, καθώς ηλεκτρισμός παράγεται και από ουράνιο, αλλά αμφισβητείται λόγω της επικινδυνότητάς της, οπότε η χρήση της περιορίζεται σε ορισμένα μόνο κράτη-μέλη. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat η παραγωγή πρωτογενούς ενέργειας στην ΕΕ-28 ήταν κατά 17,3% χαμηλότερη το 2014 σε σχέση με μια δεκαετία νωρίτερα. Περισσότερο από το ήμισυ (53,5%) της ακαθάριστης εγχώριας κατανάλωσης ενέργειας το 2014 προήλθε από εισαγωγές, προκειμένου να καλυφθεί η ζήτηση, ποσοστό που κατά τη δεκαετία του 1980 ανέρχονταν στο 40%¹⁴. Το γεγονός ότι το 2014 το μεγαλύτερο μέρος των εισαγωγών πετρελαίου (53,8%) προήλθε ουσιαστικά από δύο μόνο κράτη: Ρωσία και Νορβηγία (ακολουθούν Νιγηρία, Σαουδική Αραβία με ποσοστό μικρότερο του 10%), ενώ τα ίδια συγκέντρωσαν περισσότερο από τα 2/3 των εισαγωγών φυσικού αερίου (69,1%), επιτείνει την εξάρτηση της ΕΕ¹⁵. Εκτιμάται δε, ότι τα επίπεδα εισαγωγών θα ξεπεράσουν το 70% των συνολικών αναγκών ενέργειας της ΕΕ έως το 2030¹⁶.

Για την αντιμετώπιση των ενεργειακών προκλήσεων που από τη φύση τους εκφεύγουν των ορίων των εθνικών συνόρων, η ΕΕ ανέπτυξε τη δική της πολιτική στον κλάδο της ενέργειας, η οποία αποτελεί το επίκεντρο της μελέτης αυτής. Τα ενεργειακά θέματα

¹⁴Eurostat Statistics Explained, *Energy production and imports*, page last modified on 21 September 2016, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports,

¹⁵ Ibid

¹⁶ Key facts and figures on the external dimension of the EU energy policy, Accompanying document to the Communication On security of energy supply and international cooperation 'The EU Energy Policy: Engaging with Partners beyond Our Borders', COM(2011)539 final, 7.9.2011, διαθέσιμο στο <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2013941%202011%20INIT>

αναδύθηκαν στην ατζέντα των διαμορφωτών πολιτικής σε περιόδους κρίσεων, όπου η ανάγκη δράσης σε συλλογικό επίπεδο κρίνονταν καθόλα επιτακτική.

Η μελέτη επικεντρώνεται στο φυσικό αέριο, επιλογή που εξηγείται από τη ραγδαία αύξηση της κατανάλωσης και την ιδιαίτερη σημασία που έχει για την ΕΕ η διασφάλιση της αδιατάρακτης και επαρκούς προμήθειας φυσικού αερίου από τρίτες χώρες. Με δεδομένες τις θετικές του ιδιότητες ως το καθαρότερο ορυκτό καύσιμο, αλλά και εφεδρικό στην παραγωγή ηλεκτρισμού από ΑΠΕ, το αέριο αναμένεται να διαδραματίσει καίριο ρόλο στη σταδιακή μετάβαση της ΕΕ σε μια οικονομία χαμηλής κατανάλωσης σε άνθρακα ως το 2050, ευρωπαϊκή στρατηγική για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και τη μείωση της εξάρτησης από το πετρέλαιο. Επιπλέον, το ατύχημα στο πυρηνικό εργοστάσιο της Φουκουσίμα το 2011 συνέβαλε στην απομάκρυνση από την ατομική ενέργεια και την αυξανόμενη ζήτηση αερίου ως την πιο οικονομικά συμφέρουσα επένδυση και το πιο αποδοτικό μέσο παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας. Ως προς την εξελισσόμενη θέση του αερίου στο ενεργειακό μείγμα της ΕΕ, κατά την περίοδο 1990-2014 το ποσοστό κατανάλωσής του αυξήθηκε ταχέως κατά τη δεκαετία του 1990 από το 17-18% στο 25,4% το 2010, το μερίδιό του όμως τα επόμενα τέσσερα χρόνια μειώθηκε στο 21,4% το 2014, αντανakλώντας ενδεχομένως τις δυσκολίες που συνδέονται με την ασφάλεια εφοδιασμού από τη Ρωσία¹⁷. Ωστόσο, το μερίδιό του στο ευρωπαϊκό ενεργειακό μείγμα εκτιμάται ότι θα μειωθεί στο 19% με 26% μέχρι το 2050, λόγω της αύξησης της ανανεώσιμης ενέργειας και της βελτίωσης στην ενεργειακή αποδοτικότητα.¹⁸

¹⁷ Eurostat Statistics Explained, *Consumption of Energy*, page last modified on 21 September 2016, Figure 1: Gross inland consumption, EU-28, 1990–2014 (%of total consumption) http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Consumption_of_energy (τελευταία πρόσβαση 30-10-2016)

¹⁸ Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, *Ενεργειακός χάρτης πορείας για το 2050*, COM(2011)885 final, 15.12.2011, διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=147964873720&uri=CELEX:52011DC0885>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο Το γενικό πλαίσιο της πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Για να κατανοηθεί καλύτερα το πώς διαμορφώθηκε η ευρωπαϊκή πολιτική ενέργειας, κρίνεται σκόπιμο να παρουσιαστεί προηγουμένως ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας του ενωσιακού πολιτικού περιβάλλοντος και το αντίστοιχο θεωρητικό υπόβαθρο. Σύγχρονοι πολιτικοί επιστήμονες, απομακρυνόμενοι από τις «μεγάλες θεωρίες» της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αναπτύσσουν μέσου εύρους μελέτες της ενωσιακής πολιτικής σε σχέση με τα πολιτικά συστήματα εν γένει¹⁹. Αντιλαμβάνονται την ΕΕ ως πολιτικό σύστημα και εξετάζουν τις διαδικασίες πολιτικής, διακυβέρνησης και χάραξης της πολιτικής εντός αυτού. Η ΕΕ διακρίνεται από τα κύρια χαρακτηριστικά των εθνικών δημοκρατικών πολιτικών συστημάτων²⁰, χωρίς ωστόσο να συνιστά κράτος, καθώς στερείται της νομιμοποιημένης άσκησης φυσικής εξουσίας, που κατά τον Weber συνιστά μονοπώλιο του κράτους. Αποτελεί μία οντότητα βασισμένη σε κράτη που της αναθέτουν αρμοδιότητες²¹, τις οποίες ασκεί εντός των ορίων και για την πραγμάτωση των στόχων που ρητά προβλέπουν οι Συνθήκες.^{22 23}

Ειδικότερα ως προς τον τρόπο λειτουργίας του ενωσιακού πολιτικού συστήματος, οι ευρωπαίοι πολίτες προβάλλουν τα αιτήματά τους, είτε άμεσα ως ψηφοφόροι στις εθνικές ή τις ευρωπαϊκές εκλογές, είτε συμμετέχοντας σε διαμεσολαβητικές οργανώσεις, όπως τα πολιτικά κόμματα ή τις ομάδες συμφερόντων, δημόσιες ή ιδιωτικές και εθελοντικές, για παράδειγμα περιβαλλοντικές ομάδες, εργατικά συνδικάτα, επαγγελματικές ενώσεις. Κάθε ομάδα πίεσης επιδιώκει να επηρεάσει την ενωσιακή διαδικασία πολιτικής για να προωθήσει τα συμφέροντα των μελών της.

¹⁹ Οι κλασικές μεγάλες εύρους θεωρίες είναι: α. ο νεολειτουργισμός σύμφωνα με τον οποίο για περαιτέρω ολοκλήρωση των πολιτικών - διαμέσου της διαδικασίας «εκχειλίσης» υπό τη μορφή της ως πολιτικής-, οι υπερεθνικοί θεσμοί και μη κρατικοί δρώντες ασκούν μεγαλύτερη επιρροή από τις εθνικές κυβερνήσεις και υπάρχουν πιέσεις για πολιτικό έλεγχο σε υπερεθνικό επίπεδο, β. ο διακυβερνητισμός βάσει του οποίου η ολοκλήρωση εξαρτάται από τις αποφάσεις και τα συμφέροντα των κυρίαρχων κρατών και τον πλειοψηφικό συνασπισμό εντός του ΕΣ, ενώ η επίδραση των άλλων παραγόντων δεν είναι καθοριστικής σημασίας. Σημαντικές μέσου εύρους θεωρίες αποτελούν: α. ο φιλελεύθερος διακυβερνητισμός για τον οποίο η διαδικασία πολιτικής χωρίζεται στο στάδιο της «ζήτησης» των ενωσιακών πολιτικών από τους εθνικούς δρώντες κοινωνικούς και οικονομικούς, και στο στάδιο της «προσφοράς» από διακυβερνητικές διαπραγματεύσεις, με τους υπερεθνικούς θεσμούς να έχουν περιορισμένο ρόλο στα πολιτικά αποτελέσματα, β. η υπερεθνική διακυβέρνηση σύμφωνα με την οποία η ΕΕ συνιστά ένα σύνθετο θεσμικό και πολιτικό σύστημα με πλήθος υποκειμένων δράσης, όπου οι εθνικές κυβερνήσεις δεν έχουν τον ισχυρότερο ρόλο όπως υποστηρίζει η προηγούμενη θεωρία, αλλά και οι υπερεθνικοί θεσμοί επιδρούν σημαντικά στην παραγωγή πολιτικής και γ. η θεσμική ορθολογική επιλογή, που επικεντρώνεται να εξηγήσει κυρίως τις ακριβείς περιστάσεις υπό τις οποίες οι θεσμοί διαμορφώνουν και περιορίζουν τις ορθολογικές ενέργειες των πολιτικών φορέων δράσης Βλ. αναλυτικά N.Nugent, *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ε.Ε.*, Αθήνα, 7η Εκδ., Σαββάλας, 2010, σελ.586-597, S.Hix, *Το πολιτικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, (επιμ. Μαριίας Επ.) εκδ.Μεταίχμιο, 2009, σελ.19-24.

²⁰ Τα γνωρίσματα αυτά όπως έχουν οριστεί από τους G.Almond και D.Easton είναι: α. το σαφώς καθορισμένο σύνολο θεσμών για τη λήψη συλλογικών αποφάσεων και κανόνων που εφαρμόζονται εντός των θεσμών και στις μεταξύ τους σχέσεις, β. η δυνατότητα των πολιτών να υλοποιούν τις πολιτικές τους επιθυμίες μέσα από το πολιτικό σύστημα άμεσα ή διαμέσου οργανώσεων (ομάδες συμφερόντων, πολιτικά κόμματα), γ.η σημασία που έχουν οι συλλογικές αποφάσεις για την κατανομή των οικονομικών πόρων και τον επιμερισμό των πολιτικών και κοινωνικών αξιών σε όλο το σύστημα και δ. η συνεχής αλληλεπίδραση, «ανάδραση» μεταξύ των εκρών, των νέων απαιτήσεων, των νέων αποφάσεων, στο S.Hix, *Το πολιτικό σύστημα τη Ευρωπαϊκής Ένωσης*, (επιμ. Μαριίας Επ.) εκδ.Μεταίχμιο, 2009, σελ. 3.

²¹ Σύμφωνα με την αρχή της δοτής αρμοδιότητας αρ.5 παρ.1 ΣΕΕ.

²² Σύμφωνα με την αρχή της ειδικότητας αρ.5 παρ.2 ΣΕΕ.

²³ Δε συνιστά όμως, ούτε διεθνή οργανισμό, που αποτελεί μεν μορφή διακυβερνητικής συνεργασίας δυνάμει διεθνούς συνθήκης με καθορισμένο στόχο, αλλά οι πράξεις του δε δεσμεύουν τα συμβαλλόμενα μέρη-κράτη, παρά για την εφαρμογή τους απαιτείται ειδική εξουσιοδότηση από το κράτος.

Οι τέσσερις βασικοί θεσμοί, Επιτροπή, ΣΕ, ΕΚ και ΔΕΕ, έχουν αναλάβει εξουσίες διακυβέρνησης (νομοθετικές, εκτελεστικές, δικαστικές), που οριοθετούνται και ασκούνται βάσει ενός συνόλου τυποποιημένων κανόνων. Το θεσμικό σύστημα είναι συγκρουσιακό, διότι ελλείπει τεκμηρίου αρμοδιότητας για την άσκηση της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας και τη συνεπακόλουθη συμμετοχή στην άσκηση των εξουσιών αυτών περισσότερων οργάνων, τα τελευταία «αντιμάχονται» μεταξύ τους για τη διεύρυνση των αρμοδιοτήτων τους²⁴. Πέραν τούτου, στο εσωτερικό έκαστου οργάνου παρατηρείται διαφοροποίηση σε σχέση με τον τρόπο οργάνωσης, τον κανονισμό λειτουργίας, τις διοικητικές και οργανωσιακές κουλτούρες, συνακόλουθα δε τις πολιτικές προτιμήσεις του. Επιπλέον, οι μεταρρυθμίσεις των θεσμικών κανόνων και των σχέσεων μεταξύ των οργάνων ως απόρροια των διαδοχικών αναθεωρήσεων των Συνθηκών, καθώς και η εσωτερική αναμόρφωσή τους για την επιτυχή προσαρμογή στο νέο κανονιστικό πλαίσιο, καταδεικνύουν τις διαφορετικές επιλογές ως προς τη στρατηγική που ακολουθεί το καθένα, κατ' επέκταση τις πολιτικές προτιμήσεις του στη θεσμική αρένα²⁵.

Η πολιτική διαμορφώνεται σε συγκεκριμένα στάδια: «το πρώτο περιλαμβάνει α. την ανάδυση των θεμάτων στα οποία η δημόσια παρέμβαση είναι αναγκαία (policy initiation), β. από τα θέματα αυτά ορισμένα εγγράφονται στη θεσμική ΗΔ (agenda setting-οργάνωση ατζέντας), γ. το σχεδιασμό της πολιτικής (policy formulation) και το δεύτερο αφορά τη λήψη της απόφασης (decision)»²⁶. Οι κύριες διαδικασίες χάραξης πολιτικής (policy modes) είναι η υπερεθνική²⁷, γνωστή ως κοινοτική μέθοδος, πλέον η «συνήθης νομοθετική διαδικασία» διότι εφαρμόζεται σε όλους σχεδόν τους τομείς πολιτικής και η διακυβερνητική²⁸, ο επονομαζόμενος εντατικός διακυβερνητισμός²⁹, που ακολουθείται ιδίως στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής λόγω της ευαισθησίας των ζητημάτων εθνικής κυριαρχίας³⁰. Ο

²⁴ Α.Πασσάς, *Η εθνική δημόσια διοίκηση στην Ευρωπαϊκή Ενωση*, Εκδ. Παπαζήση, 2012, σελ. 10

²⁵ Ibid., σελ. 11-12

²⁶ Ibid., σελ. 23

²⁷ Η Επιτροπή διαθέτει το μονοπώλιο της προετοιμασίας και υποβολής νομοθετικών προτάσεων. Αφού υιοθετηθούν παρακολουθεί την τήρησή τους, αποτελώντας το κύριο εκτελεστικό σώμα της ΕΕ. Το ΣΕ -αποφασίζοντας συνήθως με ειδική πλειοψηφία- και το ΕΚ συμμετέχουν σε ισότιμη βάση στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων, ως «συννομοθέτες». Οι νομοθετικές πράξεις έχουν άμεσο αποτέλεσμα, υπερέχουν έναντι ενδεχόμενου αντίθετου εθνικού κανόνα, ενώ το ΔΕΕ διαθέτει πλήρη δικαιοδοσία ελέγχου νομιμότητας αυτών και κυρώσεων.

²⁸ Η Επιτροπή δεν έχει το μονοπώλιο της πολιτικής πρωτοβουλίας, αλλά στον ορισμό της πολιτικής ατζέντας συμμετέχουν και οι εκπρόσωποι των εθνικών κυβερνήσεων. Οι αποφάσεις λαμβάνονται με ομοφωνία από το ΣΕ, το οποίο αποτελεί το βασικό εκτελεστικό σώμα στους τομείς όπου ακολουθείται η διαδικασία αυτή. Το ΕΚ κατέχει περιορισμένες γνωμοδοτικές αρμοδιότητες, ενώ λιγοστές τυγχάνουν και οι εξουσίες του ΔΕΕ.

²⁹ Δεδομένου του διαφοροποιημένου εύρους ανάμειξης ή αλλιώς της έκτασης αρμοδιότητας της ΕΕ ανά τομέα πολιτικής, ακολουθούνται και άλλες μέθοδοι όπως: α) η ανοιχτή μέθοδος συντονισμού, ευρισκόμενη ανάμεσα στο δίπολο «υπερεθνικότητα/διακυβερνητισμός» σύμφωνα με την οποία οι εθνικές κυβερνήσεις θεσπίζουν ομόφωνα ευρείς στόχους πολιτικής και κατευθυντήριες γραμμές π.χ. σε σχέση με τις επενδύσεις στην έρευνα, όχι πάντοτε στη βάση των προτάσεων της Επιτροπής και επιδιώκουν την υλοποίηση των στόχων αυτών μέσω εθελοντικής δράσης και όχι νομικού καταναγκασμού και β) η λήψη αποφάσεων σε κεντρικό επίπεδο σε δύο πεδία πολιτικής, τον ανταγωνισμό και τη νομισματική πολιτική, όπου έχουν παραχωρηθεί στα υπερεθνικά όργανα, την Επιτροπή και την ΕΚΤ αντίστοιχα, εξουσίες λήψης αποφάσεων ανεξάρτητες από τις πιέσεις των εθνικών κυβερνήσεων.

³⁰ Επίσης στο πεδίο της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων μέχρι τη ΣτΛ.

διακυβερνητισμός ακολουθείται και στις περιπτώσεις όπου το ΕΣ λαμβάνει αποφάσεις ιστορικής σημασίας, που αποτελούν σταθμούς στη διαδικασία ολοκλήρωσης, όπως στις αναθεωρήσεις των Συνθηκών, τις διευρύνσεις, καθώς και τις σημαντικές νέες πολιτικές πρωτοβουλίες, όπως συνέβη και στον ενεργειακό τομέα σε περιόδους ενεργειακών κρίσεων και δη στα μέσα της περασμένης δεκαετίας³¹.

Η διαφοροποίηση των θεσμικών ρόλων ανά διαδικασία λήψης απόφασης και τομέα πολιτικής σε συνδυασμό με τα αντικρουόμενα εθνικά συμφέροντα, υποδηλώνουν ότι για τη συγκρότηση και επιτυχή ανάπτυξη πολιτικών, απαιτούνται συμβιβασμοί από όλους τους φορείς δράσης (policy actors) και ιδίως από τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών³². Οι συμβιβασμοί καθιστούν δυνατή την επίτευξη συμφωνιών στις οποίες συνδέονται διαφορετικής φύσεως θέματα πολιτικής, γνωστές ως «συμφωνίες-πακέτα». Η έννοια της «διασύνδεσης θεμάτων» (issue-linkages) προέρχεται από τη διεθνή θεωρία των διαπραγματεύσεων και χρησιμοποιείται ως πρόσθετος μηχανισμός που καθιστά δυνατή την επεξήγηση των παρατηρούμενων αλλαγών προς την ολοκλήρωση του ενεργειακού τομέα³³. Συνδέθηκε με τα μεγάλα πακέτα πολιτικών που αποτέλεσαν αντικείμενο διαπραγμάτευσης την περίοδο 2007-2009³⁴. Το να συνδυάζονται ζητήματα πολιτικής διαφορετικής υφής μεταξύ τους και ταυτόχρονα το καθένα με τη δική του αξία, ώστε να διασφαλίζονται μελλοντικά οφέλη για το σύνολο και όχι μόνο για ένα μέρος των συμμετέχοντων μερών και αποδεκτών των αντίστοιχων πολιτικών, αυξάνει τις πιθανότητες για την επιτυχή κατάληξη μιας διαπραγμάτευσης³⁵. Καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των σημαντικότερων συμφωνιών αυτού του είδους, σε αντίθεση με τα άλλα θεσμικά όργανα, έχει διαδραματίσει το ΕΣ, αφού οι αποφάσεις του με τους γενικούς προσανατολισμούς είναι κατεξοχήν σύνθετες και αφορούν συγχρόνως διάφορους κλάδους πολιτικής³⁶.

Το φάσμα των ενωσιακών πολιτικών είναι διευρυμένο και καλύπτει όλα τα πεδία δημόσιας πολιτικής³⁷. Το ενωσιακό σύστημα χαρακτηρίζεται έτσι από την τομεακή

³¹ Σταθμό για την προώθηση της ενεργειακής πολιτικής αποτέλεσαν οι αποφάσεις, τα Συμπεράσματα της Προεδρίας του ΕΣ των Βρυξελλών 23 και 24-3-2006, που προέτρεπαν τη χάραξη μιας Ενεργειακής Πολιτικής για την Ευρώπη, Δεύτερο Μέρος, σημεία 43-51, διαθέσιμο στο http://www.consilium.europa.eu/register/el/content/out/?&typ=ENTRY&i=ADV&DOC_ID=ST-7775-2006-INIT

³² Οι φορείς δράσης στις πολιτικές της ΕΕ είναι: τα ενωσιακά θεσμικά όργανα, οι εθνικές κυβερνήσεις και οι μη-κρατικοί δρώντες (ομάδες συμφερόντων) σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο.

³³ P.O.Eikeland, *EU Energy Policy Integration- Stakeholders, Institutions and Issue-linkages*, FNI Report 13 (2012), p.5 διαθέσιμο στο <https://www.fni.no/publications/eu-energy-policy-integration-stakeholders-institutions-and-issue-linkages-article855-290.html>

³⁴ Ibid

³⁵ N.Nugent, *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ε.Ε.*, Αθήνα, 7η Εκδ., Σαββάλας, 2010, σελ.418

³⁶ Ibid, σελ.419

³⁷ Σύμφωνα με τη γνωστή τυπολογία του Lowi (1964) οι πολιτικές διακρίνονται σε ρυθμιστικές, (στις οποίες θα αναφερθούμε κατά την εξέταση της εσωτερικής αγοράς ενέργειας), αναδιανεμητικές και διανεμητικές. Σύμφωνα με άλλη κατηγοριοποίηση των πολιτικών, διακρίνουμε τις ρυθμιστικές (πχ κανόνες εσωτερικής αγοράς), τις πολιτικές δαπανών (διοχέτευση πόρων από τον προϋπολογισμό της ΕΕ στο εθνικό επίπεδο π.χ. κοινή γεωργική πολιτική, πολιτικές συνοχής) τις μακροοικονομικές (ONE), τις πολιτικές για τους πολίτες (με λειτουργικό δηλαδή σκοπό, όπως οι πολιτικές του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, της απασχόλησης, κοινωνική, ενεργειακή, περιβαλλοντική κ.ά.) και τις εξωτερικές πολιτικές (εξωτερικές εμπορικές σχέσεις, εξωτερική πολιτική, ασφάλειας, άμυνας,

κατάτμηση των πολιτικών³⁸. Η έκταση δε της αρμοδιότητας των θεσμικών οργάνων διαφέρει μεταξύ τομέων πολιτικής, αλλά και εντός του ίδιου τομέα³⁹. Εξάλλου, είναι δυνατό και διαφορετικοί τύποι πολιτικής να ακολουθούνται στον ίδιο τομέα. Το τελευταίο παρατηρείται και στον ενεργειακό τομέα, ως αποτέλεσμα των τριών πτυχών του: εσωτερική ενεργειακή αγορά - ενεργειακή ασφάλεια - περιβαλλοντική πτυχή, όπου εμπλέκονται διαφορετικά σύνολα διαμορφωτών πολιτικής και μετόχων, καθώς και διαφορετικές μέθοδοι πολιτικής⁴⁰.

Τέλος, εντός του ενωσιακού συστήματος λαμβάνουν χώρα διαρκείς αλληλεπιδράσεις, διαπραγματεύσεις εντός και μεταξύ των οργάνων, μεταξύ των κυβερνήσεων των κρατών-μελών και του κέντρου του συστήματος – την επονομαζόμενη Διοίκηση των Βρυξελλών, μεταξύ εθνικών κυβερνήσεων σε διμερείς επαφές τους ή μεταξύ των διαφόρων ομάδων συμφερόντων και των κυβερνήσεων εντός των εθνικών πολιτικών συστημάτων ή μεταξύ των ομάδων και των ενωσιακών θεσμών όταν αυτές ασκούν άμεσα πιέσεις στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Η πολιτική διαδικασία (policy process) διεξάγεται στην πραγματικότητα σε διάφορους χώρους επί καθημερινής βάσεως (day-to-day politics) και εξελίσσεται συνεχώς. «Παρατηρείται μια διαρκής ‘ανάδραση’ μεταξύ των εκροών πολιτικής από το ενωσιακό σύστημα και των νέων απαιτήσεων των πολιτών στο σύστημα»⁴¹. Αυτό εξηγείται από το ότι τα πολιτικά αιτήματα των πολιτών αλλάζουν ανάλογα με τα συμφέροντά τους ή ανάλογα με τις προτιμήσεις τους, όταν το υφιστάμενο πολιτικό καθεστώς δεν τους ικανοποιεί και προωθούν νέες δράσεις για να παραχθούν νέες πολιτικές.

Εκ των ανωτέρω διαφαίνεται ότι η ΕΕ συνιστά ένα σύνθετο σύστημα «διακυβέρνησης χωρίς κυβέρνηση»⁴². Η πολιτική δράση αναπτύσσεται σε διαφορετικά επίπεδα (υπερεθνικό, εθνικό, περιφερειακό, τοπικό) και επηρεάζεται από ποικίλους δρώντες (ευρωπαϊκά όργανα, κυβερνήσεις, περιφερειακές/τοπικές αρχές, ομάδες συμφερόντων, κοινωνία πολιτών), οι σχέσεις δε μεταξύ τους δεν έχουν ιεραρχικό χαρακτήρα, αλλά διαδραστικό. Συνεπώς, τα κράτη δε διαθέτουν την κύρια εξουσία λήψης αποφάσεων (διακυβερνητική προσέγγιση), αλλά στη διαμόρφωση τους συμμετέχουν και υψηλότερα ή χαμηλότερα επίπεδα (προσέγγιση της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης)⁴³. Η Επιτροπή (ως

και την εξωτερική ανάπτυξη των εσωτερικών πολιτικών) στο S.Hix, *Το πολιτικό σύστημα τη Ευρωπαϊκής Ένωσης*, (επιμ. Μαρίας Επ.) εκδ.Μεταίχμιο, 2009, σελ. 11-12.

³⁸ Α.Πασσάς, *Η εθνική δημόσια διοίκηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, εκδ.Παπαζήση, 2012, σελ. 12.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ D.Buchan, 'Energy Policy Sharp Challenges and Rising Ambitions', Wallace H. et al., *Policy Making in the European Union*, Sixth Edition, Oxford University Press, 2011, pg 357-358.

⁴¹ S.Hix, *Το πολιτικό σύστημα τη Ευρωπαϊκής Ένωσης*, (επιμ. Μαρίας Επ.) εκδ.Μεταίχμιο, 2009, σελ.12.

⁴² M.Pollack, 'Theorizing EU Policy-Making', στο Wallace H. et al., *Policy Making in the European Union*, Sixth Edition, Oxford University Press, 2011, pg 34-36.

⁴³ Οι μελετητές Marks, Hooghe και Blank, εξελίσσοντας την προσέγγιση της υπερεθνικής διακυβέρνησης ανέπτυξαν το θεωρητικό σχήμα της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης (Multilevel Governance Approach), στο Nugent N., *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ε.Ε.*, Αθήνα, 7^η Εκδ., Σαββάλας, 2010, σελ.581-583, P.O.Eikeland, *EU Energy Policy Integration- Stakeholders, Institutions and Issue-linkages*, FNI Report 13

υψηλότερο επίπεδο) μάλιστα έχει αυτονομία σε σχέση με τα κράτη-μέλη, ώστε να χρησιμοποιεί τα σημαντικά κενά του ελέγχου των κρατών στην διαδικασία της διαμόρφωσης της καθημερινής πολιτικής⁴⁴. «Οι δε μη-κρατικοί δρώντες έχουν την ικανότητα, σύμφωνα με την πλουραλιστική αυτή προσέγγιση της διαμόρφωσης πολιτικής σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, να επηρεάζουν τις διαδικασίες και τα αποτελέσματα της πολιτικής»⁴⁵. Οι εθνικές κυβερνήσεις δεν έχουν την απαιτούμενη ενημέρωση τεχνικής φύσεως συνήθως για την επίλυση πολύπλοκων οικονομικών/κοινωνικών προβλημάτων, ενώ «η Επιτροπή εξαρτάται ιδιαίτερω από πηγές πληροφόρησης στο προπαρασκευαστικό στάδιο ανάπτυξης μιας πολιτικής, ώστε να διασφαλίσει ότι η προτεινόμενη πολιτική θα έχει τη νομιμοποίηση και περισσότερες πιθανότητες να υιοθετηθεί και να εφαρμοσθεί. Με ίδια πρωτοβουλία εγκαθιδρύει λοιπόν δίκτυα προσκαλώντας δημόσιους/ιδιωτικούς μετόχους (stakeholders) σε επιτροπές εμπειρογνομόνων ή διαβούλευσης»⁴⁶. Τα δίκτυα πολιτικής (policy networks) είναι χώροι συνεύρεσης ανώτατων αξιωματούχων και ομάδων συμφερόντων, όπου οι δύο πλευρές συνομιλούν για να συμβιβάσουν τις διαφορές τους και να εξεύρουν κοινά αποδεκτές λύσεις.

Όλα τα παραπάνω καταδεικνύουν ότι το γενικότερο πλαίσιο πολιτικής στην ΕΕ δε διακρίνεται από ένα και μόνο συνεκτικό μοντέλο, παρότι οι ενωσιακές αρμοδιότητες στους διάφορους τομείς πολιτικής έχουν πλέον κατηγοριοποιηθεί⁴⁷. Αυτό εξηγείται από το ότι, «δεν υπάρχει ένα κέντρο εξουσίας αρμόδιο να επιβάλλει ένα συγκροτημένο πρότυπο, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες της ΕΕ και η διαμόρφωση πολιτικής είναι αποτέλεσμα πολύπλοκων αλληλεπιδράσεων μεταξύ αντικρουόμενων πολιτικών προτιμήσεων. Κατά συνέπεια, ορισμένοι τομείς όπως η εσωτερική αγορά είναι καλά ανεπτυγμένοι, ενώ άλλοι, όπως η ενεργειακή πολιτική έχουν αναπτυχθεί μερικώς»⁴⁸. Η ενέργεια παρά τη δυναμική εξέλιξή της, παραμένει σήμερα τομέας όπου «δεν υπάρχει επαρκώς ολοκληρωμένο πλαίσιο πολιτικής με συνεκτικούς στόχους για τη μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητας της ΕΕ, παρά ένα πλαίσιο υπερβολικά αποσπασματικό και κατακερματισμένο»⁴⁹.

(2012), p.4, διαθέσιμο στο <https://www.fni.no/publications/eu-energy-policy-integration-stakeholders-institutions-and-issue-linkages-article855-290.html>

⁴⁴ Όπως υποστήριξε ο Pierson (1998) και οι Marks et al. (1996), στο Eikeland P.O, *The Third Internal Energy Market Package: New Power Relations among Member States, EU Institutions and Non-state Actors?*, JCMS 2011 Vol. 49. N.2. p.245, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.2010.02140.x/abstract>

⁴⁵ Όπως υποστήριξαν οι Sandholtz and Stone Sweet (1998) και παρατίθεται στο Eikeland P.O, 2011, p.246

⁴⁶ Όπως υποστήριξε ο Peterson (1995) και παρατίθεται στο Eikeland P.O, 2011, p.247

⁴⁷ Άρθρα 2-6, Τίτλος Ι, Μέρος Α', ΣΛΕΕ. Βλ. Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. C 83 της 30ής Μαρτίου 2010 διαθέσιμη στο <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2010:083:SOM:EL:HTML>

⁴⁸ Nugent N., *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ε.Ε.*, Αθήνα, 7^η Εκδ., Σαββάλας, 2010, σελ.403-404.

⁴⁹ Ibid.,σελ.404.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο Η εξέλιξη της ευρωπαϊκής πολιτικής στον τομέα της ενέργειας

2.1. Η πρόωμη ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική

Οι απαρχές της ευρωπαϊκής πολιτικής στον τομέα ανευρίσκονται μετά το τέλος του β' παγκοσμίου πολέμου στη συνθήκη για την ίδρυση της ΕΚΑΧ (1951) με βασικό κίνητρο την εξασφάλιση διαρκούς ειρήνης δια της συντονισμένης δράσης στον τομέα των πρώτων υλών και του ενεργειακού εφοδιασμού σε μία αναδύουσα κοινότητα εθνών-κρατών και τη συνθήκη για την ίδρυση της ΕΚΑΕ (1957) με σκοπό την ειρηνική χρήση της πυρηνικής ενέργειας και την ενεργειακή ανεξαρτησία των κρατών. Με εξαίρεση βεβαίως τις ως άνω συνθήκες, η πολιτική ενέργειας δεν αποτέλεσε ρυθμιστικό αντικείμενο του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου από ιδρύσεως της ΕΟΚ, παρά παρέμεινε υπόθεση των κρατών μελών, ενώ τα περιθώρια της Επιτροπής να χειριστεί ενεργειακά θέματα ήταν στενά. Εξάλλου, το ΔΕΚ είχε αναγνωρίσει την εθνική κυριαρχία στο πεδίο και τη μη ανάμειξη της Κοινότητας.⁵⁰

Κατά τη δεκαετία του 1960, ελλείπει ρητής νομικής βάσης για να ενεργήσει, η Κοινότητα παρενέβαινε κυρίως διαμέσου εργαλείων ήπιου δικαίου. Επί παραδείγματι, κατόπιν πρωτοβουλίας της Επιτροπής υπεγράφη από τα έξι αρχικά κράτη μέλη των τριών Κοινοτήτων το Πρωτόκολλο Συμφωνίας σχετικά με θέματα ενέργειας, οπότε δημιουργήθηκε για πρώτη φορά ένα «κοινό όραμα» για μια ενιαία αγορά ενέργειας μεταξύ όλων των ειδών ενέργειας⁵¹. Αργότερα, κατά τις δεκαετίες 1970/1980 ως αντίδραση των Κοινοτήτων στις κρίσεις πετρελαίου, το Συμβούλιο κατόπιν πάλι πρότασης της Επιτροπής υιοθέτησε ψηφίσματα και συστάσεις⁵² για τους νέους γενικούς προσανατολισμούς της ενεργειακής πολιτικής, που προέβλεπαν έναν κατάλογο δράσεων, που η Κοινότητα έπρεπε να αναλάβει διαμέσου έμμεσης προσφυγής σε ορισμένες νομικές βάσεις άλλων πολιτικών. Η ενεργειακή ασφάλεια ήταν η πρώτη πτυχή που άρχισε να αναπτύσσεται κατόπιν συνεργασίας των κρατών-μελών για την αντιμετώπιση των ενεργειακών απειλών εξαιτίας της πολιτικής αστάθειας σε χώρες-παραγωγούς πετρελαίου και του αραβοισραηλινού πολέμου το 1968. Όμως, η εξέλιξή της περιορίστηκε σε δεσμευτικές ρυθμίσεις για ορισμένες μόνο πηγές ενέργειας ως τις σημαντικότερες για την αντιμετώπιση των τότε διεθνών κρίσεων⁵³.

⁵⁰ Απόφαση ΔΕΚ72/83, *CampusOil*, Συλλ.1984, σελ.2727 διαθέσιμο στο <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&jur=C,T,F&num=72/83&td=ALL>

⁵¹ Κείμενο πολιτικών στόχων χωρίς νομική δεσμευτικότητα ΕΕ 1964, σελ. 1099.

⁵² Ομοίως αποφάσεις πολιτικού χαρακτήρα χωρίς νομική δεσμευτική ισχύ.

⁵³ Για παράδειγμα, το πετρέλαιο θεωρήθηκε σε σύγκριση με τον άνθρακα ως το πιο σημαντικό καύσιμο και η εξασφάλιση αποθεμάτων του αναγκαία για τα έξι κράτη μέλη της Κοινότητας. Έτσι, το Συμβούλιο υιοθέτησε την Οδηγία 68/414/ΕΟΚ (ΕΕ 1968 L 308/14), που υποχρέωνε τα κράτη-μέλη να διατηρούν ένα ελάχιστο επίπεδο αποθεμάτων πετρελαίου αντιστοιχούντων σε κατανάλωση 75 ημερών.

2.2. Η νέα πολιτική ατζέντα και τα επιτεύγματα των δεκαετιών 1980/1990

Σημαντική ώθηση για την ανάπτυξη της ενεργειακής πολιτικής δόθηκε το 1987 με την ΕΕΠ που είχε ως στόχο την αναζωογόνηση του εμπορίου στην Κοινότητα και την προοδευτική εγκαθίδρυση της εσωτερικής αγοράς γενικά, αλλά και ειδικά στον τομέα της ενέργειας. Η ΕΕΠ σηματοδότησε στροφή με τη θεσμοθέτηση της ενεργειακής πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο για τη σταδιακή δημιουργία ανταγωνιστικής και διασυνδεδεμένης αγοράς ενέργειας δια της εναρμόνισης των εθνικών κανόνων. Το Συμβούλιο με ψήφισμά του το 1986 επεσήμανε ότι μία νέα «προσέγγιση με κατεύθυνση την αγορά» (market-oriented approach) έπρεπε να αποτελεί το βασικό μηχανισμό για τη διασφάλιση του ενεργειακού εφοδιασμού.

Η Επιτροπή, προεδρευόμενη από τον J.Delors⁵⁴, στην Ανακοίνωσή της για την εσωτερική αγορά ενέργειας το 1988 πρότεινε σχέδιο δράσης για την κατάργηση των εμποδίων διαμέσου: εφαρμογής των ευρύτερων στόχων της ενιαίας αγοράς όπως την εναρμόνιση των τεχνικών προδιαγραφών, εφαρμογής των κοινοτικών διατάξεων για την ελεύθερη κυκλοφορία των αγαθών, τον ανταγωνισμό, τις κρατικές ενισχύσεις, καθώς και ολοκλήρωσης των ενεργειακών υποδομών. Άμεσα υπέβαλε ένα πακέτο προτάσεων στους τομείς του αερίου και της ηλεκτρικής ενέργειας⁵⁵, το οποίο κατά το μεγαλύτερο μέρος του μετουσιώθηκε σε Οδηγίες του Συμβουλίου σε σχέση π.χ. με τη διαφάνεια των τιμών, την ισοτιμία των όρων διαμετακόμισης φυσικού αερίου ή ηλεκτρικής ενέργειας μέσω των μεγάλων δικτύων⁵⁶. Η Επιτροπή «επιχείρησε παράλληλα να αναπτύξει ένα ευρύτερο πακέτο ενεργειακής πολιτικής επιδιώκοντας να εναρμονίσει τις προδιαγραφές της περιβαλλοντικής προστασίας και της ασφάλειας εφοδιασμού, θεωρούμενες ως ουσιώδεις για την ολοκλήρωση της εσωτερικής ενεργειακής αγοράς. Ωστόσο, δεν πείσθηκαν όλα τα κράτη μέλη στο ότι η εσωτερική αγορά θα συνέβαλε στην ενεργειακή ασφάλεια και διετύπωσαν επιφυλάξεις ότι ο ανταγωνισμός και η κατάργηση των κρατικών ενισχύσεων θα είχαν το αντίθετο αποτέλεσμα»⁵⁷.

⁵⁴ Ο Ζακ Ντελόρ είναι ο μακροβιότερος Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, καθώς διετέλεσε τα καθήκοντά του από το 1985 μέχρι το 1995. Η Επιτροπή του θεωρείται η πιο επιτυχής αναφορικά με την προώθηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, καθώς ηγήθηκε δυναμικά της δημιουργίας της ενιαίας αγοράς στην Κοινότητα. Η αξιοσημείωτη δε συμβολή του στην ανάπτυξη του ευρωπαϊκού εγχειρήματος έχει αναγνωρισθεί, καθώς τον Ιούνιο του 2015 του αποδόθηκε ο τίτλος του Επίτιμου Ευρωπαίου Πολίτη.

⁵⁵ Η Επιτροπή προχώρησε σε προτάσεις για υιοθέτηση νομοθετικών πράξεων μόνο στους τομείς αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας, διότι όπως υπογράμμισε στην Ανακοίνωσή της το 1988, οι κοινοτικές διατάξεις για την κατάργηση των εμποδίων στον ανταγωνισμό στους τομείς πετρελαίου, άνθρακα και ατομικής ενέργειας ήταν επαρκείς, όμως για το αέριο και την ηλεκτρική ενέργεια απαιτούνταν ειδικές οδηγίες, διότι οι δομές - σταθερά διασυννοριακά δίκτυα ελεγχόμενα από μονοπωλιακούς προμηθευτές - και οι πρακτικές των τομέων αυτών διέφεραν σημαντικά από τη λογική της εσωτερικής αγοράς.

⁵⁶ Οδηγία 90/377/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 29 Ιουνίου 1990 σχετικά με μια κοινοτική διαδικασία για τη διαφάνεια των τιμών αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας για τον τελικό βιομηχανικό καταναλωτή, Οδηγία 91/296/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 31ης Μαΐου 1991 για τη διαμετακόμιση φυσικού αερίου μέσω των μεγάλων δικτύων.

⁵⁷ P.O.Eikeland, *EU Energy Policy Integration- Stakeholders, Institutions and Issue-linkages*, FNI Report 13 (2012), p.4, διαθέσιμο στο <https://www.fni.no/publications/eu-energy-policy-integration-stakeholders-institutions-and-issue-linkages-article855-290.html>

Κατά την εκπόνηση της Συνθήκης του Μάαστριχτ ορισμένα κράτη μέλη (π.χ. Γαλλία, Βέλγιο) υποστήριζαν την εισαγωγή νέου κεφαλαίου για την ενεργειακή πολιτική, ενώ συμμαχία άλλων κρατών (π.χ. Μ.Βρετανία, Ολλανδία, Γερμανία) αντιτάχθηκε στο όνομα του κυριαρχούντος ανταγωνισμού⁵⁸. Πάραυτα, το 1992 εισήχθη για πρώτη φορά στο πρωτογενές δίκαιο διάταξη βάσει της οποίας προβλέφθηκε ρητά ως στόχος της Κοινότητας η λήψη μέτρων στον τομέα της ενέργειας. Συγκεκριμένα, εξειδικεύθηκε ότι «μέτρα για την ενέργεια, την πολιτική προστασία και τον τουρισμό» αποτελούσαν ζητήματα προτεραιότητας.⁵⁹ Σύμφωνα με το πρωτογενές δίκαιο στο σημείο αυτό γίνεται αναφορά στις ενεργειακές υποδομές και τα δίκτυα⁶⁰. Επίσης, εισήχθησαν νέες διατάξεις σχετικά με τα διευρωπαϊκά δίκτυα, συμπεριλαμβανομένων και των ενεργειακών δικτύων⁶¹. Έτσι, υπογραμμίστηκε η σημασία της ενεργειακής ασφάλειας για τη λειτουργία της ΕΕ. Εξάλλου, ήδη με την ΕΕΠ είχε εισαχθεί στο δίκαιο των Συνθηκών το άρθρο 130Π παρ.2 που όριζε ότι: «Οι ανάγκες στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος αποτελούν συνιστώσα των άλλων πολιτικών της Κοινότητας», δηλαδή η αρχή της ολοκλήρωσης στον τομέα του περιβάλλοντος, η οποία ενισχύθηκε με τη μεταφορά της με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ στις Κοινοτικές αρχές⁶². Έτσι, οι αποφάσεις στον ενεργειακό τομέα λαμβάνονταν έκτοτε χάρη στη σύνδεση των επιδιώξεων της ενεργειακής πολιτικής με στόχους άλλων πολιτικών (ενεργειακή ασφάλεια ή περιβάλλον)⁶³. Ιδιαίτερη σημασία δε είχε η διάταξη που καθιέρωσε την αρχή της αλληλεγγύης μεταξύ κρατών μελών αναφορικά με σοβαρές δυσκολίες στον εφοδιασμό με ορισμένα προϊόντα, που ισχύει τόσο γενικά όσο και στον ενεργειακό τομέα⁶⁴. Η αρχή αυτή προβλεπόταν μέχρι τότε μόνο σε επίπεδο παραγωγού δικαίου για το πετρέλαιο.

Ως προς τη δράση της Επιτροπής τη χρονική εκείνη περίοδο, επιδιώκοντας συνεχώς ένα ευρύτερο πακέτο συντονισμένων ενεργειακών πολιτικών, όπως προαναφέρθηκε, το 1993 άνοιξε έναν διάλογο αναφορικά με τους στόχους και τις κατευθυντήριες γραμμές της Κοινότητας, τα αποτελέσματα του οποίου συνοψίστηκαν στην Πράσινη Βίβλο της «Για μια Ενεργειακή Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης» του 1995⁶⁵. Καθορίστηκαν οι τρεις στόχοι που έπρεπε να επιδιώκουν τα κράτη μέλη για την υλοποίηση της επικείμενης και κάθε

⁵⁸ C.Blumman, Rapport Introductif Général, *Vers une politique européenne de l'énergie*, Colloques sous la direction de C.Blumman, Ed.Bruiyant, 2012, p.7

⁵⁹ Άρθρο 3 στοιχ τ) ΣυνθΕΚ 1992, βλ. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT>

⁶⁰ S. Biesenbender, The EU's Energy Policy Agenda: Directions and Developments, *Energy Policy Making in the EU - Building the Agenda*, Springer, 2015, p. 23

⁶¹ Άρθρα 129B-Δ, ΤΙΤΛΟΣ ΧΙΙ, ΣυνθΕΚ 1992 (νυν άρθρα 170-172 ΣΛΕΕ), βλ. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT>

⁶² Άρθρο 6 ΣυνθΕΚ νυν 11ΣΛΕΕ.

⁶³ S. Biesenbender, The EU's Energy Policy Agenda: Directions and Developments, *Energy Policy Making in the EU - Building the Agenda*, Springer, 2015, p. 23

⁶⁴ Άρθρο 100 ΣυνθΕΚ

⁶⁵ Πράσινη Βίβλος Επιτροπής της 11^{ης} Ιανουαρίου 1995 [COM(94) 659 Τελικο] διαθέσιμη στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1478802753039&uri=CELEX:51994DC0659>

μελλοντικής ενεργειακής πολιτικής: οικονομική ανταγωνιστικότητα, ασφάλεια εφοδιασμού και περιβαλλοντική προστασία⁶⁶. Όλα τα θεσμικά όργανα τάχθηκαν υπέρ της υιοθέτησης αυτής νέων ευρύτερων κατευθυντήριων γραμμών. Το Συμβούλιο με ψήφισμά του έκρινε αναγκαία την ταχεία ολοκλήρωση της ενεργειακής αγοράς, τη διαφοροποίηση - ευελιξία του εφοδιασμού και την ορθολογική χρήση της ενέργειας για την εξασφάλιση της ενεργειακής ασφάλειας, καθώς και την καλύτερη ευθυγράμμιση ενεργειακών και περιβαλλοντικών στόχων⁶⁷. Το ΕΚ υποστήριξε επίσης την απελευθέρωση της ενεργειακής αγοράς, όμως τόνισε ότι έπρεπε να δοθεί μεγαλύτερη προτεραιότητα στους περιβαλλοντικούς στόχους διαμέσου πολιτικών ενεργειακής αποδοτικότητας, εξοικονόμησης ενέργειας και προώθησης ΑΠΕ⁶⁸.

Κατά την εν λόγω φάση εξέλιξης σε επίπεδο παράγωγου δικαίου, ολοκληρώθηκε η θέσπιση των πρώτων Οδηγιών για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας (1996)⁶⁹ και αερίου (1998)⁷⁰, οι οποίες προσέδιδαν ένα γενικό πλαίσιο για την απελευθέρωση της ενεργειακής αγοράς, αποτυγχάνοντας όμως να εναρμονίσουν τις εθνικές διαδικασίες. Σημειώνεται ότι αποτελούν το πρώτο εκ των τριών «πακέτων» Οδηγιών για την απελευθέρωση της ενεργειακής αγοράς. Τα πακέτα αυτά, γνωστά και ως «δέσμες μέτρων», αποτελούσαν σύνολο κανόνων αρνητικής ολοκλήρωσης (οι οποίοι αφορούν την κατάργηση φραγμών στο εμπόριο και τον ανταγωνισμό), που θεσπίστηκαν ελλείπουσας ρητής νομικής βάσης για την υιοθέτηση θετικών μέτρων (νέων ενωσιακών ρυθμίσεων) με βάση είτε ειδικές διατάξεις, όπως για παράδειγμα τα πρώην άρθρα 175ΣυνθΕΚ (περιβάλλον) και 95ΣυνθΕΚ (προσέγγιση νομοθεσιών), είτε τη γενική εξουσιοδοτική διάταξη (πρώην άρθρο 308ΣυνθΕΚ) για δράσεις για τις οποίες η Συνθήκη δεν προβλέπει τις αναγκαίες εξουσίες.

⁶⁶ Οι τρεις αυτοί στόχοι των κρατών γενικά αναλύθηκαν στη σελ.1 της παρούσας. Βλ. και Λευκή Βίβλο της Επιτροπής της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1995: «Μια ενεργειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης» [COM (95) 682 τελικό] σκ. 5, 7 διαθέσιμη στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1460567916271&uri=CELEX:51995DC0682>

⁶⁷ Ψήφισμα του Συμβουλίου της 23ής Νοεμβρίου 1995 για την Πράσινη Βίβλο «Για μια ενεργειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης» διαθέσιμο στο [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:31995Y1207\(03\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:31995Y1207(03)&from=EN)

⁶⁸ P.O.Eikeland, *EU Energy Policy Integration- Stakeholders, Institutions and Issue-linkages*, FNI Report 13 (2012), p.16, διαθέσιμο στο <https://www.fni.no/publications/eu-energy-policy-integration-stakeholders-institutions-and-issue-linkages-article855-290.html>

⁶⁹ Οδηγία 96/92/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 19ης Δεκεμβρίου 1996 σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1479386139732&uri=CELEX:31996L0092>

⁷⁰ Οδηγία 98/30/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Ιουνίου 1998 σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1479386045073&uri=CELEX:31998L0030>

2.3. Νέα ώθηση στην αρχή της δεκαετίας 2000

Ορόσημο αποτελεί η έκτακτη Σύνοδος κορυφής του ΕΣ στη Λισαβόνα το 2000, που έθεσε ως νέο βασικό στόχο της Στρατηγικής της Λισαβόνας για την επόμενη δεκαετία, το «να καταστεί η ΕΕ η πλέον ανταγωνιστική και δυναμική οικονομία βασισμένη στη γνώση, παγκόσμια ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη...». Το ΕΣ κάλεσε την Επιτροπή, το Συμβούλιο και τα κράτη μέλη, στο πλαίσιο των αντίστοιχων αρμοδιοτήτων τους: «...να επισπεύσουν τη φιλελευθεροποίηση σε τομείς όπως το αέριο, ο ηλεκτρισμός,...» για μια πλήρη και εντελώς λειτουργική εσωτερική αγορά⁷¹.

Την περίοδο εκείνη προστέθηκαν στις ήδη υπάρχουσες ενεργειακές προκλήσεις-εξάρτηση της ΕΕ από τρίτες χώρες, άνοδος ζήτησης από τις αναδυόμενες οικονομίες-σημαντικές γεωπολιτικές εξελίξεις, όπως η τρομοκρατική επίθεση της 9/11 στις ΗΠΑ και ο πόλεμος στο Ιράκ με αποτέλεσμα την αύξηση των τιμών πετρελαίου, άρα και αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας, σε συνδυασμό με το άνοιγμα της ΕΕ μετά τη Σύνοδο της Νίκαιας σε υποψήφιες προς ένταξη χώρες της Ανατολικής Ευρώπης που αποτελούσαν μέρος του ενιαίου δικτύου της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και τα ενεργειακά τους συστήματα ήταν απομονωμένα από το δίκτυο της ΕΕ, γεγονός που επιδείνωνε την ενεργειακή εξάρτηση της ΕΕ. Έτσι, υιοθετήθηκε η Πράσινη Βίβλος «Προς μία ευρωπαϊκή στρατηγική για την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού»⁷², σε ευθυγράμμιση με τους στόχους που είχαν τεθεί με το Πρόγραμμα της Λισαβόνας, διότι τα γεγονότα αυτά δεν εκλήφθηκαν πρωτίστως ως απειλές στη φυσική ασφάλεια του εφοδιασμού, αλλά θεωρήθηκε ότι εξαιτίας αυτών υπήρχε κίνδυνος αύξησης των τιμών ενέργειας που θα περιορίζε την οικονομική και βιομηχανική ανταγωνιστικότητα⁷³.

Παρότι οι ανησυχίες για την ενεργειακή ασφάλεια είχαν επιδεινωθεί, το ΣΕ απέρριψε προτάσεις οδηγίων του 2002 για εναρμόνιση των εθνικών προδιαγραφών ενεργειακού εφοδιασμού προβάλλοντας την αρχή ότι οι προδιαγραφές για την ενεργειακή ασφάλεια ετίθεντο σε εθνικό επίπεδο. Η θέση του αυτή υποστηρίχθηκε μάλιστα και από το ΕΚ⁷⁴. Μόνο οι μεγάλες διακοπές των ηλεκτρικών συστημάτων το καλοκαίρι του 2003 οδήγησαν σε υιοθέτηση νομοθεσίας για το συντονισμό των κρατών μελών σε περιπτώσεις μείζονων διακοπών του εφοδιασμού ηλεκτρικής ενέργειας και αερίου, που προέβλεπε τη σύσταση

⁷¹ Συμπεράσματα της Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισαβόνας 23 και 24 Μαρτίου 2000, σημείο 17, διαθέσιμο στο <http://www.consilium.europa.eu/el/european-council/conclusions/1993-2003/>

⁷² Πράσινη Βίβλος της Επιτροπής 29ης Νοεμβρίου 2000 «Προς μία ευρωπαϊκή στρατηγική για την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού» COM (2000) 0769 τελικό, διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX%3A52000DC0769>

⁷³ P.O.Eikeland, *EU Energy Policy Integration- Stakeholders, Institutions and Issue-linkages*, FNI Report 13 (2012), p.26, διαθέσιμο στο <https://www.fni.no/publications/eu-energy-policy-integration-stakeholders-institutions-and-issue-linkages-article855-290.html>

⁷⁴ Ibid, p.27

ομάδας που θα επικουρεί τα κράτη μέλη στο συντονισμό των μέτρων που έχουν ληφθεί σε εθνικό επίπεδο για την αντιμετώπιση μείζονος διακοπής εφοδιασμού.⁷⁵

Στο πεδίο της ενεργειακής αγοράς, η Επιτροπή εφαρμόζοντας εργαλεία συγκριτικής αξιολόγησης που συγκαταλέγονταν στα μέσα της ΑΜΣ, ως βασικής διαδικασίας πολιτικής για την υλοποίηση της Στρατηγικής της Λισαβόνας⁷⁶, προχώρησε σε σύγκριση της επίδοσης των κρατών σε σχέση με την εφαρμογή των οδηγιών και την κατάργηση πρόσθετων εμποδίων στην εσωτερική ενεργειακή αγορά. Τα αποτελέσματα των ετήσιων εκθέσεων της των ετών 2001 και 2003 ήταν ανησυχητικά, διότι διαπιστώθηκαν ασυμμετρίες στην υλοποίηση των οδηγιών, εμπόδια στο διασυνοριακό εμπόριο και ένας υψηλός βαθμός συγκέντρωσης στις αγορές του αερίου και της ηλεκτρικής ενέργειας σε πολλά κράτη μέλη. Έτσι, έπειτα από την ώθηση του ΕΣ στη Σύνοδο του Gothenburg (Ιούνιος 2001) η Επιτροπή προετοίμασε δεύτερο πακέτο μέτρων, μέρος του οποίου αποτελούσαν και τροποποιημένες οι Οδηγίες για πλήρη απελευθέρωση των αγορών αερίου⁷⁷ και ηλεκτρικής ενέργειας⁷⁸ που υιοθετήθηκαν δύο χρόνια αργότερα.

Είναι γεγονός «ότι στην αρχή της δεκαετίας του 2000 υιοθετήθηκαν οδηγίες στο πεδίο της ευρωπαϊκής πολιτικής με πιο ταχύ ρυθμό, αυτό όμως δεν αντιπροσωπεύει μία στοιχειώδη έστω βούληση να μεταφερθούν αρμοδιότητες αποφασιστικές από το εθνικό στο ευρωπαϊκό επίπεδο»⁷⁹. Αυτό καταδεικνύεται άλλωστε από τις εκτεταμένες αποτυχίες υλοποίησης των οδηγιών αυτών από τα κράτη μέλη και τις σημαντικές ελλείψεις που παρατηρήθηκαν στις υποκατηγορίες της ενεργειακής πολιτικής μεταξύ των οποίων αυτές που αφορούν στην εσωτερική αγορά⁸⁰. Παρ' όλα αυτά, στα μέσα της ίδιας δεκαετίας εκφράστηκε μεγαλύτερη βούληση για τον συντονισμό των ενεργειακών πολιτικών σε επίπεδο ΕΕ από τις κυβερνήσεις των 15 κρατών μελών, ιδίως τη Βρετανική, που ήταν από τους πιο έντονους σκεπτικιστές στον τομέα. Εξάλλου, τέθηκαν νέες προκλήσεις με την είσοδο 10 κρατών της Ανατολικής Ευρώπης από το 2004, καθώς είχαν διαφορετικές ενεργειακές υποδομές και πολιτικές που δε συμβάδιζαν με τις υιοθετημένες πολιτικές της ΕΕ.

⁷⁵ Οδηγία 2004/67/ΕΚ του Συμβουλίου της 26ης Απριλίου 2004 σχετικά με τα μέτρα διασφάλισης του εφοδιασμού με φυσικό αέριο διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32004L0067&from=GA>

⁷⁶ Nugent N., *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ε.Ε.*, Αθήνα, 7^η Εκδ., Σαββάλας, 2010, σελ.416.

⁷⁷ Οδηγία 2003/55/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2003, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 98/30/ΕΚ σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32003L0055&from=EL>

⁷⁸ Οδηγία 2003/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2003, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και την κατάργηση της οδηγίας 96/92/ΕΚ διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32003L0054&from=EN>

⁷⁹ P.O.Eikeland, *EU Energy Policy Integration- Stakeholders, Institutions and Issue-linkages*, FNI Report 13 (2012), p.47, διαθέσιμο στο <https://www.fni.no/publications/eu-energy-policy-integration-stakeholders-institutions-and-issue-linkages-article855-290.html>

⁸⁰ Ibid.

2.4. Προς μία συνεκτική ενεργειακή πολιτική από το 2005 και εφεξής

Στην άτυπη Σύνοδο Κορυφής στο Hampton Court στο Λονδίνο (Οκτώβριος 2005), που έλαβε χώρα στον απόηχο των απορριπτικών δημοψηφισμάτων της Συνταγματικής Συνθήκης σε Γαλλία και Ολλανδία με κεντρικό θέμα τη μελλοντική πορεία του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, οι Ευρωπαίοι Αρχηγοί συμφώνησαν στην ανάπτυξη μιας φιλόδοξης, συνολικής και συνεκτικής ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής. Η Επιτροπή εξέλαβε τα νέα πολιτικά μηνύματα ως αποδοχή ευρύτερης και βαθύτερης ενεργειακής ολοκλήρωσης. Εξάλλου, τότε η ΕΕ ήρθε αντιμέτωπη με το βαθύ σοκ κατόπιν της Ρωσο-Ουκρανικής διαμάχης (Ιανουάριος 2006), λόγω των ελλείψεων στον εφοδιασμό αερίου, το 80% του οποίου διέρχεται από ουκρανικούς αγωγούς.

Σε απάντηση όλων αυτών εκδόθηκε η περίφημη Πράσινη Βίβλος για μια «Ευρωπαϊκή στρατηγική για αειφόρο, ανταγωνιστική και ασφαλή ενέργεια» (Μάρτιος 2006), που έθετε ως προτεραιότητα μεγαλύτερη συνοχή μεταξύ των εθνικών πολιτικών, αλλά και μεταξύ των προτεινόμενων μέτρων συνδεδεμένων με τους τρεις βασικούς στόχους της πολιτικής, ώστε να υλοποιηθεί μια πραγματικά κοινή ευρωπαϊκή πολιτική στον τομέα⁸¹. Η στρατηγική που τέθηκε, είχε φιλόδοξους στόχους στην πολιτική της κλιματικής αλλαγής -βιωσιμότητα και στην ολοκλήρωση της ενεργειακής αγοράς, με έμφαση στην ενεργειακή ασφάλεια, καθώς και στην εξισορρόπηση των τριών αυτών στόχων. Κρίθηκε δε αναγκαία η εφαρμογή νέας δομής πολυμερούς διακυβέρνησης τόσο με εσωτερική διάσταση κρατών μελών, ήτοι εσωτερικής αγοράς, όσο και με εξωτερική, πανευρωπαϊκή αλλά και διεθνή⁸². Μέχρι τότε, στον τομέα της ενέργειας, παρά τη στενή σύνδεση του με άλλους όπως το εμπόριο, το περιβάλλον και το κλίμα όπου γίνονταν προσπάθειες παγκόσμιας πολυμερούς διακυβέρνησης, σπανίως υπήρχε μια συνεργατική διακυβέρνηση⁸³. Έκτοτε, εκκίνησε ένας ευρύς διαθεσμικός διάλογος για το μέλλον της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής.

Το ΕΣ λίγο μετά την έκδοση της Πράσινης Βίβλου, προέτρεπε τη χάραξη μιας Ενεργειακής Πολιτικής για την Ευρώπη (ΕΠΕ), δίδοντας έμφαση στη διασύνδεση των θεμάτων ενεργειακής και περιβαλλοντικής πολιτικής συγκεκριμενοποιώντας τις προτεραιότητες πολιτικής και με εργαλεία σχεδόν ταυτόσημα με τα προτεινόμενα από την Επιτροπή: α. κοινή εξωτερική πολιτική, διαφοροποίηση των πηγών ενέργειας και διαδρομών μεταφοράς, β. ολοκλήρωση εσωτερικής αγοράς ενέργειας ως το 2007 και γ. εξοικονόμηση

⁸¹ Πράσινη Βίβλος της Επιτροπής για μια «Ευρωπαϊκή στρατηγική για αειφόρο, ανταγωνιστική και ασφαλή ενέργεια», 8.3.2006 COM(2006) 105 τελικό, διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:52006DC0105>

⁸² K.Whestphal, *Energy policy between Multilateral Governance and Geopolitics: Whither Europe?*, European Energy Policy, IPG 4/2006, p. 46 διαθέσιμο στο <http://library.fes.de/opus4/frontdoor/index/index/year/2015/docId/4398>

⁸³ Ibid, p.44

ενέργειας (20% ως το 2020) και ανάπτυξη ΑΠΕ για την επίτευξη περιβαλλοντικής αειφορίας⁸⁴.

Παράλληλα, το ΕΚ ξεκίνησε διάλογο επί της δικής του πρωτοβουλίας που τιτλοφορούταν «Μια ενεργειακή στρατηγική για βιώσιμη, ανταγωνιστική και ασφαλή ενέργεια», με το σχετικό ψήφισμα να εκδίδεται τον Δεκέμβριο του 2006. Ο στόχος του ΕΚ ήταν να εναρμονιστούν με συνοχή οι οργανωτικές ατζέντες όλων των θεσμικών οργάνων. Μάλιστα, σε συνδυασμό και με τις διακοπές στη ρωσική τροφοδοσία αερίου, τέθηκε επί τάπητος όχι μόνο η ανάπτυξη μιας κοινής ενεργειακής πολιτικής, αλλά μια μελλοντική στρατηγική με επίκεντρο την ενεργειακή ασφάλεια, υποδομές και εξωτερικές ενεργειακές σχέσεις⁸⁵.

Κατά την περίοδο 2007-2009 σημειώθηκε εκτενής δραστηριότητα στο πεδίο. Το ΕΣ (Μάρτιος 2007) συμφώνησε σε νέα πολιτική για την ενέργεια και το περιβάλλον⁸⁶, δηλαδή στο νομοθετικό πακέτο ενέργεια-κλίμα, που παραμένει έως σήμερα ο ακρογωνιαίος λίθος του ευρωπαϊκού ενεργειακού συστήματος. Καθόρισε το μελλοντικό πολιτικό πρόγραμμα βασισμένο στην αλληλεγγύη για την επίτευξη των τριών κύριων ενεργειακών στόχων: αύξηση ενεργειακής ασφάλειας, διασφάλιση ανταγωνιστικότητας των ευρωπαϊκών οικονομιών και διαθεσιμότητα προσιτής ενέργειας για τους καταναλωτές, βιωσιμότητα του περιβάλλοντος και καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής⁸⁷. Για την υλοποίηση του προγράμματος, η ΕΕ ανέλαβε δεσμεύσεις ως προς την πρωτοβουλία «20-20-20»⁸⁸. Η Επιτροπή υιοθέτησε μία σειρά από Στρατηγικές Ενεργειακές Επισκοπήσεις με τα αντίστοιχα σχέδια Προγραμμάτων Δράσης και ενέκρινε νέες δέσμες νομοθετικών προτάσεων για συμπληρωματικά μέτρα στην ενεργειακή αγορά και για μεγαλύτερη συνοχή ενεργειακής και περιβαλλοντικής πολιτικής θέτοντας τη μείωση των εκπομπών αερίου το γενικότερο στόχο της ενεργειακής πολιτικής⁸⁹.

⁸⁴ Τα βασικότερα εξ'αυτών είναι α. κοινή εξωτερική πολιτική, αυξημένη διαφοροποίηση όσον αφορά τις πηγές ενέργειας και τις διαδρομές μεταφοράς, β. ολοκλήρωση εσωτερικής αγοράς ενέργειας ως το 2007 και γ. εξοικονόμηση ενέργειας (20% ως το 2020) και ανάπτυξη των ΑΠΕ για την επίτευξη περιβαλλοντικής αειφορίας, βλ. Συμπεράσματα της Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών 23 και 24 Μαρτίου 2006, ST_7775_INIT_EL, σημεία 46-51, διαθέσιμο στο <http://www.consilium.europa.eu/el/european-council/conclusions>

⁸⁵ S.Biesenbender, *The EU's Energy Policy Agenda: Directions and Developments, Energy Policy Making in the EU - Building the Agenda*, Springer, 2015, p.33

⁸⁶ Συμπεράσματα της Προεδρίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου των Βρυξελλών 8/9 Μαρτίου 2007, διαβιβαστικό σημείωμα ST7224_2007_INIT_EL, Παράρτημα Ι, σελ. 16-23, διαθέσιμο στο <http://www.consilium.europa.eu/el/european-council/conclusions/>,

⁸⁷ Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο - Ενεργειακή πολιτική για την Ευρώπη, 10^{ης} Ιανουαρίου 2007, COM(2007) 1 τελικό διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52007DC0001&qid=1478945394684&from=EN>

⁸⁸ Συνίσταται στους στόχους: μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου κατά 20%, αύξηση του μεριδίου των ανανεώσιμων πηγών στην κατανάλωση ενέργειας σε ποσοστό 20% σε σύγκριση με το σημερινό 8,5%, και βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης κατά 20% έως το 2020.

⁸⁹ Για παράδειγμα η Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών - Δεύτερη επισκόπηση της ενεργειακής στρατηγικής σχέδιο δράσης της ΕΕ για την

Έτσι, την περίοδο εκείνη η ενεργειακή ατζέντα της ΕΕ, διαμορφώθηκε με διαφορετικό τρόπο από τα θεσμικά όργανα, το καθένα εκ των οποίων εστίαζε σε διαφορετικά πλαίσια πολιτικής. Η σύλληψη του προβλήματος δεν επικεντρώνονταν στην εσωτερική αγορά, αλλά συνδεόταν με την κλιματική αλλαγή και την περιβαλλοντική πολιτική⁹⁰. Τα θεσμικά όργανα διαδραμάτισαν διαφορετικούς ρόλους στο σχηματισμό μιας ατζέντας για συνεκτική ενεργειακή πολιτική: Το ΕΣ τοποθέτησε την ενεργειακή πολιτική στα ζητήματα «υψηλής πολιτικής». Η Επιτροπή φάνηκε ιδιαίτερα ικανή στον εντοπισμό των προβλημάτων για αναγκαία πολιτική δράση. Χρησιμοποίησε δε τις διαταραχές αερίου ως «παράθυρο πολιτικής», ως ευκαιρία για να πιέσει εκ των άνω (top-down pressure) τους πολιτικούς φορείς για υιοθέτηση πολιτικών ενεργειακής ασφάλειας⁹¹. Έχοντας ως επίκεντρο τα ζητήματα της εσωτερικής αγοράς επηρέασε τα προγράμματα των λοιπών οργάνων: Συμβουλίου και ΕΚ. Όσον αφορά το ΕΚ και εν προκειμένω την Επιτροπή Βιομηχανίας, Έρευνας και Ενέργειας, επεδίωκε να διαμορφώνει την ενεργειακή ατζέντα προτού ξεκινήσουν οι νομοθετικές διαδικασίες. Έτσι, είχε ήδη, πριν από την κατάθεση της Πρότασης της Επιτροπής για το τρίτο ενεργειακό πακέτο, εκδώσει ψήφισμα (Ιούλιος 2007) σχετικά με τις προοπτικές της εσωτερικής αγοράς με επίκεντρο τον ιδιοκτησιακό διαχωρισμό και την ενίσχυση των ανεξάρτητων αρχών, διαμορφώνοντας έτσι την ατζέντα πολιτικής για το επόμενο πακέτο⁹². Ως εκ τούτου, το γεγονός ότι το ΕΚ είχε ήδη χειριστεί σε πρώιμο στάδιο το ζήτημα της ενεργειακής αγοράς διαμέσου του ψηφίσματος αυτού, καταδεικνύει ότι εν τέλει δεν είναι η Επιτροπή που διαμόρφωσε την ατζέντα του ΕΚ⁹³.

Επίσης, με την έκδοση των νέων οδηγιών και κανονισμών από το Συμβούλιο και το ΕΚ, μεταφέρθηκε στο ενωσιακό επίπεδο σημαντικό μέρος των εθνικών αρμοδιοτήτων στα ενεργειακά ζητήματα. Το φαινόμενο αυτό εκδηλώθηκε ποικιλοτρόπως: με δεσμευτικούς στόχους για το εθνικό ενεργειακό μείγμα και τις εκπομπές αερίων, υιοθέτηση νέων διαδικασιών για τη χάραξη και διαμόρφωση πολιτικής στο επίπεδο ΕΕ, εναρμόνιση στο

ενεργειακή ασφάλεια και αλληλεγγύη COM/2008/0781 τελικό διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:52008DC0781>

⁹⁰ S.Biesenbender, *The EU's Energy Policy Agenda: Directions and Developments, Energy Policy Making in the EU - Building the Agenda*, Springer, 2015, p 34

⁹¹ T.Maltby, *European Union energy policy integration: A case of European Commission policy entrepreneurship and increasing supranationalism*, *Energy Policy* 55(2013), p. 438, διαθέσιμο στο <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4048103/>

⁹² Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 10ης Ιουλίου 2007 σχετικά με τις προοπτικές για την εσωτερική αγορά αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας (2007/2089(INI)) σε <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2007-0326&language=EL&ring=A6-2007-0249>

⁹³ S.Biesenbender, *The EU's Energy Policy Agenda: Directions and Developments, Energy Policy Making in the EU - Building the Agenda*, Springer, 2015, p 37

ενωσιακό επίπεδο των εργαλείων της πολιτικής για το κλίμα που επιδρούν στο ενεργειακό σύστημα⁹⁴.

2.5.Σύντομη αποτίμηση της πορείας εξέλιξης μέχρι τη Συνθήκη της Λισαβόνας

Συμπερασματικά, παρά την απουσία ειδικής αρμοδιότητας στον ενεργειακό τομέα, η ΕΕ κατόρθωσε, μέσα από τις περιορισμένους εύρους αναθεωρήσεις των συνθηκών, αλλά και την ενεργοποίηση ορισμένων διατάξεων των τελευταίων, να υιοθετήσει ένα κανονιστικό οπλοστάσιο στο πεδίο της ενέργειας. Το λεγόμενο «κοινοτικό κεκτημένο» στον τομέα της ενέργειας, περιέχει πέρα από τις προαναφερόμενες Οδηγίες για την εσωτερική αγορά, άφθονες ρυθμίσεις που σχετίζονται για παράδειγμα με τη διατήρηση ελαχίστου επιπέδου αποθεμάτων αργού πετρελαίου, την προώθηση της χρήσης βιοκαυσίμων, την ενεργειακή αποδοτικότητα και εξοικονόμηση ενέργειας με τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας⁹⁵. Ωστόσο, εμφανίζεται η περιθωριοποίηση της ενέργειας, η οποία αντιμετωπίζονταν περισσότερο ως ένα «υποπροϊόν της οικονομικής ή περιβαλλοντικής πολιτικής»⁹⁶. Τα ενεργειακά δηλαδή θέματα προσεγγίζονταν μόνο μέσω του μηχανισμού της εσωτερικής αγοράς ή υπό το πρίσμα της εναρμόνισης της περιβαλλοντικής πολιτικής ή της φορολογίας. Μάλιστα, ορισμένοι είχαν αναρωτηθεί αν ήταν σκόπιμη η θέσπιση ειδικής ενεργειακής πολιτικής, δεδομένου ότι οι έμμεσα χρησιμοποιούμενες νομικές βάσεις των συνθηκών που αφορούσαν άλλους τομείς (*bases juridiques indirectes*), ήταν επαρκείς για την υλοποίηση των επιθυμητών στόχων στον τομέα της ενέργειας⁹⁷. Πάραυτα, η έμμεση προσφυγή στις βάσεις αυτές επέτρεπε μεν την υλοποίηση συγκεκριμένων δράσεων, όμως επ' ουδενί την ανάπτυξη μιας συνολικής πολιτικής⁹⁸.

Αν λάβει κανείς υπόψιν το ενεργειακό έλλειμμα και τις ενεργειακές κρίσεις που έχουν απειλήσει την ΕΕ, αναρωτιέται εύλογα για τη μακρόχρονη αδράνειά της να αναπτύξει ταχέως και ικανοποιητικά μια κοινή ενεργειακή πολιτική. Είναι μάλιστα παράδοξο, καθώς τα ενεργειακά θέματα αποτέλεσαν μέρος της ευρωπαϊκής πολιτικής ατζέντας ήδη από τα πρώτα βήματα της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Όμως, το φαινόμενο αυτό εξηγείται από την απροθυμία και αντίσταση των κρατών-μελών να εκχωρήσουν στην Ένωση

⁹⁴ P.O.Eikeland, *EU Energy Policy Integration- Stakeholders, Institutions and Issue-linkages*, FNI Report 13 (2012), p.89, διαθέσιμο στο <https://www.fni.no/publications/eu-energy-policy-integration-stakeholders-institutions-and-issue-linkages-article855-290.html>

⁹⁵ Με πιο πρόσφατες για παράδειγμα: Οδηγία 2006/67/ΕΚ περί υποχρέωσης διατήρησης ενός ελαχίστου επιπέδου αποθεμάτων αργού πετρελαίου ή/και προϊόντων πετρελαίου από τα κράτη μέλη, Οδηγία 2003/30/ΕΚ σχετικά με την προώθηση της χρήσης βιοκαυσίμων ή άλλων ανανεώσιμων καυσίμων για τις μεταφορές, Οδηγία 2009/28/ΕΚ σχετικά με την προώθηση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές και την τροποποίηση και τη συνακόλουθη κατάργηση των οδηγιών 2001/77/ΕΚ και 2003/30/ΕΚ.

⁹⁶ Ελ.Λοβέρδου-Τυπάλδου, *Εξωτερική Ενεργειακή Πολιτική ΕΕ και Κρατών Μελών* στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), ΕΝΕΡΓΕΙΑ Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ.363.

⁹⁷ C.Blumman, *Rapport Introductif Général, Vers une politique européenne de l'énergie*, Colloques sous la direction de C.Blumman, Ed.Bruyant, 2012, p. 11

⁹⁸ Ibid

περαιτέρω αρμοδιότητες στον τομέα, παρά τις συνεχείς προσπάθειες της Επιτροπής υποστηριζόμενης και από το ΕΚ, να εμπλουτίσει το πρωτογενές δίκαιο συμπεριλαμβάνοντας κεφάλαιο για την ενέργεια⁹⁹. Άλλωστε «κάθε κράτος μέλος επιδιώκει να προστατεύει τις ίδιες ενεργειακές πηγές και να τις αξιοποιεί έναντι των τρίτων. Εκπλήσσεται δε κανείς όταν διαπιστώνει, ότι οι διευρωπαϊκές συναλλαγές στον ενεργειακό τομέα είναι αρκετά φτωχές»¹⁰⁰.

Η ενεργειακή σκηνή χαρακτηρίζονταν επί μακρόν από απουσία γενικών καθορισμένων στόχων, διάσπαρτες δεσμευτικές ρυθμίσεις και πολιτικές ενέργειας από τα κράτη μέλη διαφορετικές, που αρθρώνονταν βάσει διμερών συμφωνιών παρά στο πλαίσιο κοινής πολιτικής, με συνέπεια η ευρωπαϊκή πολιτική ενέργειας να παράγει περιορισμένα αποτελέσματα¹⁰¹. Είναι γεγονός ότι στην αρχή της δεκαετίας 2000 δόθηκε ώθηση στην ενεργειακή πολιτική εστιάζοντας στη βιομηχανική ανταγωνιστικότητα, την ασφάλεια εφοδιασμού και την κλιματική αλλαγή. Κατά συνέπεια λήφθηκαν αποφάσεις τόσο επί νομοθετικών προτάσεων σε αναμονή επί μακρόν στον σωλήνα όσο και επί νέων προτάσεων. Ωστόσο, οι περισσότερες οδηγίες που υιοθετήθηκαν ήταν οδηγίες-πλαίσια, οι τεθειμένοι στόχοι δεν ήταν δεσμευτικοί και γενικότερα η νομοθεσία απέτυχε να εναρμονίσει τα εθνικά εργαλεία πολιτικής. Συνεπώς, αναφορικά με το βαθμό ολοκλήρωσης, η νέα νομοθεσία σημείωσε μόνο μια περιορισμένη μεταφορά αποφασιστικής αρμοδιότητας στο ευρωπαϊκό επίπεδο.¹⁰² Από τα μέσα όμως της ίδιας δεκαετίας, παρατηρήθηκε μεταστροφή της θέσης ακόμη και των πιο επιφυλακτικών κρατών μελών, προς μια δυναμική ολοκλήρωση στον τομέα και με την ενδυνάμωση της πολιτικής για την κλιματική αλλαγή και τη μεγαλύτερη συνεκτικότητα αυτής και της ενεργειακής. Συνεπώς, οι συνθήκες ήταν ώριμες πλέον, ώστε με τη Συνταγματική συνθήκη πρώτα, έπειτα με τη ΣτΛ (2007) να εισέλθει στο πρωτογενές δίκαιο μία αυτόνομη πολιτική στον ενεργειακό τομέα.

⁹⁹ S. Biesenbender, *The EU's Energy Policy Agenda: Directions and Developments*, *Energy Policy Making in the EU - Building the Agenda*, Springer, 2015, p.23

¹⁰⁰ C.Blumman, *Rapport Introductif Général, Vers une politique européenne de l'énergie*, Colloques sous la direction de C.Blumman, Ed.Bruiyant, 2012, p.4

¹⁰¹ Μ.Παπαντώνη, *Η Ευρωπαϊκή Ενεργειακή Πολιτική*, στο Στεφάνου Κ. (επιμ.) *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές*, τόμος Γ', 2η έκδ., Οικονομική Ολοκλήρωση και Πολιτικές – Το Ρυθμιστικό Πλαίσιο, Αθήνα, ΕΠΕΕΣ/Ι.Σιδέρης, 2006, 405 επ.

¹⁰² P.O.Eikeland, *EU Energy Policy Integration- Stakeholders, Institutions and Issue-linkages*, FNI Report 13 (2012), p. 36, διαθέσιμο στο <https://www.fni.no/publications/eu-energy-policy-integration-stakeholders-institutions-and-issue-linkages-article855-290.html>

2.6. Το άρθρο 194ΣΛΕΕ εφαλτήριο για μια νέα δυναμική ενωσιακή πολιτική

Η ανάπτυξη μιας κοινής ενεργειακής στρατηγικής διευκολύνθηκε μόνο με τη Μεταρρυθμιστική Συνθήκη, όπου αποτυπώθηκε τελικά η πολιτική βούληση των κρατών μελών να απονείμουν ειδική αρμοδιότητα στην ΕΕ. «Με το άρθρο 194ΣΛΕΕ η ενέργεια αναβαθμίζεται *expressis verbis* σε πολιτική της Ένωσης. Η εισαγωγή ειδικού κεφαλαίου για την ενέργεια έχει καταρχήν έντονα πολιτική σημασία, διότι τονίζεται η προσήλωση της ΕΕ στην υλοποίηση μιας συνεκτικής πολιτικής. Έχει όμως παράλληλα και σημαντικές νομικές προεκτάσεις, αφού θεσπίζεται για πρώτη φορά αυτοτελής νομική βάση για την ανάληψη δράσεων από την Ένωση στο πεδίο αυτό»¹⁰³.

Με το άρθρο 194ΣΛΕΕ, μοναδικό του αντίστοιχου Τίτλου, υλοποιείται μία συνολική και φιλόδοξη ενεργειακή πολιτική που αποσκοπεί μέσω της κοινής δράσης των κρατών μελών στην εξασφάλιση αιεφόρων, ασφαλών και ανταγωνιστικών πηγών ενέργειας¹⁰⁴. Οι στόχοι της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής, εμπλουτίζονται και καθορίζονται πλέον με σαφήνεια: ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς ενέργειας, ασφάλεια ενεργειακού εφοδιασμού, ενίσχυση αποδοτικότητας και χρήσης ΑΠΕ, καθώς και διασύνδεση των ενεργειακών δικτύων. Οι στόχοι αλληλοσυμπληρώνονται, αποτυπώνουν δε τους τρεις άξονες της ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ: εσωτερική αγορά, διασφάλιση του ενεργειακού εφοδιασμού και περιβαλλοντική προστασία.

Η ενωσιακή αρμοδιότητα στον τομέα κατατάσσεται στις συντρέχουσες και εφαρμόζεται η αρχή της επικουρικότητας¹⁰⁵. Ωστόσο, η αρχή δε μπορεί να αποτελεί συχνά φρένο στην άσκηση της ενωσιακής αρμοδιότητας, αφού τα ενεργειακά προβλήματα εκφεύγουν των εθνικών συνόρων και αποκτούν γρήγορα ευρωπαϊκή διάσταση, ώστε συνήθως κρίνεται αναγκαία η παρέμβαση της ΕΕ. Κατά συνέπεια, τα κράτη μέλη επιφυλάχθηκαν εισάγοντας περιορισμούς στο περιεχόμενο των μέτρων που μπορούν να ληφθούν στο ενωσιακό επίπεδο και τα οποία «*δε μπορούν να επηρεάσουν το δικαίωμα κράτους μέλους να καθορίζει τους όρους εκμετάλλευσης των ενεργειακών του πόρων, την επιλογή μεταξύ διαφόρων ενεργειακών πηγών και τη γενική διάρθρωση του ενεργειακού του εφοδιασμού*»¹⁰⁶. Ως αποτέλεσμα, τα κράτη μέλη έχουν διατηρήσει αποκλειστική αρμοδιότητα στα τρία αυτά ζητήματα λόγω της ευαίσθητης φύσης τους και η ΕΕ δε μπορεί να νομοθετεί. Παράλληλα όμως, «αμφισβητείται το κατά πόσο η ελευθερία δράσης τους είναι απόλυτη

¹⁰³ Ν.Φαραντούρης, *Η εξέλιξη της αρμοδιότητας ΕΚ/ΕΕ στον τομέα της ενέργειας*, στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), ΕΝΕΡΓΕΙΑ Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 9

¹⁰⁴ Β.Χριστιανός, *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ Κατ' άρθρο ερμηνεία*, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ.892

¹⁰⁵ Άρθρο 4 ΣΛΕΕ (συντρέχουσες αρμοδιότητες), άρθρο 2 παρ.2 ΣΛΕΕ (αρχή επικουρικότητας)

¹⁰⁶ Άρθρο 194 παρ.2 εδ. β' ΣΛΕΕ

στους τρεις αυτούς τομείς, διότι έρχονται σε αντίθεση με τους στόχους της παρ.1 του άρθρου 194ΣΛΕΕ και την αρμοδιότητα της ΕΕ να παρεμβαίνει»¹⁰⁷. Δε νοείται εύκολα ένα κράτος να έχει τον πλήρη έλεγχο του εφοδιασμού του, αφού η ΕΕ έχει ως αποστολή «να διασφαλίζει τον ενεργειακό της εφοδιασμό» ή να έχει πλήρη ελευθερία να «καθορίζει τους όρους εκμετάλλευσης των ενεργειακών του πόρων», ενώ οι οδηγίες για την εσωτερική αγορά ενέργειας, διαχωρίζουν τις οικονομικές δραστηριότητες του τομέα (παραγωγή, μεταφορά, διανομή και προμήθεια ενέργειας).

Οι στόχοι της ενεργειακής πολιτικής θα πρέπει να επιδιώκονται «σε πνεύμα αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών μελών»¹⁰⁸. «Η αλληλεγγύη αυτή έχει ως στόχο να αντισταθμίσει τον μονομερή χαρακτήρα για να μη πούμε εγωϊστικό των εθνικών ενεργειακών πολιτικών, κυρίως σε σχέση με τις μεγάλες ενεργειακές πηγές»¹⁰⁹. Προς την ίδια κατεύθυνση συνηγορεί και η συνήθης νομοθετική διαδικασία που εισήχθη στον τομέα. Σε αντίθεση «με την πρακτική της σταδιακής εξέλιξης μιας πολιτικής, η ενέργεια απύσα από τις Συνθήκες προ Λισαβόνας περνά απευθείας στη συνήθη νομοθετική διαδικασία» επιβεβαιώνοντας έτσι τη βούληση να τεθεί μια πραγματική ενεργειακή πολιτική¹¹⁰.

Η ενέργεια, κλείνοντας, αποτέλεσε την ευχάριστη έκπληξη στη Συνθήκη της Λισαβόνας. Από τη θέση σε ισχύ της τελευταίας, τέθηκε ψηλά στην ευρωπαϊκή πολιτική ατζέντα με αποτέλεσμα να ληφθούν συγκεκριμένες αποφάσεις ρυθμιστικού χαρακτήρα, λαμβάνοντας βεβαίως υπόψη και τις ανησυχίες για τα περιβαλλοντικά ζητήματα και την ενεργειακή ασφάλεια.

¹⁰⁷ C.Blumman, Rapport Introductif Général, *Vers une politique européenne de l'énergie*, Colloques sous la direction de C.Blumman, Ed.Bruylant, 2012, p. 11

¹⁰⁸ Άρθρο 194 παρ.1 ΣΛΕΕ

¹⁰⁹ C.Blumman, Rapport Introductif Général, *Vers une politique européenne de l'énergie*, Colloques sous la direction de C.Blumman, Ed.Bruylant, 2012, p. 15

¹¹⁰ Ibid., p.17. Ένα καλό παράδειγμα αποτελεί το περιβάλλον: όταν εισήχθη στην ΕΕΠ είχε εφαρμογή η ομοφωνία, το Μάαστριχτ εισήγαγε τη διαδικασία της συνεργασίας και μόνο με τη Συνθήκη Άμστερνταμ επετράπη η συναπόφαση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο Η προοδευτική δόμηση εσωτερικής αγοράς αερίου

3.1. Η σημασία της εσωτερικής αγοράς ενέργειας και η λειτουργία της

Η εσωτερική αγορά ενέργειας τοποθετήθηκε στην τομή δύο καλά ανεπτυγμένων πολιτικών της ΕΕ - της ενιαίας αγοράς και της πολιτικής ανταγωνισμού¹¹¹. Η σταδιακή εγκαθίδρυση μιας ενοποιημένης αγοράς ενέργειας μεταξύ των κρατών μελών αποτέλεσε βασική συνιστώσα στην πορεία προς την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς. Ως καταλληλότερο μέσο θεωρήθηκε η δημιουργία απελευθερωμένων εθνικών αγορών ενέργειας σε αντιπαράβολή με το μονοπωλιακό μοντέλο οργάνωσης που υιοθετήθηκε από τα κράτη, σύμφωνα με τις αντιλήψεις για την παροχική Διοίκηση και το κοινωνικό κράτος στους τομείς δημοσίου συμφέροντος και κοινής ωφέλειας εν γένει, αλλά και στον τομέα της ενέργειας¹¹².

Η επιλογή της φιλελευθεροποίησης εξηγείται από το ότι σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον θα δραστηριοποιούνταν ελεύθερα περισσότερες νέες επιχειρήσεις, ιδιωτικές, ευρωπαϊκές ή τρίτων χωρών και θα ασκούσαν πιέσεις στις τιμές που έχουν καθοριστεί από τις δημόσιες επιχειρήσεις, παρόλο που οι τελευταίες διαθέτουν ακόμη και μετά την απελευθέρωση ισχυρή θέση στην αγορά. Η εισροή ιδιωτικών κεφαλαίων, πέρα από τις δημόσιες επενδύσεις, θα καθιστούσε δυνατή τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης των ενεργειακών υποδομών αναγκαίων για τον ασφαλή εφοδιασμό, τη βελτίωση της παραγωγικότητας, καθώς και τη βελτιστοποίηση της χρήσης, άρα και εξοικονόμησης των ενεργειακών πόρων προς όφελος των μελλοντικών γενεών¹¹³.

Η δομή της εσωτερικής αγοράς ενέργειας (αερίου και ηλεκτρικής) είναι πολύπλοκη και περιλαμβάνει τις εξής οικονομικές δραστηριότητες - και για το αέριο ειδικότερα -: α. παραγωγή/εισαγωγή (βιομηχανική δραστηριότητα), β. μεταφορά (διαχείριση αγωγών υψηλής

¹¹¹ Η πολιτική της ενιαίας αγοράς και η πολιτική ανταγωνισμού αποτελούν ρυθμιστικές πολιτικές – αποκαλούμενες ως αρνητικές ολοκλήρωσης επειδή αφορούν κατάργηση των φραγμών -εθνικών κανόνων. Η πρώτη επικεντρώνεται στην κατάργηση των εμποδίων στο εμπόριο μεταξύ των κρατών-μελών με στόχο την ελεύθερη διακίνηση και χρήση των συντελεστών της παραγωγής: διαθέσιμων κεφαλαίων, πόρων και παραγωγικού ανθρώπινου δυναμικού. Η δεύτερη αφορά στην κατάργηση των εμποδίων στον ανταγωνισμό (καρτέλ, κρατικές ενισχύσεις, συγχωνεύσεις) στο εσωτερικό των διάφορων εθνικών αγορών, ώστε να επιτευχθεί ελεύθερος ανταγωνισμός με στόχο την αποτελεσματικότητα των ελεύθερων οικονομιών. Επειδή έχουν ως συνέπεια τον περιορισμό της παρέμβασης των εθνικών κυβερνήσεων στην οικονομία, χαρακτηρίζονται από τους θιασώτες του φιλελευθερισμού και ως «απορρυθμιστικές» πολιτικές. Ο δεύτερος τύπος ρυθμιστικών πολιτικών της ΕΕ, είναι οι πολιτικές θετικής ολοκλήρωσης όπου παράγονται νέες ενωσιακές ρυθμίσεις, ακολουθούνται στο σύνολο σχεδόν των πολιτικών της ΕΕ (κοινή αγροτική πολιτική, νομισματική, περιβαλλοντική) και βασίζονται στην εντονότερη ρυθμιστική παρέμβαση της ΕΕ.

¹¹² Αικ.Ηλιάδου, *Απελευθέρωση αγοράς ενέργειας κατά το ευρωπαϊκό και εθνικό δίκαιο* στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), ΕΝΕΡΓΕΙΑ Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ 20-21. Σύμφωνα με το μονοπωλιακό πρότυπο οργάνωσης, το σύνολο του τομέα αντιμετωπίζεται ως «φυσικό μονοπώλιο», που σημαίνει ότι το κόστος κατασκευής και λειτουργίας των υποδομών και υπηρεσιών που αφορούν το σύνολο του τομέα είναι χαμηλότερο από ό,τι το άθροισμα του κόστους, εάν οι υπηρεσίες παρέχονταν από περισσότερες επιχειρήσεις. Το «φυσικό μονοπώλιο» οργανώνεται ως θεσμικό/νομικό μονοπώλιο. Επιβάλλεται η δημόσια ιδιοκτησία στην παραγωγή και διάθεση των ενεργειακών προϊόντων, διότι θεωρείται ότι οι δημόσιες, ως επί το πλείστον μεγάλες καθετοποιημένες επιχειρήσεις σε αντίθεση με τις ιδιωτικές, αποβλέπουν στην εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος και την παροχή κοινωνικά σημαντικών αγαθών, ανεξάρτητα από τις συνθήκες της αγοράς, και σε εύλογες τιμές. Το κράτος έχει αποκλειστική αρμοδιότητα να καθορίζει τις τιμές και προβαίνει σε επενδύσεις μόνο όποτε κρίνει αναγκαίο. Η εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού σε πρώην μονοπωλιακές δομές οργάνωσης χαρακτηρίζεται ως «απελευθέρωση» της αγοράς.

¹¹³ International Energy Agency, 'IEA urges overcoming investment uncertainties, cost increases and delays in natural gas markets to maintain security of supply' Paris, 18-09-2008, διαθέσιμο στο <https://www.iea.org/newsroom/news/2008/september/2008-09-18-.html>

πίεσης), γ. διανομή (αγωγούς μέσης/χαμηλής πίεσης), δ. αποθήκευση και ε. προμήθεια (η κατεξοχήν εμπορική δραστηριότητα). Στο πλαίσιο της απελευθερωμένης αγοράς ενέργειας, η παραγωγή/εισαγωγή και η προμήθεια ασκούνται υπό συνθήκες ελεύθερου ανταγωνισμού, ενώ οι σχετικές με τα δίκτυα μεταφοράς και διανομής δραστηριότητες εξακολουθούν να θεωρούνται «φυσικά μονοπώλια» και να οργανώνονται μονοπωλιακά¹¹⁴. Με την απελευθέρωση των εθνικών αγορών ενέργειας επιβλήθηκε δηλαδή στις πρώην μονοπωλιακές καθετοποιημένες δημόσιες επιχειρήσεις η υποχρέωση διαχωρισμού των μονοπωλιακών και ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων τους, με αποτέλεσμα στις τελευταίες να χάσουν τα αποκλειστικά τους προνόμια¹¹⁵.

«Η συνύπαρξη ανταγωνιστικών και μονοπωλιακών τμημάτων αγοράς διασφαλίζεται μέσω της κατοχύρωσης του δικαιώματος πρόσβασης στα δίκτυα»¹¹⁶. Το δικαίωμα αυτό συνίσταται στην αξίωση σύνδεσης και χρήσης για κάθε ενδιαφερόμενο υπό όρους διαφανείς και ισότιμους, ώστε να καθίσταται πρακτικά δυνατή η δραστηριοποίησή του στην αγορά. Οργανώνεται σε δύο συστήματα: α. της ρυθμιζόμενης και β. της διαπραγματευόμενης πρόσβασης¹¹⁷. Ο καθορισμός των όρων πρόσβασης αποτελεί σημαντική παρέμβαση στην αγορά, καθώς διαμορφώνει το πλαίσιο ανάπτυξης του ανταγωνισμού στους τομείς παραγωγής και προμήθειας. Συνεπώς, οι όροι πρέπει να αποφασίζονται κατά τρόπο που εγγυάται ανεξαρτησία έναντι των συμφερόντων της ρυθμιζόμενης βιομηχανίας από θεσμούς ανεξάρτητης ρύθμισης της αγοράς. Εξάλλου, στην έναρξη της διαδικασίας απελευθέρωσης της αγοράς, οι πρώην μονοπωλιακές επιχειρήσεις διατηρούν ακόμη σημαντική θέση, διαθέτοντας προνόμια λόγω στενής σχέσης με το κράτος, μεταξύ των οποίων και το προνόμιο εσωτερικής πληροφόρησης για το σύνολο του τομέα που απελευθερώνεται, γεγονός που αποθαρρύνει και προκαλεί ανασφάλεια στους νεοεισερχόμενους για τις όποιες επιχειρηματικές/επενδυτικές αποφάσεις. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαίοι μηχανισμοί παρέμβασης που συμβάλλουν τόσο στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης και επιχειρηματικής ασφάλειας, όσο και στην αντιμετώπιση του προβλήματος της ασύμμετρης

¹¹⁴ Δεν είναι άλλωστε ρεαλιστικό οικονομικά να διακριθούν, χωριστούν οι υπάρχουσες ενεργειακές υποδομές, όπως οι αγωγοί αερίου

¹¹⁵ Οι κατηγορίες διαχωρισμού είναι : (α) *Ο λογιστικός διαχωρισμός*: επιβάλλεται τήρηση χωριστών καταστάσεων για τις επιμέρους δραστηριότητες στον τομέα από τις ολοκληρωμένες επιχειρήσεις, (β) *Ο λειτουργικός διαχωρισμός*, ο οποίος σημαίνει πρακτική διασφάλιση απαιτήσεων ανεξαρτησίας κατά τη λήψη αποφάσεων και καθημερινή λειτουργία των μονοπωλιακών τμημάτων της αγοράς, (γ) *Ο νομικός διαχωρισμός*: δημιουργία επιχειρήσεων που έχουν σκοπό την άσκηση δραστηριότητας αποκλειστικά και μόνο στα μονοπωλιακά τμήματα της αγοράς, δ) *Ο ιδιοκτησιακός διαχωρισμός*, σύμφωνα με τον οποίο επιβάλλεται υποχρέωση χωριστής ιδιοκτησίας για τα μονοπωλιακά τμήματα της αγοράς σε σχέση με τα ανταγωνιστικά.

¹¹⁶ Αικ.Ηλιάδου, *Απελευθέρωση αγοράς ενέργειας κατά το ευρωπαϊκό και εθνικό δίκαιο* στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), ΕΝΕΡΓΕΙΑ Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 27.

¹¹⁷ Ρυθμιζόμενη είναι η πρόσβαση, όταν οι κανόνες σύνδεσης και χρήσης, ιδίως τα εφαρμοστέα τιμολόγια καθορίζονται από τρίτον, πέραν των συμμετεχόντων στην αγορά. Κατά το σύστημα της διαπραγματευόμενης πρόσβασης αντιθέτως, τα μέρη, δηλαδή οι ενδιαφερόμενοι για χρήση και οι διαχειριστές των δικτύων αυτών, είναι ελεύθερα να καθορίζουν *ad hoc* τους όρους και τα τιμολόγια πρόσβασης μέσω διμερών συμφωνιών.

πληροφόρησης¹¹⁸. Έχει λοιπόν δημιουργηθεί διεθνώς το πρότυπο της ανεξάρτητης ρύθμισης, που απεικονίζεται σε θεωρητικό επίπεδο στην έννοια του «ρυθμιστικού κράτους», το οποίο αποτελεί σύγχρονη μετεξέλιξη του κοινωνικού κράτους¹¹⁹.

Όσον αφορά τις βασικές αρχές που διέπουν την αγορά ενέργειας είναι: η υποχρέωση αποφυγής των διακρίσεων μεταξύ των παικτών, ιδίως υπέρ των πρώην μονοπωλιακών και σε βάρος των νεοεισερχόμενων επιχειρήσεων κατά τη διαδικασία απελευθέρωσης της αγοράς¹²⁰, διαφανείς και ίσοι όροι πρόσβασης και χρήσης των δικτύων για όλες τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στα ανταγωνιστικά τμήματα της αγοράς¹²¹, η αποφυγή των προβλημάτων ασύμμετρης πληροφόρησης και η δημιουργία νέων θεσμών ρύθμισης, όπως οι ανεξάρτητες ρυθμιστικές αρχές¹²². Τέλος, την ομαλή λειτουργία της απελευθερωμένης αγοράς διασφαλίζει ένα σαφώς καθορισμένο κανονιστικό πλαίσιο.

3.2. Το κανονιστικό πλαίσιο απελευθέρωσης της αγοράς αερίου

Η εσωτερική αγορά ενέργειας συνδέεται με μια μακρόχρονη διαδικασία διαπραγματεύσεων που είχε σαν αποτέλεσμα την υιοθέτηση τριών ρυθμιστικών πακέτων 1996/98, 2003 και 2009. Από τον αριθμό και το μικρό χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ της υιοθέτησης των πακέτων αυτών καταδεικνύεται ότι η απελευθέρωση της εσωτερικής αγοράς ενέργειας ήταν πολύπλοκο εγχείρημα και ότι το θεσμικό πλαίσιο ήταν απαραίτητο να προσαρμοστεί στις εξελίξεις των αγορών ενέργειας των κρατών μελών, που διέφεραν σημαντικά ανά κράτος¹²³. Ήταν λοιπόν αναγκαία η σταδιακή εφαρμογή διαφόρων ρυθμιστικών μέτρων, ώστε οι χώρες να έχουν τον απαραίτητο χρόνο προσαρμογής προκειμένου να διαμορφώσουν συνθήκες πραγματικού ανταγωνισμού στις αγορές ενέργειας, που θα επέτρεπαν τελικά και την ενοποίησή τους¹²⁴. Έτσι, θα διαμορφώνονταν οι κατάλληλες συνθήκες για την πραγμάτωση των επιδιωκόμενων στόχων, δηλαδή τη βιομηχανική/οικονομική ανάπτυξη και την ελεύθερη πρόσβαση όλων των ευρωπαϊών καταναλωτών (νοικοκυριά, επιχειρήσεις) σε οικονομικά προσιτή και ταυτόχρονα αξιόπιστη

¹¹⁸ Αικ.Ηλιάδου, *Απελευθέρωση αγοράς ενέργειας κατά το ευρωπαϊκό και εθνικό δίκαιο* στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), ΕΝΕΡΓΕΙΑ Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 27-29.

¹¹⁹ Για την έννοια του ρυθμιστικού κράτους βλ. Majone G., *The rise of the regulatory state in Europe*, *West European Politics*, 1994, 17:3, 77-101, διαθέσιμο στο <http://dx.doi.org/10.1080/01402389408425031>

¹²⁰ Βλ.ιδίως άρθρο 3 παρ.1 Οδηγίας 2009/73/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου 13^{ης} Ιουλίου 2009 σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 2003/55/EK, (EE L 211/94 14.8.2009), διαθέσιμη στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32009L0073&qid=1479124002227&from=EN>

¹²¹ Βλ άρθρο 13 παρ.3, σκ.19, Οδηγίας 2009/73/EK

¹²² Άρθρο 25 παρ.1 Οδηγίας 2003/55/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2003, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 98/30/EK, (EE L 176/57, 15/07/2003)

¹²³ Γ.Κουτζούκος, Μ.Ασλάνογλου, Α.Τροκούδη, *Η εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας: Από την πρώτη στην τρίτη ενεργειακή δέσμη και ο ρόλος του ρυθμιστή και του διαχειριστή*, στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), ΕΝΕΡΓΕΙΑ Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 36

¹²⁴ Αιτιολογική Σκέψη (7) της Οδηγίας 98/30/EK

και ασφαλή ενέργεια. Διαφαίνεται εδώ ο σύνδεσμος μεταξύ των δύο αξόνων της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής, ήτοι της φιλελευθεροποίησης και της ασφάλειας (εσωτερικού) εφοδιασμού.

Είναι γεγονός ότι μέσα από τα ενεργειακά πακέτα η Επιτροπή προσπαθούσε επί δύο δεκαετίες περίπου να προωθήσει ρυθμίσεις σχετικές με τον καθορισμό της ιδιοκτησίας και της πρόσβασης στους αγωγούς αερίου (πέρα από τις γραμμές ηλεκτρικής ενέργειας) και συστημάτων αποθήκευσης για έκτακτες ανάγκες. Έτσι, εν προκειμένω, ανακύπτει το ζήτημα του ελλείμματος στην υλοποίηση των δύο πρώτων πακέτων, αλλά και η δυνατότητα των διαμορφωτών πολιτικής να μαθαίνουν από τα λάθη και να προσαρμόζονται στις νέες περιστάσεις¹²⁵. Αλλά και στο εσωτερικό της Επιτροπής υπήρξε αναδιαμόρφωση και αλλαγή στρατηγικής, που καταδεικνύεται από τη στενότερη συνεργασία μεταξύ των Γενικών Διευθύνσεων, της Ενέργειας και του Ανταγωνισμού. Η τελευταία μάλιστα, το Μάιο του 2006 κατόπιν έρευνας του τομέα ενέργειας διεξήγαγε απροειδοποίητους ελέγχους σε εγκαταστάσεις εταιρειών αερίου στην ΕΕ, και αργότερα πάλι επίσημους.

Η πρώτη Οδηγία 98/30 βασίστηκε στο βαθμιαίο άνοιγμα στον ανταγωνισμό και περιορισμένο ταυτόχρονα στους επιλέξιμους πελάτες¹²⁶. Το άνοιγμα συνοδεύεται από το λογιστικό διαχωρισμό των δραστηριοτήτων της μεταφοράς και της παραγωγής των ολοκληρωμένων επιχειρήσεων φυσικού αερίου¹²⁷. Το ρυθμιστικό πλαίσιο προβλέπει το μηχανισμό πρόσβασης τρίτων (Third party access) στο σύστημα μεταφοράς και διανομής, υπό την εποπτεία εθνικών ρυθμιστικών αρχών, ώστε να διασφαλισθεί ότι οι διαχειριστές δικτύου ενεργούν αντικειμενικά χωρίς να προβαίνουν σε διακρίσεις σε βάρος νέων παραγωγών¹²⁸.

Οι κανόνες ανταγωνισμού είχαν άμεση εφαρμογή για την κατάργηση της δεσπόζουσας θέσης των εθνικών καθετοποιημένων επιχειρήσεων αερίου που εμπόδιζαν το πραγματικό άνοιγμα της αγοράς¹²⁹, η Επιτροπή (Γενική Δ/ση Ανταγωνισμού) κινούσε τις διαδικασίες προσφυγής λόγω παράβασης κατά κρατών μελών συνεπεία διατήρησης εθνικών μονοπωλίων¹³⁰ και απηύθυνε μονομερώς οδηγίες στα κράτη μέλη¹³¹. Η εφαρμογή του ανταγωνισμού στον ενεργειακό τομέα και οι μονομερείς ενέργειες της Επιτροπής,

¹²⁵ D. Buchan, *Energy Policy Sharp Challenges and Rising Ambitions, Policy-making in the EU*; edited by Helen Wallace, Mark A. Pollack and Alasdair Young, 6th edition, Oxford University Press, 2011, p.364

¹²⁶ Άρθρο 18 σε συνδυασμό με τα άρθρα 15 και 16 Οδηγίας 98/30/ΕΚ

¹²⁷ Άρθρο 13 παρ.3 Οδηγίας 98/30/ΕΚ

¹²⁸ Άρθρο 14 επ. Οδηγίας 98/30/ΕΚ

¹²⁹ Τα τότε άρθρα 85,86 ΣυνθΕΟΚ

¹³⁰ Δυνάμει του τότε άρθρου 169 ΣυνθΕΟΚ, νυν 258 ΣΛΕΕ

¹³¹ Δυνάμει του άρθρου 90 παρ.3 ΣυνθΕΟΚ (νυν άρθρο 103 παρ.3 ΣΛΕΕ)

αμφισβητούνταν από τα κράτη μέλη και εκπρόσωπους του ΕΚ (αριστερής ιδίως ιδεολογίας/περί κοινωνικού κράτους). Από την άλλη, οδηγίες εκδίδονταν και από το Συμβούλιο που αποφάσιζε ομόφωνα κατόπιν πρότασης της Επιτροπής¹³², με αποτέλεσμα ο ρυθμός και το πεδίο της φιλελευθεροποίησης να επηρεάζεται και από τα συμφέροντα των εθνικών κυβερνήσεων, οι οποίες προχώρησαν σε ελάχιστες δεσμεύσεις όπως: 1. Βαθμιαίο και περιορισμένο ανταγωνισμό, 2. Το κανονιστικό πλαίσιο για την οργάνωση της πρόσβασης στο δίκτυο των τρίτων δεν ήταν σαφώς οριοθετημένο, τα δε κράτη μέλη είχαν την ευχέρεια να επιλέξουν μία ή και τις δύο διαδικασίες (πρόσβαση κατόπιν διαπραγματεύσεων ή ρυθμιζόμενη)¹³³. Κατόπιν των ετήσιων εκθέσεων της Επιτροπής των ετών 2001 και 2003 που προαναφέρθηκαν, διαπιστώθηκε ότι οι μεγάλες δημόσιες επιχειρήσεις ήλεγχαν ακόμη το μεγαλύτερο μέρος της απελευθερωμένης αγοράς (για παράδειγμα στη Γαλλία η Gaz de France κατείχε το 82% της αγοράς αερίου) και λιγосτοί τελικοί καταναλωτές είχαν αλλάξει προμηθευτή¹³⁴.

Το 2003 αξιοποιώντας την ήδη αποκτηθείσα εμπειρία και υπό την απειλή εφαρμογής των κανόνων του ανταγωνισμού έναντι των κρατών λόγω μη συμμόρφωσης τους στο πρώτο κανονιστικό πλαίσιο, η ΕΕ οδηγήθηκε στην υιοθέτηση της δεύτερης Οδηγίας 2003/55 (καθώς και του Κανονισμού 1775/2005/ΕΚ περί όρων πρόσβασης στα δίκτυα μεταφοράς φυσικού αερίου και της Οδηγίας 2004/67/ΕΚ σχετικά με τα μέτρα διασφάλισης του εφοδιασμού με φυσικό αέριο) για την αναδιοργάνωση και ταχύτερη υλοποίηση πλήρως λειτουργικής αγοράς αερίου¹³⁵. Ως εκ τούτου, προβλέφθηκε η ελεύθερη επιλογή προμηθευτή σε όλους τους καταναλωτές: οικιακούς και μη¹³⁶. Ορίστηκε οι δραστηριότητες παραγωγής και διανομής να ασκούνται υπό συνθήκες ανταγωνισμού. Διασφαλίστηκε ο νομικός διαχωρισμός, ήτοι η ανεξαρτησία, τουλάχιστον από άποψη νομικής μορφής, οργάνωσης και λήψης αποφάσεων, των διαχειριστών δικτύων μεταφοράς ή διανομής, σε περίπτωση που οι τελευταίοι αποτελούν μέρος κάθετα ολοκληρωμένης επιχείρησης¹³⁷. Για μεγαλύτερη διαφάνεια και αποφυγή διακρίσεων προβλέφθηκε ότι τα κράτη θα εφάρμοζαν υποχρεωτικά το σύστημα της ρυθμιζόμενης πρόσβασης στο δίκτυο. Η εφαρμογή δε αυτή έπρεπε να είναι αντικειμενική και χωρίς διακρίσεις μεταξύ των χρηστών του δικτύου¹³⁸. Συμπληρωματικά

¹³² Δυνάμει του άρθρου 100 ΣυνθΕΟΚ για την προσέγγιση των νομοθεσιών

¹³³ Άρθρα 14-16 Οδηγίας 1998/30/ΕΚ

¹³⁴ L.Gard, *Le marché intérieur de l'énergie, Vers une politique européenne de l'énergie*, Colloques sous la direction de C.Blumann, Ed.Bruiyant, 2012, p.27

¹³⁵ Αιτιολογικές Σκέψεις 2,3 Οδηγίας 2003/55 /ΕΚ

¹³⁶ Άρθρο 23 Οδηγίας 2003/55 /ΕΚ, «για τους μη οικιακούς πελάτες έως την 1η Ιουλίου 2004» (επαγγελματίες ιδιώτες, δημόσιοι οργανισμοί) και «από την 1η Ιουλίου 2007, όλοι οι πελάτες», δηλαδή και οι πελάτες που αγοράζουν αέριο για την οικιακή χρήση και κατανάλωση

¹³⁷ Άρθρο 9 Οδηγίας 2003/55 /ΕΚ

¹³⁸ Άρθρο 18 Οδηγίας 2003/55 /ΕΚ, Άρθρο 13 Οδηγίας 2003/55 /ΕΚ

στη νέα οργάνωση της αγοράς, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να συστήσουν Εθνικές Ρυθμιστικές Αρχές για το λεπτομερή ρυθμιστικό έλεγχο στα μονοπωλιακά τμήματα της αγοράς, ώστε να διασφαλιστεί η αμεροληψία, ο ουσιαστικός ανταγωνισμός για όλες τις επιχειρήσεις και η εύρυθμη λειτουργία της αγοράς, καθώς και να ενισχύουν τη συνεργασία μεταξύ των αρχών αυτών¹³⁹.

Οι πολιτικές αντιπαραθέσεις που προηγήθηκαν της υιοθέτησης των ως άνω Οδηγιών του 1998 και 2003, επικεντρώθηκαν γύρω από δύο κύρια ζητήματα: α) το ρυθμό απελευθέρωσης των αγορών παραγωγής και προμήθειας, β) τα είδη ανεξαρτησίας των διαχειριστών δικτύου (το ζήτημα διαχωρισμού – unbundling). Με τη δεύτερη Οδηγία έγινε μία μετάβαση λοιπόν, από μία ικανοποιητική απελευθέρωση στους μεγάλους καταναλωτές σε μία πλήρη από τον Ιούλιο του 2007 κι έπειτα, και από έναν λειτουργικό και λογιστικό διαχωρισμό σε έναν νομικό διαχωρισμό. Παρόλο που η απελευθέρωση των αγορών αποτέλεσε από νομικής απόψεως μια πραγματικότητα, στην πράξη έκθεση της Επιτροπής το 2007 κατόπιν τομεακής έρευνας της εσωτερικής αγοράς αερίου κατέδειξε ότι η τελευταία έπασχε από: υψηλό βαθμό συγκέντρωσης στο χονδρικό εμπόριο, επιχειρήσεις που παρέμεναν καθετοποιημένες -ανεπαρκής διαχωρισμός των διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς και διανομής-, προβλήματα στις διασυνοριακές ανταλλαγές και έλλειψη ανεξαρτησίας των εθνικών ρυθμιστικών αρχών¹⁴⁰. Τα αποτελέσματα ήταν ιδιαίτερος αποθαρρυντικά, οι υφιστάμενοι κανόνες δεν παρείχαν το αναγκαίο πλαίσιο για την εύρυθμη λειτουργία ενιαίας αγοράς ενέργειας και έτσι, το 2009 υιοθετήθηκε νέο (τρίτο) θεσμικό πλαίσιο, βασικό κορμό του οποίου αποτέλεσε η Οδηγία 2009/73/EK.

3.3. Η Οδηγία 2009/73/EK για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου

Στο προοίμιο της νέας Οδηγίας 2009/73/EK για το αέριο, επισημαίνονται πιθανά εμπόδια στην πώληση αερίου επί ίσοις όροις και χωρίς διακρίσεις. Ειδικότερα, δεν παρέχεται ισότιμη πρόσβαση στις υποδομές, επενδύσεις και με εξίσου αποτελεσματική ρυθμιστική εποπτεία σε όλα τα κράτη μέλη, κι έτσι εμποδίζεται ο αποτελεσματικός διαχωρισμός δικτύων μεταφοράς και διανομής¹⁴¹. Ο διαχωρισμός της ιδιοκτησίας, πράγμα που προϋποθέτει ότι ο ιδιοκτήτης δικτύου ορίζεται ως ο διαχειριστής του δικτύου και είναι ανεξάρτητος από συμφέροντα προμήθειας και παραγωγής, είναι σαφώς αποτελεσματικός τρόπος για την

¹³⁹ Άρθρο 25 Οδηγίας 2003/55 /EK

¹⁴⁰ Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο - Προοπτικές για την εσωτερική αγορά αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας, COM/2006/0841 τελικό, σημεία 1.3 και 1.4, διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52006DC0841&rid=1>

¹⁴¹ Σημ. 4, 6 Προοιμίου Οδηγίας 2009/73

επίλυση της εγγενούς σύγκρουσης συμφερόντων και την εξασφάλιση του εφοδιασμού¹⁴². Κατά συνέπεια, η νέα Οδηγία επικεντρώνεται σε τρία θεμελιώδη ζητήματα: α. το διαχωρισμό για την ενίσχυση της ισχύος και ανεξαρτησίας των εθνικών ρυθμιστών, β. τη διαφάνεια στην αγορά και τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού δικτύου ρυθμιστικών αρχών, τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού δικτύου των διαχειριστών μεταφοράς και ενός ευρωπαϊκού Οργανισμού Συνεργασίας Ρυθμιστικών Αρχών Ενεργείας και γ. την πρόσβαση στο σύστημα. Με τις ρυθμίσεις της προχωρεί σε ενδυνάμωση της ανεξαρτησίας των διαχειριστών δικτύων μεταφοράς, την ανεξαρτησία και εναρμόνιση των εθνικών ρυθμιστών ενέργειας στο σύνολο των κρατών μελών και τη διαφάνεια, με αποτέλεσμα να συμβάλει στην πραγματική ολοκλήρωση της αγοράς ενέργειας.

i. Το ζήτημα του ιδιοκτησιακού διαχωρισμού των συστημάτων μεταφοράς

Τα κράτη μέλη υποχρεούνται να διασφαλίσουν τον διαχωρισμό της διαχείρισης της μονοπωλιακά ασκούμενης δραστηριότητας μεταφοράς από τις λοιπές δραστηριότητες (παραγωγή, προμήθεια), ώστε να αποφεύγεται μια οποιαδήποτε εγγενή σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των παραγωγών, προμηθευτών και διαχειριστών συστημάτων μεταφοράς. Συνεπεία αυτού θα δημιουργηθούν κίνητρα και εγγυήσεις για τις απαραίτητες επενδύσεις στο πλαίσιο ενός διαφανούς ρυθμιστικού καθεστώτος. Για το λόγο αυτό, οι επιχειρήσεις - διαχειριστές ΣΜ, πρέπει να έχουν πιστοποιηθεί από την εθνική ρυθμιστική αρχή ότι πληρούν τις απαιτήσεις του άρθρου 9, εγκρίνονται και διορίζονται ως διαχειριστές ΣΜ από μία εθνική ρυθμιστική αρχή, η λίστα δε των διαχειριστών ΣΜ κοινοποιείται στην Επιτροπή και δημοσιεύεται στην Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ¹⁴³. Οι ίδιοι κανόνες ισχύουν και στον τομέα της διανομής¹⁴⁴. Επιπρόσθετα, τα κράτη μέλη μπορούν να επιβάλλουν στις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα του φυσικού αερίου, χάριν του γενικού οικονομικού συμφέροντος, υποχρεώσεις παροχής υπηρεσιών κοινής ωφελείας οι οποίες μπορούν να αφορούν την ασφάλεια, συμπεριλαμβανομένης της ασφάλειας του εφοδιασμού, την τακτική παροχή, την ποιότητα και τις τιμές παροχής, καθώς και την προστασία του περιβάλλοντος, συμπεριλαμβανομένης της προστασίας του κλίματος, της ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές και της ενεργειακής αποδοτικότητας¹⁴⁵.

¹⁴² Σημ. 8 Προοιμίου Οδηγίας 2009/73

¹⁴³ Ibid, Άρθρο 10 παρ. 2

¹⁴⁴ Ibid, Άρθρο 12

¹⁴⁵ Ibid, Άρθρο 3 παρ. 2

ii. Η διαφάνεια

Προς αποτροπή της έλλειψης διαφάνειας που εμποδίζει την ορθή λειτουργία της αγοράς, η οδηγία διασφαλίζει ότι οι καταναλωτές έχουν δικαίωμα να λαμβάνουν όλα τα σχετικά στοιχεία για την κατανάλωση¹⁴⁶. Επίσης, τα κράτη μέλη μπορούν να απαιτούν από τους διαχειριστές ΣΜ να συμμορφώνονται προς τις στοιχειώδεις προδιαγραφές για τη συντήρηση και την ανάπτυξη των εγκαταστάσεων μεταφοράς, αποθήκευσης ή/και εγκαταστάσεις ΥΦΑ λαμβάνοντας τη δέουσα μέριμνα για το περιβάλλον. Για την καταπολέμηση των διακρίσεων και την αποτελεσματική πρόσβαση στο σύστημα, οι διαχειριστές πρέπει να μην προβαίνουν σε διακρίσεις μεταξύ των χρηστών του δικτύου, να διασφαλίζουν τη διασύνδεση μεταξύ μεταφοράς και αποθήκευσης φυσικού αερίου και να παρέχουν στους χρήστες των δικτύων επαρκείς πληροφορίες για την πρόσβαση στο σύστημα¹⁴⁷.

iii. Η πρόσβαση στο σύστημα

Τα κράτη μέλη ή οι αρμόδιες ρυθμιστικές αρχές ορίζουν και δημοσιεύουν τις προϋποθέσεις και το καθεστώς πρόσβασης στις εγκαταστάσεις.¹⁴⁸ Γι αυτό η Οδηγία επαναπροσδιορίζει το δικαίωμα πρόσβασης τρίτων στο σύστημα μεταφοράς και διανομής με αντικειμενικό και αμερόληπτο τρόπο¹⁴⁹. Ωστόσο, οι επιχειρήσεις φυσικού αερίου μπορούν να αρνηθούν την πρόσβαση στο σύστημα είτε λόγω έλλειψης χωρητικότητας, είτε όταν η πρόσβαση στο σύστημα θα τις εμπόδιζε να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις παροχής υπηρεσιών κοινής ωφελείας είτε λόγω σοβαρών οικονομικών δυσχερειών¹⁵⁰.

iv. Το ζήτημα του διαχωρισμού ειδικότερα – οι πολιτικές συζητήσεις

«Ο διαχωρισμός θεωρείται αποτελεσματικός (effective unbundling) μόνον εφόσον αποτρέπει μία καθετοποιημένη εταιρεία φυσικού αερίου από το να δρα κατά τρόπο που εισάγει διάκριση έναντι ανταγωνιστών της στις δραστηριότητες παραγωγής ή προμήθειας, όσον αφορά στην πρόσβαση στο ΣΜ, περιλαμβανόμενων και των διασυνδέσεων με άλλα συστήματα, την πρόσβαση σε εμπορικά ευαίσθητες πληροφορίες και στην υλοποίηση των αναγκαίων επενδύσεων για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό του συστήματος, περιλαμβανόμενων και επενδύσεων που αίρουν τη συμφόρηση των συστημάτων και

¹⁴⁶ Ibid, Προοίμιο σημ 36, Άρθρο 16 παρ.3 σε συνδυασμό με το Άρθρο 3 παρ. 6 και Παράρτημα 1

¹⁴⁷ Άρθρο 13 παρ. 2 Οδηγίας 2009/73

¹⁴⁸ Ibid, Άρθρο 33

¹⁴⁹ Ibid, Άρθρο 32 παρ.1

¹⁵⁰ Ibid, Άρθρο 35

προάγουν το διασυνοριακό εμπόριο¹⁵¹ ¹⁵². Συνεπώς, τα ίδια πρόσωπα δεν μπορούν να ελέγχουν μια επιχείρηση παραγωγής ή προμήθειας και ταυτοχρόνως, να ασκούν έλεγχο ή δικαιώματα (σε σχέση με τη σύνθεση, τη ψηφοφορία για τη λήψη αποφάσεων, την κατοχή πλειοψηφικού μεριδίου) σε ΔΣΜ, αλλά ούτε και το αντίστροφο.¹⁵³

Με στόχο τον αποτελεσματικό διαχωρισμό προβλέπονται στην 3^η Οδηγία τρία ισόδυνα νομικά σχήματα οργάνωσης της δραστηριότητας μεταφοράς, με κωδικοποιημένη ονομασία¹⁵⁴ ¹⁵⁵. Αφήνεται στα κράτη μέλη η απόφαση, υπό τους όρους που προβλέπονται ειδικά στην Οδηγία, για την εφαρμογή οποιασδήποτε των ανωτέρω λύσεων, που πρέπει να συνάδει με τις τρέχουσες συνθήκες της ενεργειακής αγοράς έκαστου¹⁵⁶.

Ο διαχωρισμός αποτέλεσε κεντρικό ζήτημα πολιτικών και νομικών συζητήσεων, ήδη πριν από την υιοθέτηση της δεύτερης ενεργειακής δέσμης, όπου ορισμένα κράτη υποστήριζαν την πρόταση για τον ΙΔ. Το 2003 δύο κράτη (Μ.Βρετανία, Ισπανία) είχαν εφαρμόσει τη λύση αυτή στην αγορά αερίου (και ηλεκτρικής ενέργειας), ενώ τα Σκανδιναβικά κράτη, η Ολλανδία και η Ιταλία είχαν δρομολογήσει την εφαρμογή στην ενεργειακή αγορά εκκινώντας από την αγορά ηλεκτρικής ενέργειας¹⁵⁷. Η Μ.Βρετανία, ως θερμή υποστηρίκτρια του νεοφιλελευθερισμού, ηγείτο της ομάδας που υπέρ του ΙΔ, ενώ η Γαλλία και η Γερμανία της αντίπαλης ομάδας που τοποθετούνταν ακόμη και κατά του νομικού διαχωρισμού¹⁵⁸. Επίσης, πολλά μέλη του ΕΚ στήριζαν τη ριζική απελευθέρωση των αγορών με την εφαρμογή του ΙΔ¹⁵⁹.

¹⁵¹ Ibid., Αιτιολογική Σκέψη 9

¹⁵² Γ.Κουτζούκος, Μ.Ασλάνογλου, Α.Τροκούδη, *Η εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας: Από την πρώτη στην τρίτη ενεργειακή δέσμη και ο ρόλος του ρυθμιστή και του διαχειριστή*, στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), ΕΝΕΡΓΕΙΑ Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ.54

¹⁵³ Αιτιολογική Σκέψη 8 Οδηγίας 2009/73, Άρθρο 9 παρ.1 Οδηγίας 2009/73

¹⁵⁴ L.Gard, *Le marché intérieur de l'énergie, Vers une politique européenne de l'énergie*, Colloques sous la direction de C.Blumann, Ed.Brulyant, 2012, p.31, Γ.Κουτζούκος, Μ.Ασλάνογλου, Α.Τροκούδη, *Η εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας: Από την πρώτη στην τρίτη ενεργειακή δέσμη και ο ρόλος του ρυθμιστή και του διαχειριστή*, στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), ΕΝΕΡΓΕΙΑ Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 52-68

¹⁵⁵ Βλ. για ΙΔ (Ownership Unbundling-OU) άρθρο 9, για ΑΔΣ (Independent System Operator-ISO) άρθρο 14, για ΑΔΜ (Independent Transmission Operator-ΙΤΟ) άρθρα 17-23 Οδηγίας 2009/73, Ειδικότερα: α) ο *Ιδιοκτησιακός Διαχωρισμός*, επιβάλλει στις καθετοποιημένες εταιρείες ενέργειας να πωλήσουν τα δίκτυα αερίου, και έτσι ανεξαρτητοποιείται πλήρως ο διαχειριστής της εκμετάλλευσης των παγίων μεταφοράς και ταυτόχρονα ιδιοκτήτης από τα συμφέροντα παραγωγής/προμήθειας. Ο ΙΔ συνιστά σαφώς αποτελεσματικό και σταθερό τρόπο για την επίλυση της εγγενούς σύγκρουσης συμφερόντων και την εγγύηση της ασφάλειας του εφοδιασμού, επομένως εκτός από εμπορική έχει και γεωστρατηγική σημασία. β) Σύμφωνα με τον *Ανεξάρτητο Διαχειριστή Συστήματος* οι καθετοποιημένες εταιρείες διατηρούν την ιδιοκτησία των υποδομών μεταφοράς μέσω θυγατρικής τους-τον ΑΔΣ (νέο νομικό πρόσωπο) στην οποία μεταβιβάζουν πλήρως τη διαχείριση των δικτύων μεταφοράς και αυτές συνεχίζουν να δραστηριοποιούνται στις υποκείμενες σε ανταγωνισμό δραστηριότητες (προμήθεια/παραγωγή, εισαγωγή), γ) Στην περίπτωση του *Ανεξάρτητου Διαχειριστή Μεταφοράς*, η κυριότητα και η αρμοδιότητα διαχείρισής του συστήματος μεταφοράς, θα μεταφερθεί σε νέα εταιρεία τον ΑΔΜ, θυγατρική της καθετοποιημένης στην εταιρική δομή της οποίας πάντως θα συνεχίσει να εντάσσεται ως διακριτή εταιρεία. Ταυτόχρονα όμως για τη διασφάλιση της πλήρους ανεξαρτησίας του ΑΔΜ, πρέπει να πληρούνται ορισμένες απαιτήσεις που προσδιορίζει σαφώς η Οδηγία.

¹⁵⁶ Άρθρο 9 παρ.8,9 Οδηγίας 2009/73

¹⁵⁷ COMMISSION STAFF WORKING PAPER, Second benchmarking report on the implementation of the internal electricity and gas market, Brussels, 7.4.2003 SEC(2003) 448, p.11 διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2002_report_benchmarking.pdf

¹⁵⁸ Ο διαχωρισμός συγκαταλέγεται στα σημεία για τα οποία έγινε πολιτική συζήτηση στην 2452η σύνοδο του Συμβουλίου - Μεταφορές, Τηλεπικοινωνίες και Ενέργεια - Λουξεμβούργο, 3-4 Οκτωβρίου 2002. Η Πρόεδρος κατέληξε στο συμπέρασμα ότι : «*Η επιλογή την οποία σαφώς προτιμούν οι περισσότερες αντιπροσωπίες είναι ο νομικός διαχωρισμός*», διαθέσιμο στο <http://europa.eu/rapid/press-release PRES-02-285 el.htm>.

Κατόπιν της δημοσίευσης των προτάσεων της τρίτης δέσμης, και δη της πρότασης για την τροποποίηση της δεύτερης Οδηγίας σχετικά με τους κοινούς κανόνες της εσωτερικής αγοράς αερίου, οι πολιτικές αντιπαραθέσεις των θεσμικών οργάνων, αλλά και εντός αυτών, όπως στο Συμβούλιο, αναζωπυρώθηκαν (Σεπτέμβριος 2009). Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση της Πρότασης, στα κράτη μέλη που δεν έχουν δημιουργήσει μια εντελώς χωριστή εταιρεία για την εκμετάλλευση του δικτύου, αλλά μια νομική οντότητα εντός καθετοποιημένης εταιρείας ανακύπτουν προβλήματα¹⁶⁰. Είναι επομένως αναγκαίος ο ενεργότερος διαχωρισμός δραστηριοτήτων των ΔΣΜ, ως προτιμότερη επιλογή της Επιτροπής παραμένει ο ΙΔ δραστηριοτήτων, όμως δίνει και μια εναλλακτική, γνωστή ως "ΑΔΣ"¹⁶¹.

Ήδη το ΕΣ (Μάρτιος 2007) είχε καλέσει την Επιτροπή να προτείνει μεταξύ άλλων «περαιτέρω μέτρα, όπως ο ενεργός διαχωρισμός των δραστηριοτήτων προμήθειας και παραγωγής από την εκμετάλλευση του δικτύου»¹⁶². Όμως, το Συμβούλιο Ενέργειας (Ιούνιος 2007) προειδοποίησε την Επιτροπή να μη θέσει το ζήτημα του ουσιαστικού διαχωρισμού. Την ομάδα των κρατών που αντιτίθετο στη ρύθμιση αντιπροσώπευαν εκτός από τη Γερμανία και τη Γαλλία, οι χώρες: Αυστρία, Ελλάδα, Λουξεμβούργο, καθώς και τα νέα κράτη μέλη: Τσεχία, Βαλτικές χώρες, Σλοβακία και Ουγγαρία, ενώ υποστηρικτές της ήταν το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ολλανδία και η Ιρλανδία.¹⁶³ Η πρώτη ομάδα κρατών εξέφραζε τη βαθιά ανησυχία της ότι οι εθνικοί πρωταθλητές τους θα απωλέσουν τη διαπραγματευτική τους ισχύ έναντι των μεγάλων εταιρειών ενέργειας, μειώνοντας έτσι την εθνική ενεργειακή ασφάλεια, ενώ αντίθετα η δεύτερη προέβαλε το επιχείρημα πως η ανεξαρτησία των ΔΣΜ θα δώσει ώθηση στο εμπόριο και τις νέες επενδύσεις σε υποδομές¹⁶⁴. Ειδικότερα, στη Γαλλία όπου κυριαρχεί κρατική ενεργειακή επιχείρηση, πολλοί πολιτικοί αντιτάσσονταν διότι θεωρούσαν τον ΙΔ ως αναγκαστική ιδιωτικοποίηση, στη Γερμανία όπου ο ενεργειακός τομέας είναι ιδιωτικός με δικαιώματα ιδιοκτησίας συνταγματικά κατοχυρωμένα θεωρήθηκε ως

¹⁵⁹ Eikeland P.O, *The Third Internal Energy Market Package: New Power Relations among Member States, EU Institutions and Non-state Actors?*, JCMS 2011 Vol. 49. N.2. p.250, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.2010.02140.x/abstract>

¹⁶⁰ 1) ο ΔΣΜ μεταχειρίζεται τις συγγενικές του εταιρείες ευνοϊκότερα από τα ανταγωνιζόμενα τρίτα μέρη, 2) δεν υπάρχει εγγύηση για αμερόληπτη πρόσβαση σε πληροφορίες, επειδή στην πράξη δεν μπορούν να εμποδιστούν οι ΔΣΜ να μη γνωστοποιήσουν επηρεάζουσες την αγορά πληροφορίες στο κλιμάκιο παραγωγής ή προμήθειας της καθετοποιημένης εταιρείας, 3) μια καθετοποιημένη εταιρεία έχει εγγενές κίνητρο να πραγματοποιήσει κατώτερο από το απαιτούμενο επίπεδο επενδύσεων σε νέα δίκτυα (φοβούμενη ότι οι επενδύσεις θα βοηθήσουν τους ανταγωνιστές να ευδοκιμήσουν στην πάτρια αγορά «της»). Τούτο βλάπτει την ανταγωνιστικότητα της ΕΕ και την ασφάλεια του εφοδιασμού της, επηρεάζει δε την επίτευξη των στόχων της για την κλιματική αλλαγή και το περιβάλλον.

¹⁶¹ Πρόταση Οδηγίας της Επιτροπής του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την τροποποίηση της οδηγίας 2003/55/EK σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου, Βρυξέλλες, 19.9.2007, COM(2007) 529 τελικό, σελ 4-6, διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1479311453669&uri=CELEX:52007PC0529>

¹⁶² Συμπεράσματα της Προεδρίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου των Βρυξελλών 8/9 Μαρτίου 2007, διαβιβαστικό σημείωμα ST7224_2007_INIT_EL, Παράρτημα Ι, σημ Ι, 1, σελ.16, διαθέσιμο στο <http://www.consilium.europa.eu/el/european-council/conclusions/>

¹⁶³ EurActiv, 'EU States Reject Breaking Up Energy Firms', June 2007 διαθέσιμο στο <https://www.euractiv.com/section/energy/news/eu-states-reject-breaking-up-energy-firms/>

¹⁶⁴ Eikeland P.O, *The Third Internal Energy Market Package: New Power Relations among Member States, EU Institutions and Non-state Actors?*, JCMS 2011 Vol. 49. N.2. p.252, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.2010.02140.x/abstract>

απαλλοτριώση, ενώ μικρότερα σε μέγεθος κράτη μέλη, ισχυρίζονταν ότι οι εταιρείες τους ενέργειας ήταν πολύ μικρές για να διαχωριστούν και ιδίως στον τομέα του αερίου, όπου έχουν αντιμέτωπους ξένους προμηθευτές σημαντικού μεγέθους¹⁶⁵.

Αντιθέτως, το ΕΚ ήδη με το ψήφισμά του (Ολομέλεια ΕΚ, Ιούλιος 2007) σχετικά με τις προοπτικές για την εσωτερική αγορά αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας, εξέφρασε ισχυρή πολιτική στήριξη υπέρ μιας κοινής ενεργειακής πολιτικής, θεωρώντας ότι η απελευθέρωση της εσωτερικής ενεργειακής αγοράς και ο ανταγωνισμός που κάτι τέτοιο συνεπάγεται, θα μπορούσε να προσφέρει περισσότερες επιλογές και καλύτερες τιμές στους καταναλωτές, καθώς και ότι ο ΙΔ του συστήματος μεταφοράς αποτελεί το πιο αποτελεσματικό μέσο για την προώθηση των επενδύσεων σε υποδομή χωρίς διακρίσεις, τη δίκαιη πρόσβαση των νεοεισερχομένων στο δίκτυο και τη διαφάνεια της αγοράς¹⁶⁶. Το Συμβούλιο υιοθέτησε ομόφωνα τη δέσμη νομοθετικών μέτρων σχετικά με την εσωτερική αγορά ενέργειας, εγκρίνοντας όλες τις τροποποιήσεις του ΕΚ σε δεύτερη ανάγνωση την 25 Ιουνίου 2009¹⁶⁷. Τελικά, ο συμβιβασμός επήλθε με την εισαγωγή, κατόπιν πιέσεων ομάδας κρατών μελών, της τρίτης εναλλακτικής λύσης, του Ανεξάρτητου Διαχειριστή Μεταφοράς (ΑΔΜ).

v. Η «ρήτρα τρίτου κράτους»

Περαιτέρω, η Επιτροπή για να κατευνάσει τα απρόθυμα στον ΙΔ κράτη μέλη λόγω της ανησυχίας τους για τη δεσπόζουσα θέση της Ρωσίας στην προμήθεια αερίου στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη μέσω του μονοπωλιακού προμηθευτή της την εταιρεία Gazprom, που ρυθμίζει την τιμή για το εισαγόμενο αέριο, θα έδραττε της ευκαιρίας για να αγοράσει δίκτυα και να αποκτήσει πιο σταθερή θέση στην ευρωπαϊκή αγορά αερίου, πρόσθεσε στην πρότασή της την τελευταία στιγμή ένα καρότο, τη λεγόμενη «ρήτρα τρίτου κράτους»¹⁶⁸. Η εν λόγω ρύθμιση που περιέχεται στην Οδηγία 2009/73 έχει ως στόχο να αποφεύγεται ο έλεγχος ΣΜ ή των διαχειριστών/ιδιοκτητών τους από εταιρείες κρατών μη μελών της ΕΕ, εφόσον δεν πληρούν συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Ειδικότερα, μία εθνική ρυθμιστική αρχή έχει δικαίωμα να αρνηθεί την πιστοποίηση ΔΣΜ τρίτης χώρας, αν η οντότητα αυτή δε συμμορφώνεται με τις απαιτήσεις του διαχωρισμού που εφαρμόζονται στις εταιρείες των κρατών μελών ή η χορήγηση της πιστοποίησης θέτει σε κίνδυνο την ασφάλεια

¹⁶⁵ Buchan D., 'Energy Policy Sharp Challenges and Rising Ambitions', Wallace H. et al., *Policy Making in the European Union*, Sixth Edition, Oxford University Press, 2011, pg 364

¹⁶⁶ Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 10ης Ιουλίου 2007 σχετικά με τις προοπτικές για την εσωτερική αγορά αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας (2007/2089(INI)) διαθεσίμο στο <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2007-0326&language=EL&ring=A6-2007-0249>

¹⁶⁷ Ανακοινωθέν Τύπου, 2953η σύνοδος του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Περιβάλλον), σημ. 27 για την 3^η Οδηγία, σε http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-09-190_el.htm

¹⁶⁸ Eikeland P.O, *The Third Internal Energy Market Package: New Power Relations among Member States, EU Institutions and Non-state Actors?*, JCMS 2011 Vol. 49. N.2. p.254, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.2010.02140.x/abstract>

ενεργειακού εφοδιασμού της ΕΕ¹⁶⁹. Εξάλλου, η ρήτρα αυτή συνέβαλε στο να γίνει αποδεκτός ο ΙΔ από τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης, η Επιτροπή δε ήλπιζε στη στήριξή τους για να συνδυάσει τις δυνάμεις της αγοράς στο εσωτερικό με μια ενωμένη φωνή στις διαπραγματεύσεις με τη Ρωσία. Όμως, τα Βαλτικά κράτη που αποτελούν ενεργειακές νησίδες εντός της ΕΕ, λόγω έλλειψης υποδομών που ενώνονται με την ΕΕ και συνεπώς πλήρως εξαρτώμενα από τις ρωσικές ενεργειακές προμήθειες, ήταν φυσικό να είναι επιφυλακτικά ως προς τέτοιου τύπου πολιτικές δυνάμενες να «δαγκώσουν το χέρι αυτού που τις ταΐζει»¹⁷⁰.

Στη συνέχεια, πρέπει να σημειωθεί πως στην απόφαση της να θέσει επί τάπητος τη ρύθμιση για τον ΙΔ η Επιτροπή επηρεάστηκε έντονα από τους μη-κρατικούς δρώντες των διεθνικών δικτύων πολιτικής της ενεργειακής αγοράς. Το λεγόμενο «lobbying» των διαμορφωτών πολιτικής (policy makers) από τους ενδιαφερόμενους μετόχους (stakeholders) περιλαμβάνει τα φόρουμ διαβούλευσης που η ίδια η Επιτροπή διαμορφώνει, ευρωπαϊκές ενώσεις/ομοσπονδίες που εκπροσωπούν τη βιομηχανία της παραγωγής ενέργειας, τους διαχειριστές συστημάτων μεταφοράς, τους προμηθευτές, οι οποίες ήταν αυστηρά αντίθετες στη ρύθμιση, καθώς και ευρωπαϊκές ενώσεις και δη καταναλωτών, οι οποίες άσκησαν πιέσεις για μια πιο ανταγωνιστική βιομηχανία ενέργειας και συνεπώς πιο οικονομική ενέργεια, και με τη ρύθμιση του διαχωρισμού αν ήταν απαραίτητη¹⁷¹. Άλλωστε, τα παράπονα των οργανώσεων καταναλωτών για υψηλές τιμές και αντανταγωνιστικές πρακτικές ήταν που ώθησαν την Επιτροπή να διενεργήσει έρευνα στον ανταγωνισμό στο πεδίο ενέργειας και να προχωρήσει σθεναρά στην τρίτη ενεργειακή δέσμη.

Όσον αφορά στο θεωρητικό υπόβαθρο κατά την εξέταση της Οδηγίας 2009/73/ΕΚ εμφανίζεται ότι αρμόζει ο συνδυασμός της υπερεθνικής και της προσέγγισης των δικτύων πολιτικής, που έχουν αναλυθεί εκτενώς παραπάνω¹⁷². Η πρώτη καταδεικνύει «την ανάπτυξη της ισχύος των ευρωπαϊκών θεσμών έναντι των κυβερνήσεων των κρατών μελών στην επιδίωξη πολιτικών της εσωτερικής ενεργειακής αγοράς, καθώς η Επιτροπή έκανε χρήση των μη-κρατικών δρώντων ως εργαλείο στην υπερεθνική διακυβέρνηση, ώστε να πιέσει για ριζική απελευθέρωση της ενεργειακής αγοράς με το να συμπεριλάβει τη ρύθμιση για τον υποχρεωτικό ιδιοκτησιακό διαχωρισμό, που δεν είχε κατορθώσει κατά το προηγούμενο πακέτο. Η δεύτερη προσδίδει στα διεθνικά δίκτυα έναν εν δυνάμει ανεξάρτητο ρόλο στην

¹⁶⁹ Αιτιολογική Σκέψη 22, Άρθρο 11 παρ. 1, 5 της Οδηγίας 2009/73.

¹⁷⁰ Eikeland P.O, *The Third Internal Energy Market Package: New Power Relations among Member States, EU Institutions and Non-state Actors?*, JCMS 2011 Vol. 49. N.2. p.254-255, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.2010.02140.x/abstract>

¹⁷¹ Buchan D. 2011, pg 363, Eikeland P.O, 2011, 255-257

¹⁷² Σελ.9,10 παρούσας μελέτης

ενωσιακή διαδικασία παραγωγής πολιτικής, χάρη στην ικανότητα να επηρεάσουν την Επιτροπή στο επίμαχο ζήτημα του ιδιοκτησιακού διαχωρισμού»¹⁷³.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο Η ασφάλεια εφοδιασμού της Ένωσης με αέριο – η εξωτερική διάσταση

4.1. Η ανάπτυξη εξωτερικής πολιτικής για την ενεργειακή ασφάλεια

Η άνοδος της ασφάλειας του εφοδιασμού στην κορυφή της ενεργειακής ατζέντας της ΕΕ οφείλεται στη συντελούμενη αλλαγή παραδείγματος στην ενεργειακή πολιτική της από τις αρχές της νέας χιλιετίας σύμφωνα με τον Helm, ο οποίος επισημαίνει ότι «τα γεγονότα μπορεί να συνωμοτούν για να αλλάξουν το ιστορικό πλαίσιο σε τέτοιο βαθμό, ώστε να καθίσταται ολοένα δυσκολότερος ο συμβιβασμός της νοοτροπίας των διαμορφωτών πολιτικής με την πραγματικότητα»¹⁷⁴. Οι κυρίαρχες ιδέες αναπροσδιορίζονται με αποτέλεσμα την αλλαγή παραδείγματος στην πολιτική. Ως προς την ενεργειακή πολιτική της ΕΕ, παράγοντες όπως είναι η μεταβολή της σχέσης και της ισορροπίας δυνάμεων μεταξύ παραγωγών και αγοραστών σε διεθνές επίπεδο, η έλλειψη των αναγκαίων επενδύσεων και η υψηλή ενεργειακή εξάρτηση της ΕΕ από συγκεκριμένες χώρες ανέδειξαν την ασφάλεια του εφοδιασμού σε προτεραιότητα, «κλονίζοντας» κατά τον τρόπο αυτόν την αποκλειστικότητα του ιδεολογικού σχήματος της απελευθέρωσης της εσωτερικής αγοράς ενέργειας¹⁷⁵.

Η Ένωση είχε διαμορφώσει μια εξωτερική δράση με στόχο τη διασφάλιση του ενεργειακού εφοδιασμού της ήδη πριν τη θέση σε ισχύ της ΣτΛ χωρίς να της έχει απονεμηθεί σαφής αρμοδιότητα στον τομέα. Ανέπτυξε εξωτερικές σχέσεις στον ενεργειακό τομέα διαμέσου της άσκησης σε διεθνές επίπεδο αρμοδιοτήτων που είχε σε άλλους τομείς με διαφορετικούς σκοπούς, όπως εμπόριο, κυκλοφορία των υπηρεσιών, συνεργασία για την ανάπτυξη, οι οποίοι (τομείς) όμως εξυπηρετούσαν και ενεργειακούς στόχους. Έτσι, στον τομέα της ενέργειας αναπτύχθηκε από την ΕΕ μία αρμοδιότητα για την υλοποίηση ποικίλων στόχων, πριν ακόμη η αρμοδιότητα αυτή της απονεμηθεί ρητά από τις συνθήκες¹⁷⁶. Στο άρθρο 194ΣΛΕΕ η εξωτερική διάσταση της ενέργειας δεν προβλέπεται ρητά, ωστόσο με βάση τη θεωρία των σιωπηρών εξωτερικών αρμοδιοτήτων, η ΕΕ δύναται να θεμελιώνει την

¹⁷³ Eikeland P.O, *The Third Internal Energy Market Package: New Power Relations among Member States, EU Institutions and Non-state Actors?*, JCMS 2011 Vol. 49. N.2. p.247-248, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.2010.02140.x/abstract>

¹⁷⁴ Helm D., *The assessment: The new energy paradigm* [2005] 21 *Oxford Review of Economic Policy* 1, όπως παρατίθεται στο Χαροκόπος Μ., *Απελευθερώνοντας το δέσμο Γκιούλιβερ: Εξασφαλίζοντας τον εφοδιασμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης με φυσικό αέριο στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), ΕΝΕΡΓΕΙΑ Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ.447*

¹⁷⁵ Spanjer A.R., *Regulatory intervention on the dynamic European gas market - neoclassical economics or transaction cost economics?* [2009] 37(8) *Energy Policy* 3251 διαθέσιμο στο http://media.leidenuniv.nl/legacy/as_2009_01.pdf

¹⁷⁶ Neframi E., *Panorama des relations extérieures de l'Union Européenne en matière énergétique*, στο *Vers une politique européenne de l'énergie*, Colloques sous la direction de C.Blumann, Ed.Bruiyant, 2012, σελ. 156

εξωτερική της δράση στο άρθρο αυτό¹⁷⁷. Εξάλλου, κατά την άποψη της Επιτροπής, το νέο άρθρο παρέχει νομική βάση για την περαιτέρω ανάπτυξη της εξωτερικής διάστασης της ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ.¹⁷⁸

Ήδη από το 1974, η Επιτροπή είχε προτείνει τη δημιουργία μίας κοινής εξωτερικής ενεργειακής πολιτικής έναντι των πετρελαιοπαραγωγών χωρών. Τα κράτη μέλη συμφώνησαν στην ανάγκη συνεργασίας και ξεκίνησε ο Ευρω-αραβικός διάλογος, ωστόσο οι περισσότερες πρωτοβουλίες ξεκίνησαν αρκετά χρόνια αργότερα. Από τη δεκαετία του 1990 κι έπειτα, η ΕΕ είχε προχωρήσει σε πολλές διεθνείς συνεργασίες με τους σημαντικότερους καταναλωτές, διαμετακομιστές και παραγωγούς ενέργειας. Η Επιτροπή με πλήθος Ανακοινώσεων υπογράμμισε τη σημασία της εξωτερικής ενεργειακής πολιτικής και έδινε τις κατευθυντήριες γραμμές για τη συνεκτική ανάπτυξή της μεταξύ ΕΕ και μελών της. Αληθινά ορόσημα αποτέλεσαν οι προαναφερθείσες, Πράσινη Βίβλος του 2000 για την ανησυχητική αύξηση της ενεργειακής εξάρτησης της ΕΕ στην περίπτωση ιδίως του φυσικού αερίου λόγω της γεωπολιτικής κατάστασης και θέσης των χωρών διαμετακόμισης και δη, η Πράσινη Βίβλος του 2006 που καλούσε για την προώθηση της διαφοροποίησης των πηγών ενέργειας και διαδρομών μεταφοράς, και μεγαλύτερη συνοχή των εξωτερικών εθνικών ενεργειακών πολιτικών για την αντιμετώπιση εξωγενών απειλών όπως οι τότε ρωσοουκρανικές κρίσεις¹⁷⁹. Στην τελευταία επισημαίνεται ότι *«Δεν αρκεί μια προσέγγιση βασιζόμενη και μόνο σε 25 μεμονωμένες ενεργειακές πολιτικές[...] Εάν η ΕΕ στηρίζει μια νέα κοινή πολιτική με ενιαία φωνή στα ενεργειακά ζητήματα, μπορεί να ηγηθεί της παγκόσμιας προσπάθειας για αναζήτηση λύσεων στα ενεργειακά προβλήματα[...] πρέπει να αναπτύξει νέες εταιρικές σχέσεις με τους γείτονές της, συμπεριλαμβανομένης της Ρωσίας, και με τα υπόλοιπα κυριότερα κράτη παραγωγούς και καταναλωτές»*.

ι. Η «εξαγωγή» της ενεργειακής πολιτικής

Η ΕΕ προωθεί τον εξευρωπαϊσμό των ενεργειακών πολιτικών της και την ενσωμάτωση των κανόνων της από όσο το δυνατόν περισσότερους ενεργειακούς παίκτες κατά μήκος των ενεργειακών δικτύων (κρατών μη μελών της των οποίων το έδαφος θα αποτελέσει διάδρομο διέλευσης εναλλακτικών ενεργειακών δικτύων) για την εξυπηρέτηση

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Key facts and figures on the external dimension of the EU energy policy. Accompanying document to the Communication on the security of energy supply and international cooperation, SEC (2011) 1022 final, The EU Energy Policy: Engaging with Partners beyond Our Borders. Brussels, COM (2011) 539 final, 7.9.11 διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2011:0539:FIN>

¹⁷⁹ Βλ. σελ. 15 και 17 παρούσας μελέτης

των ενεργειακών της συμφερόντων¹⁸⁰. Η φιλοσοφία της Επιτροπής είναι ότι ενσωματώνοντας τις χώρες παραγωγούς εκτός Ευρώπης μέσα από διεθνείς συμφωνίες, αλλά και τους γείτονες μέσα από θεσμοποιημένες δομές στο κοινό ρυθμιστικό πλαίσιο της διευρυμένης αγοράς της, θα δημιουργηθεί μια «ενεργειακή αλληλεξάρτηση» που θα καταστήσει την ΕΕ ικανότερη στην αντιμετώπιση των εξωγενών ενεργειακών προκλήσεων¹⁸¹. Έχει εύστοχα επισημανθεί ότι «Η άλλη πλευρά της ανάγκης της ΕΕ να εισάγει φυσική ενέργεια είναι η προσπάθεια να «εξάγει» την ενεργειακή της πολιτική, δηλαδή του πολιτικούς, εμπορικούς, νομικούς όρους υπό τους οποίους η ενέργεια εισάγεται»¹⁸². Η εν λόγω προσέγγιση της ενεργειακής ασφάλειας από την ΕΕ, μπορεί να περιγραφεί ως ένα πλέγμα «διακυβέρνησης –που βασίζεται- στην αγορά» (market-governance nexus).¹⁸³ Η εξαγωγή των κανόνων συντελείται μέσω πλήθους εργαλείων όπως: συνθήκες (Ευρωπαϊκός Χάρτης Ενέργειας), πολυμερείς θεσμούς (Ενεργειακή Κοινότητα με Δυτικά Βαλκάνια και προώθηση επέκτασης της στη ΝΑ Μεσόγειο), διμερείς συμφωνίες (με Ουκρανία, Αζερμπαϊτζάν και Καζακστάν, Αλγερία), ενσωμάτωση των κανόνων ως μέρους όρων ένταξης των χωρών (Τουρκία) κ.α. Στις σχέσεις της με τη Ρωσία, αναπτύσσει τον Ευρω-Ρωσικό ενεργειακό διάλογο από το 2000, μετά την απόρριψη του Ευρωπαϊκού Ενεργειακού Χάρτη από μέρους της.

ii. Η ενεργειακή διπλωματία

Από το πλήθος των διεθνών ενεργειακών συμφωνιών ΕΕ και τρίτων κρατών θα μπορούσε να συμπεράνει κανείς, ότι έχει διαμορφωθεί μια ολοκληρωμένη εξωτερική πολιτική της ΕΕ στον τομέα. Ωστόσο, την ίδια ώρα που η ΕΕ διακηρύσσει την εξωτερική διακυβέρνηση της αγοράς, στην πράξη, τα διάφορα μέρη του συστήματος της εξωτερικής πολιτικής ανακόπτουν τις προσπάθειες να βασιστεί η ενεργειακή ασφάλεια στην επέκταση των κανόνων αγοράς. Αναπτύσσονται εθνικές πολιτικές σε θέματα γεωπολιτικής σημασίας, μια εθνική ενεργειακή διπλωματία (national energy diplomacy) που εμποδίζει την επίτευξη πραγματικής συνοχής στην εξωτερική ενεργειακή πολιτική της ΕΕ.

¹⁸⁰ Α.Αλιγιάκη, *Ενεργειακά Δίκτυα και Διεθνείς σχέσεις*, στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), *Ενέργεια, Δίκτυα & Υποδομές*, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014, σελ. 506

¹⁸¹ Ανακοίνωση της Επιτροπής, προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, Δεύτερη επισκόπηση της ενεργειακής στρατηγικής, Σχέδιο Δράσης της ΕΕ για την Ενεργειακή Ασφάλεια και Αλληλεγγύη, COM(2008) 781 τελικό, 13.11.2008, διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52008DC0781&qid=1462711379873&from=EN>

¹⁸² D.Buchan, *Energy and Climate change: Europe at the crossroads*. Oxford Institute for Energy Studies, 2009, όπως παρατίθεται στο Αλιγιάκη Α., Η Εσωτερική Αγορά Ενέργειας «αντίδοτο» στην ενεργειακή ανασφάλεια της Ευρώπης, *Ενεργειακά Τετράδια*, Ευρωπαϊκή Έδρα Jean Monnet στο Δίκαιο & Πολιτικές ΕΕ, 2015, διαθέσιμο συνοδευτικό αρχείο στο <http://energypress.gr/news/i-esoteriki-agera-energeias-antidoto-stin-energeiaki-anasfaleia-tis-eyropis>, σελ.21

¹⁸³ R.Youngs, *Europe's External Energy Policy:Between Geopolitics and the Market*, CEPS Working Document No.278/Nov.2007 pg 1, available at <https://www.ceps.eu/system/files/book/1560.pdf>

Ορισμένα κράτη μέλη, όπως Γαλλία, Ισπανία, Ιταλία και Γερμανία, είναι αποφασισμένα να περιστεύουν την απελευθέρωση της ενεργειακής αγοράς εντός της Ευρώπης, υποστηρίζοντας ότι η προσέγγισή τους εκκινεί από μια άλλη θέση όπου πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τα κυριαρχικά δικαιώματα (όπως η επιλογή μεταξύ των διαφόρων ενεργειακών πηγών και η διάρθρωση του ενεργειακού εφοδιασμού αρ.194παρ2 ΣΛΕΕ)¹⁸⁴. Συνεπώς, υιοθετούν τύπο πολιτικής με στρατηγικό χαρακτήρα με το επιχείρημα ότι, η παρέμβαση του κράτους είναι απαραίτητη για να ανταποκριθεί στις «δημόσιες υποχρεώσεις όπως την ασφάλεια του εφοδιασμού». Οι στόχοι να υπερασπιστεί το εθνικό οικονομικό συμφέρον και η πολιτική αυτονομία δικαιολογούν την προστασία των εθνικών πρωταθλητών ενέργειας και τα εργαλεία της ενεργειακής διπλωματίας, όπως οι μακροπρόθεσμες διμερείς συμφωνίες πχ. Οι Βρετανικές/Γαλλικές συμφωνίες με τη Σαουδική Αραβία). Σε κάθε περίπτωση, η εθνική ενεργειακή διπλωματία είναι σημαντικό χαρακτηριστικό γνώρισμα των ενεργειακών σχέσεων εντός και εκτός της Ευρώπης¹⁸⁵.

Επιπρόσθετα, η εξωτερική ενεργειακή πολιτική της ΕΕ αυτή καθεαυτή έχει αλλάξει ραγδαία τα τελευταία χρόνια, λόγω της επιδείνωσης των πολιτικών σχέσεων με τη Ρωσία. Ανέρχονται όλο και περισσότερο «γεωπολιτικές ιδέες» μεταξύ των διαμορφωτών της πολιτικής, ενώ οι υποστηρικτές της «γνήσιας αγοράς» (markets purists) χάνουν πλέον έδαφος¹⁸⁶. Ως εκ τούτου, υποστηρίζεται ότι η ΕΕ έχει εισάγει στην εξωτερική ενεργειακή πολιτική τη δική της «ενεργειακή διπλωματία» (EU-level energy diplomacy)¹⁸⁷. Αυτό διαφαίνεται στη λεγόμενη «διπλωματία των αγωγών» (diplomatie du gazoduc)¹⁸⁸. Με τα έργα Nord Stream και South Stream¹⁸⁹ προωθεί μεν τη διαφοροποίηση οδεύσεων, παρακάμπτοντας την Ουκρανία, για την ασφαλέστερη μεταφορά αερίου σε κράτη με παραδοσιακό προμηθευτή Ρωσία. Σε αντίθεση με την ως άνω στρατηγική, το σχέδιο για τον αγωγό Nabucco, για τη διαφοροποίηση πηγών/οδεύσεων από την Κασπία, από εναλλακτικούς της Ρωσίας προμηθευτές, αντιμετωπίζεται με ισχυρότερη συναίνεση στην ΕΕ.¹⁹⁰ Το γεγονός δε ότι πολλά κράτη μέλη συμμετέχουν σε διαφορετικά έργα δικτύων ανταγωνιστικά μεταξύ τους υποδηλώνει ότι η ΕΕ απέχει πολύ από το να ομιλεί με μία φωνή

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ A.Herranz-Surrallés, *An emerging EU energy diplomacy? Discursive shifts, enduring practices*, Journal of European Public Policy, 2015, σελ. 3-4, διαθέσιμο στο <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13501763.2015.1083044>

¹⁸⁶ Ibid., pg 5

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ L.Simonet, *Les institutions paneuropéennes en matière d'énergie et les projets de gazoducs transeuropéen*, στο *Vers une politique européenne de l'énergie*, Colloques sous la direction de C.Blumann, Ed.Bruiyant, 2012, p. 226, 234-236

¹⁸⁹ Με τον Νότιο διάδρομο (South Stream) το ρωσικό φυσικό αέριο θα μεταφέρεται από την Κασπία Θάλασσα απευθείας στην Ευρώπη.

¹⁹⁰ Ο αγωγός Nabucco θα ξεκινά από την Τουρκία και θα διέρχεται από Βουλγαρία, Ρουμανία, Ουγγαρία για να καταλήξει στην Αυστρία.

ιδίως έναντι της Ρωσίας¹⁹¹. Η πολιτικοποίηση δε των αγωγών αερίου λειτουργεί σε βάρος της δημιουργίας μιας κοινής ευρωπαϊκής ενεργειακής αγοράς¹⁹².

Από τα παραπάνω εμφανίζεται ότι στην εξωτερική ενεργειακή πολιτική της ΕΕ έχει αναδυθεί η έννοια της «ενεργειακής διπλωματίας» καθώς έχουν υιοθετηθεί ιδέες και νέα εργαλεία διπλωματίας. Ως εκ τούτου, η ΕΕ δεν έχει αναπτύξει μια πραγματικά ολοκληρωμένη γεωπολιτική –ενεργειακή στρατηγική.

4.2.Ο Κανονισμός 994/2010 σχετικά με την ασφάλεια εφοδιασμού με αέριο

Το ισχύον δίκαιο πριν τον Κανονισμό 994/2010¹⁹³ ήταν η Οδηγία 2004/67¹⁹⁴. Εκδόθηκε ακριβώς μετά τη δεύτερη δέσμη νομοθετημάτων για το φυσικό αέριο σχετικών με την απελευθέρωση της αγοράς αερίου, και μέσω αυτής εισήχθη για πρώτη φορά επί κοινοτικού επιπέδου (βάσει του άρθρου 100 ΣυνθΕΚ περί αλληλεγγύης) μία «ελάχιστη κοινή προσέγγιση» -ελάχιστο επίπεδο εναρμονίσεως- μεταξύ των κρατών μελών για την ασφάλεια του εφοδιασμού, ιδίως υπέρ των οικιακών καταναλωτών προς κατοχύρωση της ελεύθερης διακινήσεως των προϊόντων μέσω διαφανών πολιτικών ασφάλειας εφοδιασμού. Ωστόσο, η Οδηγία προέβλεπε «εθνικά μέτρα έκτακτης ανάγκης» και μόνο σε περίπτωση «μειζονος διακοπής εφοδιασμού για σημαντικό χρονικό διάστημα» την ενεργοποίηση ενός Κοινοτικού μηχανισμού σε συγκεκριμένα στάδια¹⁹⁵.

Σε απάντηση στη ρωσοουκρανική κρίση αερίου, τον Ιανουάριο του 2009, που προκάλεσε πρωτοφανή διαταραχή της παροχής αερίου στην Κοινότητα, το ΕΣ και το ΕΚ ζήτησαν την ταχεία αναθεώρηση της υφιστάμενης οδηγίας για να είναι καλύτερα προετοιμασμένη σε τυχόν μελλοντικές διαταραχές¹⁹⁶. Η Οδηγία έπρεπε να αντικατασταθεί από ένα Κανονισμό, διότι η Οδηγία παρείχε ένα «χαλαρό» πλαίσιο συντονισμού μεταξύ των πολιτικών των κρατών μελών, που είχαν μεγάλη διακριτική ευχέρεια ως προς την επιλογή μέτρων, ιδίως σε περίπτωση δύσκολων κλιματικών συνθηκών ή σε περίπτωση διαταραχής του εφοδιασμού, η δε Ένωση διακριτική απλώς ευχέρεια για το αν θα ασκήσει συντονιστικό ρόλο για τα εθνικά

¹⁹¹ L.Simonet, 2012, σελ. 235

¹⁹² S.Andoura, S.D' Oultremont, *The role of gas in the external dimension of the EU energy transition*, Notre Europe-Institut J.Delors, Policy Paper, March 2013, p.4

¹⁹³ Κανονισμός 994/2010 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20^{ης} Οκτωβρίου 2010 σχετικά με μέτρα κατοχύρωσης της ασφάλειας εφοδιασμού με αέριο και την κατάργηση της οδηγίας 2004/67/ΕΚ του Συμβουλίου σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1460409487651&uri=CELEX:32010R0994>

¹⁹⁴ Οδηγία 2004/67/ΕΚ του Συμβουλίου της 26.4.2004 σχετικά με τα μέτρα διασφάλισης του εφοδιασμού με φυσικό αέριο, διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1479592675432&uri=CELEX:32004L0067>

¹⁹⁵ Σκ. 2, 3, άρθρο 4 παράγρ. 1, 2 Οδηγίας 2004/67

¹⁹⁶ Αιτιολογική Έκθεση Πρότασης της Επιτροπής, Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20^{ης} Οκτωβρίου 2010 σχετικά με τα μέτρα κατοχύρωσης της ασφάλειας εφοδιασμού με αέριο και την κατάργηση της οδηγίας 2004/67/ΕΚ, Βρυξέλλες, 16.7.2009, COM(2009) 363 τελικό, διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1479574484945&uri=CELEX:52009PC0363>

αυτά μέτρα. Ως προς την επιλογή νομικού μέσου, κρίθηκε από την Επιτροπή ότι ο Κανονισμός είναι μέσο καταλληλότερο από την οδηγία, διότι είναι άμεσης εφαρμογής στις αρμόδιες αρχές των κρατών μελών, στις επιχειρήσεις φυσικού αερίου και στους πελάτες, με σαφείς τελικές ρυθμίσεις που καταρχήν δε χρειάζονται εξειδίκευση ή συμπλήρωση εκ μέρους των κρατών μελών.¹⁹⁷ Νομική δε βάση ήταν το άρθρο 194 ΣΛΕΕ.

i. Αλληλεγγύη

Ο Κανονισμός προβλέπει υποχρεωτική αλληλεγγύη και συντονισμό στην απόκριση στις κρίσεις εφοδιασμού όσον αφορά τόσο στην προληπτική δράση όσο και την αντιμετώπιση συγκεκριμένων διαταραχών του εφοδιασμού, καθώς και διεύρυνση του κύκλου των προστατευόμενων πελατών σε ευάλωτες ομάδες, όπως οι πελάτες, οι οποίοι παρέχουν βασικές κοινωνικές υπηρεσίες¹⁹⁸. «Για να ενισχυθεί η αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών μελών σε περίπτωση ενωσιακής έκτακτης ανάγκης και ειδικότερα για να υποστηρίζονται τα κράτη μέλη που είναι εκτεθειμένα σε λιγότερο ευνοϊκές γεωγραφικές ή γεωλογικές συνθήκες, τα κράτη μέλη θα πρέπει να σχεδιάσουν μέτρα για την άσκηση της αλληλεγγύης. Οι επιχειρήσεις φυσικού αερίου θα πρέπει να σχεδιάσουν μέτρα όπως οι εμπορικές συμφωνίες, στα οποία μπορεί να περιλαμβάνεται η αύξηση των εξαγωγών αερίου ή η αύξηση των αποδεσμεύσεων από εγκαταστάσεις αποθήκευσης. Τα μέτρα αλληλεγγύης μπορεί να ενδείκνυνται ιδιαίτερα μεταξύ των κρατών μελών για τα οποία η Επιτροπή συνιστά την κατάρτιση κοινών προληπτικών σχεδίων δράσης ή σχεδίων έκτακτης ανάγκης σε περιφερειακό επίπεδο»¹⁹⁹.

ii. Συνεργασία και συντονισμός

Ο Κανονισμός ορίζει ότι «η ασφάλεια εφοδιασμού είναι κοινή ευθύνη των επιχειρήσεων φυσικού αερίου, των κρατών μελών, ιδίως μέσω των αρμοδίων αρχών τους και της Επιτροπής», ενώ υπογραμμίζει ότι απαιτείται υψηλό επίπεδο συνεργασίας μεταξύ των συναρμοδίων φορέων και αρχών²⁰⁰. Συνεπώς τα κράτη μέλη υποχρεούνται να ορίσουν, αρμόδια αρχή, υπεύθυνη για την εφαρμογή των μέτρων ασφαλείας εφοδιασμού με αέριο και να τη γνωστοποιήσουν στην Επιτροπή, η οποία συντονίζει τις αρμόδιες αρχές σε κοινοτικό επίπεδο²⁰¹. Επιπλέον, τις αρχές Δεκεμβρίου 2012, ορίζεται ότι οι αρμόδιες αρχές έπρεπε να

¹⁹⁷ Ibid, Όμως, βλ. άρθρο 3 παράγρ. 2 εδ. δ' Κανονισμού 994/2010, σύμφωνα με το οποίο «Τίποτα δεν εμποδίζει τα Κράτη Μέλη να εγκρίνουν (υιοθετήσουν) νομοθετικά μέτρα εφαρμογής, εάν είναι αναγκαίο, για να εκπληρωθούν οι απαιτήσεις αυτού του Κανονισμού».

¹⁹⁸ Καν. 994/2010, σκέψη 10

¹⁹⁹ Ibid, σκέψη 36

²⁰⁰ Ibid, Άρθρο 3 παρ. 1

²⁰¹ Ibid Άρθρο 3 παρ. 3, 5

έχουν καταρτίσει σχέδια προληπτικής δράσης και έκτακτης ανάγκης, το περιεχόμενο των οποίων προσδιορίζεται από τον Κανονισμό²⁰².

iii. Κατάσταση εκτάκτου ανάγκης

Το επίπεδο κρίσης ορίζεται ως κατάσταση εκτάκτου ανάγκης «σε περίπτωση εξαιρετικά υψηλής ζήτησης φυσικού αερίου, σημαντικής διαταραχής του εφοδιασμού ή άλλης σημαντικής επιδείνωσης του εφοδιασμού και σε περίπτωση που όλα τα σχετικά μέσα έχουν εφαρμοστεί, αλλά ο εφοδιασμός με αέριο δεν αρκεί για να καλύψει την εναπομένουσα ζήτηση αερίου, έτσι ώστε να πρέπει να ληφθούν πρόσθετα μέτρα που δεν στηρίζονται στην αγορά»²⁰³. Επίσης, η Επιτροπή μπορεί να κηρύξει ενωσιακή ή περιφερειακή κατάσταση εκτάκτου ανάγκης για συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, καθώς και γενική ενωσιακή ή περιφερειακή κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, υπό τις προϋποθέσεις που θέτει το σχετικό άρθρο.²⁰⁴ Άξια αναφοράς είναι η διάταξη σύμφωνα με την οποία «σε πνεύμα αλληλεγγύης» η αρμόδια Αρχή προσδιορίζει στα δύο σχέδια με ποιόν τρόπο μπορεί να μειωθεί οποιοσδήποτε κανόνας για αυξημένο εφοδιασμό ή οποιαδήποτε πρόσθετη υποχρέωση των επιχειρήσεων σε περίπτωση ενωσιακής ή περιφερειακής έκτακτης ανάγκης²⁰⁵.

Τέλος, υποστηρίζεται ότι το εν λόγω νομοθέτημα διαμορφώνει ένα πιο συγκεκριμένο, λειτουργικότερο και αποτελεσματικότερο θεσμικό πλαίσιο για την ασφάλεια εφοδιασμού με φυσικό αέριο σε σχέση με αυτό της Οδηγίας του 2004. Αποτυγχάνει όμως, να θέσει σαφή και αντικειμενικά κριτήρια για την κήρυξη της κατάστασης εκτάκτου ανάγκης, όπως προκύπτει από τη διατύπωση του σχετικού άρθρου 10 παρ.3 γ)²⁰⁶. Σήμερα το ζήτημα της ασφάλειας εφοδιασμού με αέριο εξακολουθεί να αποτελεί ένα άκρως επίκαιρο ζήτημα και έχει κατατεθεί από την Επιτροπή πρόταση για την αντικατάστασή του, η οποία βρίσκεται σε στάδιο συζήτησης στην αρμόδια ομάδα εργασίας του Συμβουλίου²⁰⁷. Στόχος είναι να διασφαλισθεί ότι όλα τα κράτη μέλη εφαρμόζουν τα κατάλληλα εργαλεία, ώστε να προετοιμαστούν για το ενδεχόμενο ανεπάρκειας σε αέριο και να διαχειριστούν τις επιπτώσεις και να ενισχυθεί ο περιφερειακός συντονισμός μεταξύ των κρατών μελών²⁰⁸.

²⁰² Ibid, Άρθρο 4 παρ 1,5 σε συνδυασμό με τα άρθρα 9 , 10

²⁰³ Ibid, Άρθρο 10 παρ 3 γ)

²⁰⁴ Ibid, Άρθρο 11 παρ.1.

²⁰⁵ Ibid, Άρθρο 8 παρ. 1, 2 εδ. β΄

²⁰⁶ Χαροκόπος Μ., *Απελευθερώνοντας το δέσμο Γκιούλιβερ: Εξασφαλίζοντας τον εφοδιασμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης με φυσικό αέριο* στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), ΕΝΕΡΓΕΙΑ Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ.453

²⁰⁷ Βλ. για το στάδιο διαδικασίας <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/HIS/?uri=COM:2016:0052:FIN>

²⁰⁸ Αιτιολογική Έκθεση της Πρότασης Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τα μέτρα κατοχύρωσης της ασφάλειας εφοδιασμού με φυσικό αέριο και με την κατάργηση του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 994/2010, COM/2016/052 final, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=COM:2016:0052:FIN>

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η παρούσα μελέτη καταδεικνύει ότι η ενεργειακή πολιτική της ΕΕ εξελίχθηκε σε βάθος χρόνου και σταδιακά, χωρίς όμως να έχει μέχρι σήμερα επιτευχθεί η άρθρωση μιας πραγματικά συνεκτικής και ολοκληρωμένης πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο. «Η ιδιαιτερότητά της σε σχέση με όλες τις λοιπές ευρωπαϊκές πολιτικές βρίσκεται στον χαρακτήρα του επείγοντος που τη διακρίνει έως σήμερα»²⁰⁹. Από την αρχή του ευρωπαϊκού εγχειρήματος η έκθεση Spaak καλούσε για μία επείγουσα επέμβαση στον ενεργειακό τομέα: «Οι προοπτικές αυτές απαιτούν να αναληφθούν άμεσες δράσεις, ώστε η Ευρώπη να μην δει περιορισμένη την ανάπτυξή της εξαιτίας της ανεπάρκειάς της σε ενεργειακές πηγές»²¹⁰. Εξήντα χρόνια αργότερα, ο επείγων χαρακτήρας της παραμένει έκδηλος, όπως το επιβεβαίωσε πρόσφατα ο Πρόεδρος της Επιτροπής J-C.Juncker στον εναρκτήριο λόγο του στην Ολομέλεια του ΕΚ τοποθετώντας στην τρίτη θέση των προτεραιοτήτων του για το 2015 την αναδιοργάνωση της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής στα πλαίσια μια ανθεκτικής Ενεργειακής Ένωσης²¹¹.

Ως προς το μέλλον της ενεργειακής πολιτικής, είχαν ήδη προγενέστερα εκκινήσει βαθυστόχαστες συζητήσεις από διάφορους φορείς δράσης: δημόσιους, ιδιωτικούς, τοπικούς, εθνικούς και ευρωπαϊκούς, με βάση γνωστή πρόταση του J.Delors για «Μια ευρωπαϊκή κοινότητα ενέργειας». Κεντρικό σημείο του διαλόγου ήταν η ενεργειακή αλληλεγγύη (*solidarité énergétique*) η οποία, ήδη από το 2005 αποτελούσε βασική αρχή για την ανάπτυξη της ενεργειακής πολιτικής και έχει πλέον αναδειχθεί ως θεμελιώδης αρχή στο πρωτογενές δίκαιο. Η ενεργειακή αλληλεγγύη θα μπορούσε να αποτελέσει έναν από τους σημαντικότερους μοχλούς για την ανάπτυξη συνεκτικής ενεργειακής πολιτικής, μαζί βεβαίως με την ανταγωνιστικότητα που δίνει ώθηση και τη συνεργασία που ενισχύει, τους δύο άλλους άξονες της προαναφερόμενης πρότασης για την ενεργειακή κοινότητα²¹².

²⁰⁹ F.Berrod, A.Ullestad, *La mutation des frontières dans l'espace européen de l'énergie*, Éd. Larcier, Collection Paradigme, Bruxelles, 2016, p.16

²¹⁰ Rapport des chefs de délégation aux ministres des Affaires étrangères, Bruxelles, 21 Avril 1956, p.10, διαθέσιμο στο http://aei.pitt.edu/996/1/Spaak_report_french.pdf, Έκθεση που εκπονήθηκε από διακυβερνητική επιτροπή, αποτελούμενη από εκπροσώπους των έξι κυβερνήσεων της ΕΚΑΧ και συστάθηκε από τη διάσκεψη της Μεσσήνης (Ιουλ. '55). Η Έκθεση έλαβε το όνομά της από τον προεδρεύοντα Υπουργό Εξωτερικών του Βελγίου, Paul-Henri Spaak, παρουσιάστηκε στις 6-5-1956 και τάσσεται υπέρ της δημιουργίας δύο κοινοτήτων: μία για την κοινή αγορά και από την άλλη για την πυρηνική ενέργεια.

²¹¹ Πολιτικές κατευθυντήριες γραμμές του Προέδρου της Επιτροπής στην Ολομέλεια του ΕΚ στο Στρασβούργο, 15-7-2014, σελ.7, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/priorities/publications/president-junckers-political-guidelines_el

²¹² S.Andoura, *La solidarité énergétique en Europe: De l'indépendance à interdépendance*, Notre Europe-Institut J.Delors, Etudes et Rapports, Juillet 2013, p.98-106, διαθέσιμο στο <http://www.institutdelors.eu/media/pdf.php?file=solidariteenergie-andoura-ne-ijd-juillet13.pdf>

Η ενεργειακή αλληλεγγύη θα πρέπει να περιλαμβάνει συστηματικά τις εξής παραμέτρους²¹³: α. Την ολοκλήρωση της αγοράς αερίου (και ηλεκτρικής ενέργειας) που δημιουργούν μια αληθινή αλληλεγγύη επιτρέποντας τη ροή των ενεργειακών πόρων σε όλη την Ευρώπη, β. Την ενεργειακή ασφάλεια, διαμέσου αποτελεσματικών μηχανισμών αμοιβαίας βοήθειας, που στηρίζονται στην ολοένα και μεγαλύτερη διασύνδεση των εθνικών ενεργειακών δικτύων, γ. Στο πλαίσιο της ενεργειακής μετάβασης της ΕΕ, την βελτιστοποίηση της χρήσης των ενεργειακών πηγών, κυρίως της ανάπτυξης των ΑΠΕ και των ενεργειακών υποδομών, ώστε να διασφαλιστεί η συμπληρωματικότητα μεταξύ των εθνικών επιλογών και παρά τις όποιες αδυναμίες κάποιου κράτους να συνδυάζονται μεταξύ τους για την επίτευξη μιας συνεκτικής, συλλογικής και δυναμικής ενεργειακής πολιτικής της ΕΕ, δ. Μια ισχυρή πολιτική βούληση των κρατών μελών βασισμένη σε βαθιά συνεργασία μεταξύ τους, τόσο στο εσωτερικό με σεβασμό στο κανονιστικό της πλαίσιο για την ασφάλεια εφοδιασμού σε αέριο (και ηλεκτρική ενέργεια) και την εσωτερική αγορά, όσο και εκτός των συνόρων της ΕΕ, αναζητώντας τις πιο επωφελείς συμφωνίες για το σύνολο της ΕΕ και σε συμφωνία με το ενεργειακό κεκτημένο της και τέλος, ε. Το να ληφθούν υπόψη τα διαφορετικά επίπεδα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης έκαστου κράτους μέλους και των τεχνικών δυσκολιών που αντιμετωπίζει, ιδίως στο πλαίσιο για μια βιώσιμη ανάπτυξη της ΕΕ για το 2020 με τους στόχους (20-20-20).

Στον τομέα του αερίου ειδικότερα, έχει σημειωθεί πρόοδος όπως ενδοκοινοτικές συναλλαγές αερίου, έστω και περιθωριακές, αυστηρό νομοθέτημα για την ασφάλεια εφοδιασμού και τη διαχείριση κρίσεων (Καν.994/2010), ενίσχυση περιφερειακής συνεργασίας και βελτίωση της διαπραγματευτικής της θέσης έναντι των τρίτων προμηθευτών της. Ωστόσο, παρατηρείται έλλειψη συνεκτικής στρατηγικής με τα κράτη μέλη να ακολουθούν μονομερείς επιλογές βάσει των κυριαρχικών δικαιωμάτων που έχουν διατηρήσει, απουσία υποδομών, στρατηγικών διασυνδέσεων και δυνατοτήτων αποθήκευσης, αμφιλεγόμενα και ανταγωνιστικά μεταξύ τους σχέδια αγωγών αερίου και μεγάλες αποκλίσεις στις τιμές προμήθειας αερίου των κρατών μελών, διότι το σύστημα δεν είναι πλήρως ανταγωνιστικό²¹⁴. Συνεπώς, για τη συνεκτική στρατηγική στον τομέα αερίου προκρίνονται: α. καλύτερος έλεγχος και επαρκέστερες ρυθμίσεις για την ολοκλήρωση της αγοράς ενέργειας με μεγάλες επενδύσεις σε υποδομές για την ασφάλεια εφοδιασμού, β. η ΕΕ πρέπει να επιδιώκει τη σύναψη διεθνών ενεργειακών συνεργασιών με διεθνείς δρώντες-κλειδιά, τις

²¹³ Ibid, p.103

²¹⁴ S.Andoura, C.D'Oultremont, *The role of gas in the external dimension of the EU energy transition*, Notre Europe-Institut J.Delors /Egmont, Policy Paper, March 2013, p.4 διαθέσιμο στο <http://www.delorsinstitut.eu/011-15453-The-role-of-gas-in-the-external-dimension-of-the-EU-energy-transition.html>

χώρες παραγωγής και διαμετακόμισης και να χρησιμοποιεί με πιο συστηματικό τρόπο τα εργαλεία εξωτερικής πολιτικής για να ενισχυθούν οι εξωτερικές σχέσεις της ΕΕ στον τομέα, όπως διεθνείς εμπορικές συμφωνίες, Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας κ.α.²¹⁵.

Η ΕΕ έχει δρομολογήσει την υλοποίηση μιας φιλόδοξης ατζέντας για συγκεκριμένα μέτρα με στόχο ιδίως τη συνοχή της ενωσιακής πολιτικής στον ενεργειακό τομέα. Από τα σημαντικότερα είναι η στρατηγική-πλαίσιο που έχει ανακοινώσει από τον Φεβρουάριο του 2015 η Επιτροπή για μια ανθεκτική Ενεργειακή Ένωση με μακρόπνοη πολιτική για την κλιματική αλλαγή, δηλαδή ένα ριζικό μετασχηματισμό του ενεργειακού συστήματος της Ευρώπης²¹⁶. Σε απάντηση αυτής το ΕΚ, ανέκαθεν υπέρμαχο της κοινής πολιτικής για την επίτευξη των ενεργειακών στόχων, ενέκρινε ψήφισμα τον Δεκέμβριο του 2015 στηρίζοντας τους πυλώνες της Ενεργειακής Ένωσης που προτείνονται, επισημαίνοντας μάλιστα ότι η *ενέργεια είναι δημόσιο κοινωνικό αγαθό και, ως εκ τούτου, η ΕΕ θα πρέπει να εστιάσει περισσότερο την προσοχή της στο θέμα της ενεργειακής πενίας και να προωθήσει συγκεκριμένα μέτρα για την αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού*²¹⁷. Η ΕΕ αποτελεί πρωτίστως ένα πολιτικό οικοδόμημα, που πρέπει να απαντά στις ανάγκες των πολιτών του και να συμβάλει στην κοινωνική ευημερία. Κατά συνέπεια, τίθεται το ζήτημα αν η ΕΕ θα υλοποιήσει τις εξαγγελίες της για το νέο ενεργειακό της μέλλον ανταποκρινόμενη στο αίτημα των πολιτών της για την ανάπτυξη πραγματικής κοινής ενεργειακής πολιτικής στη βάση της ενεργειακής αλληλεγγύης.

²¹⁵ Ibid., p.6

²¹⁶ Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, την Επιτροπή των Περιφερειών και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, Στρατηγική πλαίσιο για μια ανθεκτική Ενεργειακή Ένωση με μακρόπνοη πολιτική για την κλιματική αλλαγή /*COM/2015/080final*/ διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:52015DC0080&gid=1479639258388>

²¹⁷ Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 15ης Δεκεμβρίου 2015 σχετικά με την πορεία προς μια Ευρωπαϊκή Ενεργειακή Ένωση διαθέσιμο στο <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?sessionid=9E3EF16085B8B381F358D549FAFDBF57.node2?pubRef=-//EP//TEXT%20TA%20P8-TA-2015-0444%200%20DOC%20XML%20V0//el>

Πηγές

1. Επίσημα έγγραφα της ΕΕ - Νομοθεσία - Προπαρασκευαστικές πράξεις – Αποφάσεις

- Αιτιολογική Έκθεση Πρότασης της Επιτροπής, Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20^{ης} Οκτωβρίου 2010 σχετικά με τα μέτρα κατοχύρωσης της ασφάλειας εφοδιασμού με αέριο και την κατάργηση της οδηγίας 2004/67/ΕΚ, Βρυξέλλες, 16.7.2009, COM(2009) 363 τελικό, σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1479574484945&uri=CELEX:52009PC0363>
- Αιτιολογική Έκθεση της Πρότασης Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τα μέτρα κατοχύρωσης της ασφάλειας εφοδιασμού με φυσικό αέριο και με την κατάργηση του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 994/2010, COM/2016/052 final, σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=COM:2016:0052:FIN>
- Ανακοινωθέν Τύπου, 2953η σύνοδος του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Περιβάλλον) σε http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-09-190_el.htm
- Ανακοίνωση της Επιτροπής της 11ης Σεπτεμβρίου 2002 με τίτλο: «Η εσωτερική αγορά ενέργειας: Συντονισμένα μέτρα όσον αφορά την ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού» [COM(2002) 488 τελικό - Δεν έχει δημοσιευθεί στην Επίσημη Εφημερίδα], σε http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/127037_el.htm
- Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο - Προοπτικές για την εσωτερική αγορά αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας, COM/2006/0841 τελικό, σημεία 1.3 και 1.4, σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52006DC0841&rid=1>
- Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο - Ενεργειακή πολιτική για την Ευρώπη, 10^{ης} Ιανουαρίου 2007, COM(2007) 1 τελικό σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52007DC0001&qid=1478945394684&from=EN>
- Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών - Δεύτερη επισκόπηση της ενεργειακής στρατηγικής σχεδίου δράσης της ΕΕ για την ενεργειακή ασφάλεια και αλληλεγγύη COM/2008/0781 τελικό σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:52008DC0781>
- Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών *Ενεργειακός χάρτης πορείας για το 2050*, COM(2011)885 final, 15.12.2011, σε <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/?qid=1479648773720&uri=CELEX:52011DC0885>
- Ανακοίνωση της Επιτροπής της 25^{ης} Φεβρουαρίου 2015 προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, την Επιτροπή των Περιφερειών και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων με τίτλο: Δέσμη μέτρων για την Ενεργειακή Στρατηγική πλαίσιο για μια ανθεκτική Ενεργειακή Ένωση με μακρόπνοη πολιτική για την κλιματική αλλαγή, σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0080>

- Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, την Επιτροπή των Περιφερειών και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, Στρατηγική πλαίσιο για μια ανθεκτική Ενεργειακή Ένωση με μακρόπνοη πολιτική για την κλιματική αλλαγή /*COM/2015/080final*/ σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:52015DC0080&qid=1479639258388>
- Απόφαση ΔΕΚ 72/83, *Campus Oil*, Συλλ. 1984, σελ. 2727, σε <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&jur=C,T,F&num=72/83&td=ALL>
- COMMISSION STAFF WORKING PAPER, Second benchmarking report on the implementation of the internal electricity and gas market, Brussels, 7.4.2003 SEC(2003) 448 σε https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2002_report_benchmarking.pdf
- Έκθεση διακυβερνητικής επιτροπής, Rapport des chefs de déléation aux ministres des Affaires étrangères, Bruxelles, 21 Avril 1956, σε http://aei.pitt.edu/996/1/Spaak_report_french.pdf,
- Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. C 83 της 30ής Μαρτίου 2010 σε <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2010:083:SOM:EL:HTML>
- Eurostat Statistics Explained, *Consumption of Energy*, page last modified on 21 September 2016, Figure 1: Gross inland consumption, EU-28, 1990–2014 (%of total consumption) http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Consumption_of_energy
- Eurostat Statistics Explained, *Energy production and imports*, page last modified on 21 September 2016, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports,
- Κανονισμός 994/2010 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20^{ης} Οκτωβρίου 2010 σχετικά με μέτρα κατοχύρωσης της ασφάλειας εφοδιασμού με αέριο και την κατάργηση της οδηγίας 2004/67/ΕΚ του Συμβουλίου σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1460409487651&uri=CELEX:32010R0994>
- Key facts and figures on the external dimension of the EU energy policy, Accompanying document to the Communication On security of energy supply and international cooperation 'The EU Energy Policy: Engaging with Partners beyond Our Borders', COM(2011)539 final, 7.9.2011, διαθέσιμο στο <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2013941%202011%20INIT>
- Λευκή Βίβλος της Επιτροπής της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1995:«Μια ενεργειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης» [COM (95) 682 τελικό] <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1460567916271&uri=CELEX:51995DC0682>
- Οδηγία 96/92/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 19ης Δεκεμβρίου 1996 σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1479386139732&uri=CELEX:31996L0092>
- Οδηγία 98/30/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Ιουνίου 1998 σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1479386045073&uri=CELEX:31998L0030>

- Οδηγία 2003/55/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2003, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 98/30/EK σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32003L0055&from=EL>
- Οδηγία 2003/54/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2003, σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και την κατάργηση της οδηγίας 96/92/EK σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32003L0054&from=EN>
- Οδηγία 2004/67/EK του Συμβουλίου της 26ης Απριλίου 2004 σχετικά με τα μέτρα διασφάλισης του εφοδιασμού με φυσικό αέριο σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32004L0067&from=GA>
- Οδηγία 2009/73/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13^{ης} Ιουλίου 2009 σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου και την κατάργηση της οδηγίας 2003/55/EK σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1460409727807&uri=CELEX:32009L0073>
- Πολιτικές κατευθυντήριες γραμμές του Προέδρου της Επιτροπής στην Ολομέλεια του ΕΚ στο Στρασβούργο, 15-7-2014, σε http://ec.europa.eu/priorities/publications/president-junckers-political-guidelines_el
- Πράσινη Βίβλος Επιτροπής της 11^{ης} Ιανουαρίου 1995 [COM(94) 659 Τελικό] σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1478802753039&uri=CELEX:51994DC0659>
- Πράσινη Βίβλος της Επιτροπής της 29ης Νοεμβρίου 2000: «Προς μια ευρωπαϊκή στρατηγική για τη ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού» [COM (2000) 769 τελικό - Δεν έχει δημοσιευθεί στην Επίσημη Εφημερίδα] σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX%3A52000DC0769>
- Πράσινη Βίβλος της Επιτροπής για μια «Ευρωπαϊκή στρατηγική για αειφόρο, ανταγωνιστική και ασφαλή ενέργεια», 8.3.2006 COM(2006) 105 τελικό, σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:52006DC0105>
- Πρόταση Επιτροπής, Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την τροποποίηση της οδηγίας 2003/55/EK σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου, Βρυξέλλες, 19.9.2007, COM(2007) 529 τελικό, σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?qid=1479311453669&uri=CELEX:52007PC0529>
- Rapport des chefs de délégation aux ministres des Affaires étrangères, Bruxelles, 21 Avril 1956, σε http://aei.pitt.edu/996/1/Spaak_report_french.pdf
- Συμπεράσματα της Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβόνας 23 και 24 Μαρτίου 2000, σε <http://www.consilium.europa.eu/el/european-council/conclusions/1993-2003/>
- Συμπεράσματα της Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών 23 και 24 Μαρτίου 2006, ST_7775_INIT_EL, σε <http://www.consilium.europa.eu/el/european-council/conclusions>
- Συμπεράσματα της Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Βρυξελλών 23 και 24 Μαρτίου 2006, Ενεργειακή Πολιτική για την Ευρώπη, σε

http://www.consilium.europa.eu/register/el/content/out/?&typ=ENTRY&i=ADV&DOC_ID=ST-7775-2006-INIT

- Συμπεράσματα της Προεδρίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου των Βρυξελλών 8/9 Μαρτίου 2007, διαβιβαστικό σημείωμα ST7224_2007_INIT_EL, Παράρτημα I, σε <http://www.consilium.europa.eu/el/european-council/conclusions/>,
- Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. C 191 της 29/07/1992 σε <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT>
- Ψήφισμα του Συμβουλίου της 23ής Νοεμβρίου 1995 για την Πράσινη Βίβλο «Για μια ενεργειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης» σε [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:31995Y1207\(03\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:31995Y1207(03)&from=EN)
- Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 10ης Ιουλίου 2007 σχετικά με τις προοπτικές για την εσωτερική αγορά αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας ([2007/2089\(INI\)](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2007-0326&language=EL&ring=A6-2007-0249)) σε <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2007-0326&language=EL&ring=A6-2007-0249>
- Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 15ης Δεκεμβρίου 2015 σχετικά με την πορεία προς μια Ευρωπαϊκή Ενεργειακή Ένωση σε <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do;jsessionid=9E3EF16085B8B381F358D549FAFDBF57.node2?pubRef=-//EP//TEXT%20TA%20P8-TA-2015-0444%200%20DOC%20XML%20V0//el>

2. Ελληνική Βιβλιογραφία

- Αλιγιζάκη Α., *Ενεργειακά Δίκτυα και Διεθνείς σχέσεις*, στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), *Ενέργεια, Δίκτυα & Υποδομές*, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014
- Ηλιάδου Αικ., *Απελευθέρωση αγοράς ενέργειας κατά το ευρωπαϊκό και εθνικό δίκαιο* στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), *ΕΝΕΡΓΕΙΑ Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική*, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2012
- Hix S., *Το πολιτικό σύστημα τη Ευρωπαϊκής Ένωσης*, (επιμ. Μαρίας Επ.) εκδ.Μεταίχμιο, 2009
- Ηλιόπουλος Κ., *Ζητήματα Ευρωπαϊκού Δικαίου Ενέργειας*, εκδ.Σάκκουλας, Αθήνα, 2014
- Κουτζούκος Γ., Ασλάνογλου Μ., Τροκούδη Α, *Η εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας: Από την πρώτη στην τρίτη ενεργειακή δέσμη και ο ρόλος του ρυθμιστή και του διαχειριστή*, στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), *ΕΝΕΡΓΕΙΑ Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική*, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2012
- Nugent N., *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ε.Ε.*, Αθήνα, 7η Εκδ. ,Σαββάλας, 2010
- Λοβέρδου-Τυπάλδου Ελ., *Εξωτερική Ενεργειακή Πολιτική ΕΕ και Κρατών Μελών* στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), *ΕΝΕΡΓΕΙΑ Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική*, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2012
- Παπαντώνη Μ., *Η Ευρωπαϊκή Ενεργειακή Πολιτική*, στο Στεφάνου Κ. (επιμ.) *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές, τόμος Γ΄, 2η έκδ., Οικονομική ολοκλήρωση και Πολιτικές – Το Ρυθμιστικό Πλαίσιο*, Αθήνα, ΕΠΕΕΣ/Ι.Σιδέρης, 2006

- Πασσάς Α., *Η εθνική δημόσια διοίκηση στην Ευρωπαϊκή Ενωσιακή πολιτική διαδικασία*, Εκδ.Παπαζήση, 2012
- Φαραντούρης Ν., *Η εξέλιξη της αρμοδιότητας ΕΚ/ΕΕ στον τομέα της ενέργειας*, στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), ΕΝΕΡΓΕΙΑ Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2012
- Χαροκόπος Μ., *Απελευθερώνοντας το δεσμίο Γκιουλιβερ: Εξασφαλίζοντας τον εφοδιασμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης με φυσικό αέριο* στο Φαραντούρης Ν. (επιμ), ΕΝΕΡΓΕΙΑ Δίκαιο, Οικονομία & Πολιτική, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2012
- Χριστιανός Β., *Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ Κατ' άρθρο ερμηνεία*, εκδ.Νομική Βιβλιοθήκη, 2012

3. Ξένη Βιβλιογραφία

I Βιβλία

- Berrod F., Ullestad A., *La mutation des frontières dans l'espace européen de l'énergie*, Éd. Larcier, Collection Paradigme, Bruxelles, 2016
- Beynet O., *La stratégie de la Commission dans le domaine de l'énergie, Vers une politique européenne de l'énergie*, Colloques sous la direction de C.Blumann, Ed.Bruylant, 2012
- Biesenbender S., *The EU's Energy Policy Agenda: Directions and Developments*, *Energy Policy Making in the EU - Building the Agenda*, Springer, 2015
- Blumman C., *Rapport Introductif Général, Vers une politique européenne de l'énergie*, Colloques sous la direction de C.Blumann, Ed.Bruylant, 2012
- Buchan D., *Energy Policy Sharp Challenges and Rising Ambitions, Policy-making in the EU; edited by Helen Wallace, Mark A.Pollack and Alasdair Young*, 6th edition, Oxford University Press, 2011
- Grard L., *Le marché intérieur de l'énergie, Vers une politique européenne de l'énergie*, Colloques sous la direction de C.Blumann, Ed.Bruylant, 2012
- Neframi E., *Panorama des relations extérieures de l'Union Européenne en matière énergétique, Vers une politique européenne de l'énergie*, Colloques sous la direction de C.Blumann, Ed.Bruylant, 2012
- Pollack M., 'Theorizing EU Policy-Making', στο Wallace H. et al., *Policy Making in the European Union*, Sixth Edition, Oxford University Press, 2011

II Άρθρα - Μελέτες

- Aalto P., Temel D.K., *European Energy Security: Natural Gas and the Integration Process*, *Journal of Common Market Studies*, 2014 Volume 52. Number 4. pp. 758–774 σε <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jcms.12108/pdf>
- Αλιγιάκη Α., *Η Εσωτερική Αγορά Ενέργειας «αντίδοτο» στην ενεργειακή ανασφάλεια της Ευρώπης*, Ενεργειακά Τετράδια, Ευρωπαϊκή Έδρα Jean Monnet στο Δίκαιο & Πολιτικές ΕΕ, 2015, διαθέσιμο συνοδευτικό αρχείο σε <http://energypress.gr/news/i-esoteriki-agora-energeias-antidoto-stin-energeiaki-anasfaleia-tis-eyropis>

- Andoura S., Vinois J-A., *De la Communauté Européenne de l'énergie à l'union de l'énergie - Une proposition politique pour le court et le long terme*, 2015, Institut J.Delors, σε www.institutdelors.eu/media/unionenergie-andouravinois-ijd-jan15.pdf
- Andoura S., *La solidarité énergétique en Europe: De l'indépendance à interdépendance*, 2013 σε <http://www.institutdelors.eu/media/pdf.php?file=solidariteenergie-andoura-ne-ijd-juillet13.pdf>
- Andoura S., D' Oultremont C., *The role of gas in the external dimension of the EU energy transition*, Notre Europe-Institut J.Delors, Policy Paper, March 2013
- Baran Z. *EU Energy Security: Time to End Russian Leverage*, The Washington Quarterly, 2007, 30:4, 131-144, σε <http://dx.doi.org/10.1162/wash.2007.30.4.131>
- Braun F.- Jan *EU Energy Policy under the Treaty of Lisbon Rules Between a new policy and business as usual*, EPIN, Working Paper No. 31 / February 2011
- Eikeland P.O., *The Third Internal Energy Market Package: New Power Relations among Member States, EU Institutions and Non-state Actors?*, JCMS 2011 Vol. 49. N.2. pp. 243–263 σε <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.2010.02140.x/abstract>
- Eikeland P.O., *EU Energy Policy Integration- Stakeholders, Institutions and Issue-linkages*, FNI Report 13 (2012), σε <https://www.fni.no/publications/eu-energy-policy-integration-stakeholders-institutions-and-issue-linkages-article855-290.html>
- EurActiv, 'EU States Reject Breaking Up Energy Firms', June 2007 σε <https://www.euractiv.com/section/energy/news/eu-states-reject-breaking-up-energy-firms/>
- Goldthau A., Sitter N., *A liberal actor in a realist world? The Commission and the external dimension of the single market for energy*, Journal of European Public Policy, 2014 Vol. 21, No. 10, 1452–1472 σε <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13501763.2014.912251>
- Herranz-Surrallés A., *An emerging EU energy diplomacy? Discursive shifts, enduring practices*, Journal of European Public Policy, 2015, σε <http://dx.doi.org/10.1080/13501763.2015.1083044>
- International Energy Agency, *World Energy outlook 2010*, Paris, OECD/IEA, 2010, p.46-47, σε www.worldenergyoutlook.org/media/weo2010.pdf
- International Energy Agency, 'IEA urges overcoming investment uncertainties, cost increases and delays in natural gas markets to maintain security of supply' Paris, 18-09-2008, σε <https://www.iea.org/newsroom/news/2008/september/2008-09-18-.html>
- Korkman D., *Internal and external dynamics of European energy security*, σε <http://www.jhubc.it/ecpr-porto/virtualpaperroom/034.pdf>
- Kruyt B., Van Vuuren D.P., De Vries H.]M. & Groenenberg H., *Indicators for energy security*, [2009] 37(6) Energy Policy 2167, σε www.elsevier.com/locate/enpol
- Majone G., *The rise of the regulatory state in Europe*, West European Politics, 1994, σε <http://dx.doi.org/10.1080/01402389408425031>
- Maltby T., *European Union energy policy integration: A case of European Commission policy entrepreneurship and increasing supranationalism*, Energy Policy 55(2013)435–444 σε <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4048103/>
- Spanjer A.R., *Regulatory intervention on the dynamic European gas market - neoclassical economics or transaction cost economics?* [2009] 37(8) Energy Policy 3251 σε http://media.leidenuniv.nl/legacy/as_2009_01.pdf

- Whestphal K., *Energy policy between Multilateral Governance and Geopolitics: Whither Europe?* , European Energy Policy, IPG 4/2006, p. 59, σε <http://library.fes.de/opus4/frontdoor/index/index/year/2015/docId/4398>
- Youngs R., *Europe's External Energy Policy: Between Geopolitics and the Market*, (November 20, 2007). CEPS Working Documents No. 278. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1337975> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1337975>

4. Ιστοσελίδες (τελευταία πρόσβαση 30.10.2016)

- <http://aei.pitt.edu>
- <http://curia.europa.eu>
- <http://ec.europa.eu/eurostat>
- <http://energypress.gr/news>
- <http://eur-lex.europa.eu/legal-content>
- http://europa.eu/legislation_summaries
- <http://europa.eu/rapid/press-release>
- <http://library.fes.de>
- <http://media.leidenuniv.nl>
- <http://onlinelibrary.wiley.com>
- <http://register.consilium.europa.eu>
- <http://ssrn.com>
- <https://www.ceps.eu>
- <http://www.consilium.europa.eu>
- <http://www.energycharter.org>
- <https://www.euractiv.com>
- <http://www.europarl.europa.eu>
- <https://www.fni.no>
- <https://www.iea.org>
- <http://www.institutdelors.eu>
- <http://www.ncbi.nlm.nih.gov>
- <http://www.tandfonline.com>
- www.ekem.gr
- www.elsevier.com
- www.worldenergyoutlook.org